

ЮРІЙ ДУДКА

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**(СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ НА БАЗІ
НАУКОВОГО ЦЕНТРУ MEDIASTAR)**

МОНОГРАФІЯ

Вінниця
Україна

Європейська наукова платформа
2023

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА УСТАНОВА
«ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ
ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ
АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ»**

Науково-дослідний центр освітньої платформи MediaStar, США

ДУДКА ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ

**ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА
В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ**
(СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА БАЗІ НАУКОВОГО ЦЕНТРУ MEDIASTAR)

Монографія

Вінниця, Україна
Європейська наукова платформа
2023

**NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
STATE INSTITUTION
«INSTITUTE OF ENVIRONMENTAL ECONOMICS AND
SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL
ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE»**

Scientific Research Center of the MediaStar Educational Platform, USA

YURII DUDKA

**ECONOMIC SECURITY
IN THE ERA OF GLOBALIZATION**
(SOCIO-ECONOMIC RESEARCH BASED ON THE RESEARCH CENTER OF MEDIASTAR)

Monograph

Vinnitsia, Ukraine
European Scientific Platform
2023

УДК 351.863:339.9

Д 81

Рецензенти:

СТЕПАНЕНКО А. В. – доктор географічних наук, професор,
завідувач кафедри економічної безпеки,
Інститут екологічної економіки та сталого розвитку Національної академії наук України.

КУПРІЯНОВ В. Д. – доктор філософії,
науковий співробітник кафедри фізики,
Університет Північної Кароліни в Чапел Хілл, США

ДОЦЕНКО А.І. – доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри загальноекономічних дисциплін,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна».

ШЕВЧУК В.Я. – доктор економічних наук, професор,
міністр екології та природних ресурсів України (2012-2013),
завідувач відділу комплексних проблем государства,
Інститут законодавства Верховної Ради України.

Д 81 **Дудка Ю. П.**
Економічна безпека в умовах глобалізації (суспільно-економічне дослідження на базі наукового центру MediaStar) : монографія / Ю. П. Дудка. Вінниця : ГО «Європейська наукова платформа», 2023. 196 с.

ISBN 978-617-8126-96-4

DOI 10.36074/Dudka-monograph.2023

Монографія проводить аналіз економічної безпеки на прикладі України та інших країн у контексті глобалізації економіки. Важливо зазначити, що ця дослідницька робота виконана на базі наукового центру MediaStar. MediaStar є міжнародною освітньою платформою, яка спеціалізується на розробці та наданні освітніх послуг в глобальному масштабі. Цей центр відомий своєю відданістю якісній освіті та активним дослідженням у сфері освіти, економіки та соціології.

Дослідницький проект, представлений в монографії, користується доступом до широкого обсягу інформаційних ресурсів, експертних знань та даних, які надає науковий центр MediaStar. Ця співпраця сприяє більш глибокому розумінню взаємозв'язків між економічною безпекою та глобалізацією економіки, дозволяючи розглянути ці питання на основі даних, отриманих з першоджерел.

Таким чином, монографія є результатом наукових зусиль автора та користується підтримкою та інфраструктурою наукового центру MediaStar.

УДК 351.863:339.9

ISBN 978-617-8126-96-4

© Дудка Ю. П., 2023
© ГО «Європейська наукова платформа », 2023

UDC 351.863:339.9

D 84

Reviewers:

A. STEPANENKO – Doctor of Geographical Sciences, Professor.
Head of the Department of Economic Security,
Institute of Environmental Economics and Sustainable Development, National Academy of Sciences of Ukraine.

V. KOUPRIANOV – Doctor of Philosophy,
Research Associate at the Department of Physics,
University of North Carolina at Chapel Hill, USA.

A. DOTSENKO – Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of the Department of General Economic Disciplines,
Open International University for Human Development «Ukraine».

V. SHEVCHUK – Doctor of Economic Sciences, Professor,
Minister of Ecology and Natural Resources of Ukraine (2012-2013),
Head of the Department of Complex State Problems,
Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine.

Dudka Yu.

D 84 **Economic Security in the Era of Globalization (Socio-Economic Research Based on the Research Center of MediaStar) : monograph / Yu. Dudka. Vinnytsia: NGO «European Scientific Platform», 2023. 196 p.**

ISBN 978-617-8126-96-4

DOI 10.36074/Dudka-monograph.2023

The monograph analyzes economic security using the example of Ukraine and other countries in the context of economic globalization. It is important to note that this research work is conducted based on the scientific center of MediaStar. MediaStar is an international educational platform specializing in the development and provision of educational services on a global scale. This center is known for its dedication to quality education and active research in the fields of education, economics, and sociology.

The research project presented in the monograph has access to a wide range of informational resources, expert knowledge, and data provided by the MediaStar scientific center. This collaboration contributes to a deeper understanding of the interplay between economic security and economic globalization, allowing these issues to be examined based on data obtained from primary sources.

Thus, the monograph is the result of the author's scientific efforts and benefits from the support and infrastructure of the MediaStar scientific center.

UDC 351.863:339.9

ISBN 978-617-8126-96-4

© Dudka Yu., 2023
NGO «European Scientific Platform », 2023

ПРО АВТОРА

Юрій Дудка - українсько-американський комунікаційний коуч, підприємець, телеведучий, продюсер, науковець та організатор освітніх трансформаційних проектів. Він є засновником і президентом освітньої компанії MediaStar з 2003 року. Доктор філософії з економіки з 2011 року.

Юрій Дудка знаний як засновник Міжнародної школи MediaStar. Ця школа телеведучих є найуспішнішою медіашколою в Україні, протягом історії нашої незалежності і отримала національну українську бізнес-премію в 2021 році - Ukrainian Business Awards.

Як школа, так і її засновник внесли значний внесок у розвиток українського суспільства, підвищивши стандарти медіаосвіти та загальну якість журналістики протягом 20 років своєї роботи в Україні.

Як відомий вчений в Україні та за кордоном, в 2008 році доктор Юрій Дудка заснував науково-дослідницький центр в Міжнародній телевізійній школі MediaStar, присвячений питанням стійкості, економіки, соціології, медіа, економічної та інформаційної безпеки. На основі його досліджень багато університетів, національних академій, шкіл і організацій опублікували його наукові результати.

У 2021 році Школа MediaStar була відзначена премією Ukrainian Business Award як найуспішніший освітній бізнес у сфері медіа, обігнавши такі відомі бренди, як New York Film Academy (NYFA), La Femis (Франція), FAMU (Чеська Республіка), Лондонська кіношкола (Великобританія).

Заслуги Юрія Дудки та Школи MediaStar сьогодні високо оцінені в США, він відіграє важливу роль в журналістських і кадрових комітетах премії Stevie Awards (глобальна бізнес-премія, США).

У 2023 році доктор філософії в галузі економіки та асоційований професор Юрій Дудка отримав визнання наукового співтовариства США і став членом поважної дослідницької організації Sigma Xi, заснованої в 1886 році, а також почав співпрацю з передовими університетами США, зокрема з Університетом Стенфорда.

Юрій Дудка також є членом професійних організацій, таких як: SPJ (Спільнота професійних журналістів, США), AEJMC (Асоціація освіти у галузі журналістики та масових комунікацій, США) та JEA (Асоціація вчителів журналістики, США). Юрій Дудка також є суддею двох великих міжнародних премій з PR та HR найбільшої світової премії в галузі маркетингу та комунікацій Stevie Awards.

ABOUT THE AUTHOR

Yurii Dudka is a Ukrainian-American communication coach, entrepreneur, television host, producer, researcher, and organizer of educational transformational projects. He has been the founder and president of the educational company MediaStar since 2003. He earned his Ph.D. in economics in 2011.

Yurii Dudka is well-known as the founder of the International MediaStar School. This school for TV hosts is the most successful media school in Ukraine throughout its history of independence and received the Ukrainian Business Awards in 2021.

Both the school and its founder have made significant contributions to the development of Ukrainian society by raising standards of media education and the overall quality of journalism during their 20 years of work in Ukraine.

As a renowned scholar in Ukraine and abroad, in 2008, Dr. Yurii Dudka founded a research center at the International MediaStar Television School dedicated to issues of sustainability, economics, sociology, media, economic, and information security. Many universities, national academies, schools, and organizations have published his research findings based on his studies.

In 2023, Dr. Yurii Dudka, a Ph.D. in economics and an associated professor, gained recognition from the scientific community in the United States and became a member of the prestigious research organization Sigma Xi, founded in 1886. He has also initiated collaboration with leading U.S. universities, including Stanford University.

Yurii Dudka is a member of professional organizations such as SPJ (Society of Professional Journalists, USA), AEJMC (Association for Education in Journalism and Mass Communication, USA), and JEA (Journalism Education Association, USA). He also serves as a judge for two major international PR and HR awards at the world's largest marketing and communication awards, the Stevie Awards.

ЗМІСТ

Вступ	9
-------------	---

Розділ 1.

Теоретико-методологічні засади формування економічної безпеки держави в системі глобалізації світогосподарських зв'язків

1.1. Еволюція поняття економічна безпека	15
1.2. Парадигма економічної глобалізації та її значення у формуванні концептуальної матриці економічної безпеки	24
1.3. Глобалізаційні процеси та їх вплив на економічну безпеку	39
1.4. Методологічні підходи до дослідження економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних процесів	46
Висновки до розділу 1	57

Розділ 2

Аналіз та оцінка рівня економічної безпеки України у форматі глобалізаційних процесів

2.1. Оцінка рівня впливу глобалізаційних викликів та загроз на економічну безпеку України	59
2.2. Інвестиційно-інноваційна безпека України у форматі глобалізаційних процесів	79
2.3. Фінансова безпека України в системі міжнародних економічних відносин	85
2.4. Конкурентоспроможність економіки та зовнішньоекономічна безпека України у міжнародних рейтингах	97
Висновки до розділу 2	117

Розділ 3

Підвищення ефективності державного регулювання економічної безпеки в аспекті глобалізаційних процесів

3.1. Стратегія гарантування економічної безпеки України в умовах глобалізації	119
3.2. Інституціоналізація економічної безпеки в умовах глобалізації	124

3.3. Організаційно-економічний механізм гарантування економічної безпеки в системі міжнародних відносин	134
3.4. Державне регулювання економічної безпеки з урахуванням глобалізаційних процесів	138
Висновки до розділу 3	150
Висновки	152
Додатки	154
Список використаних джерел	170

ВСТУП

Гарантування економічної безпеки держави і формування ефективних механізмів управління нею є одним із пріоритетних завдань в умовах всеохоплюючого впливу глобалізації на національну економіку. Аналіз економічної ситуації показує, що найбільш масштабну систему викликів економічній безпеці України формують саме глобалізаційні процеси. Зокрема, це: розширення та диверсифікація світового ринку при низькій готовності національної економічної системи до адаптації під нові вимоги світогосподарського простору, посилення глобальної конкуренції на тлі невисокого рівня конкурентоспроможності вітчизняного ринку, переорієнтація світового господарства в напрямі інноваційності з одночасною орієнтацією державного регулювання на архаїчні методи управління національним господарським комплексом тощо. Тому дослідження аспекту глобалізаційних вимірів у формуванні економічної безпеки держави дає змогу визначити ключові фактори сталого розвитку національної економіки.

Процеси гарантування економічної безпеки постійно перебувають у центрі уваги науковців. Питання економічної безпеки держави, пов'язані насамперед із визначенням національних економічних інтересів у міжнародній господарській системі, формуванням окремих заходів щодо управління безпекою в умовах глобалізації економіки висвітлювали вітчизняні та зарубіжні вчені Бистряков І. К., Білорус О. Г., Валлерстайн І., Гальчинський А. Й., Геєць В.М., Гражевська Н.І., Дадій О. І., Дудка Ю.П., Жаліло Я.А., Жарова Л. В., Коваль Я. В., Кругман П., Куценко В.І., Лук'яненко Д.Г., Мазуренко В.І., Мунтіян В.І., Неклесса А. І., Олейников Е. А., Омає К., Осипов Ю. М., Пастернак-Таранушенко Г. А., Ругман А.В., Сорос Дж., Степаненко А. В., Сухоруков А. І., Філіпенко А. С., Фукуяма Ф., Шевчук В. Я. та інші.

Разом з тим глобалізаційні аспекти гарантування економічної безпеки держави потребують подальшого теоретико-методологічного і прикладного

розгляду. Найактуальнішими з них є: удосконалення методологічних підходів до комплексної оцінки рівня, стану та динаміки економічної безпеки держави в умовах глобалізації економіки; формування якісно нової парадигми гарантування економічної безпеки, яка б ураховувала глобалізаційні впливи на економіку; моніторинг та оцінка загроз і ризиків глобалізаційних процесів на економічну безпеку; дослідження кількісних параметрів гарантування економічної безпеки в умовах інтеграції національної економіки до світогосподарського простору; визначення основних шляхів удосконалення управління економічною безпекою; розробка стратегії розвитку та інституціонального забезпечення економічної безпеки на сучасному рівні розвитку глобалізаційних процесів.

Таким чином, необхідне подальше вдосконалення теоретико-методологічних та прикладних аспектів гарантування економічної безпеки України в глобалізаційному вимірі з метою отримання нових наукових результатів.

Наукові результати, теоретичні положення і висновки досліджень безпосередньо пов'язані з тематикою науково-дослідних робіт Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України, зокрема темами: III-12-09 (97) «Просторовий розвиток продуктивних сил України та удосконалення їх системної організації» (номер державної реєстрації 0108U009959), у межах якої автором визначено основні форми впливу глобалізаційних процесів на розвиток продуктивних сил України; III-15-09 (100) «Інституціоналізація інноваційно-інвестиційної трансформації економіки регіонів» (номер державної реєстрації 0108U0099571), де здобувачем проведено наукові дослідження і виконано розробки щодо визначення рівня інвестиційно-інноваційної безпеки в умовах трансформаційного впливу глобалізації на національну економіку; III-18-10 (103) «Державне регулювання соціально-економічного розвитку України та її регіонів в умовах фінансово-економічної нестабільності» (номер державної реєстрації 0109U006450), згідно з якою дисертантом обґрунтовано шляхи підвищення рівня державного управління економічною безпекою в умовах глобальної фінансово-економічної кризи та Державної установи «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», зокрема теми III-

6-11 (7) «Теоретико-методологічні та прикладні основи забезпечення техногенної і екологічної безпеки у вимірах сталого розвитку» (номер державної реєстрації 0111U000330).

Метою роботи є розробка теоретико-методологічних і прикладних засад гарантування економічної безпеки держави у вимірах глобалізаційних процесів.

Досягнення мети реалізується через розв'язання наступних завдань:

- здійснити критичну оцінку сучасних трактувань змісту поняття економічної безпеки держави в контексті його еволюційної трансформації;
- запропонувати методику формування концептуальної матриці економічної безпеки в рамках діючої парадигми глобалізації економіки;
- визначити основні напрями впливу глобалізаційних процесів на економічну безпеку держави;
- удосконалити методичні підходи до дослідження економічної безпеки держави в умовах глобалізації економіки;
- виконати оцінку глобалізаційних загроз та ризиків у форматі їх впливу на рівень економічної безпеки України;
- розкрити структуру і динаміку економічної безпеки та глобалізації економіки України порівняно з іншими державами;
- визначити залежність економічної безпеки та конкурентоспроможності економіки України від рейтингів міжнародних впливів;
- розробити напрями вдосконалення управління економічною безпекою з урахуванням глобалізаційних процесів;
- обґрунтувати стратегію гарантування економічної безпеки України в умовах глобалізації.

Об'єктом дослідження є процес розвитку економічної безпеки України в умовах глобалізації економіки.

Предметом дослідження є розробка теоретико-методологічних підходів та практичних рекомендацій щодо гарантування економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних процесів.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальнонаукові та конкретні економічні методи, зокрема використання

системно-структурного методу дало змогу визначити сутність, структуру та основи управління економічною безпекою в умовах глобалізації; *економіко-математичне моделювання* використовувалося для розрахунку кількісних параметрів глобалізаційних вимірів економічної безпеки та її складових; *методи статистичного аналізу* – для дослідження стану і динаміки гарантування економічної безпеки України порівняно з іншими державами; *методи рейтингових оцінок* – для розрахунку рівня впливу глобалізації економіки на економічну безпеку; *SWOT-аналізу* – для визначення сильних та слабких сторін, можливостей і загроз складових економічної безпеки; *методологія Форсайт* та *методи критичних (ключових) технологій* дали можливість найбільш широко застосувати формування експертних прогнозів щодо стану та рівня економічної безпеки України за умов її подальшої інтеграції у світогосподарський простір; *інформаційно-комп'ютерні методи* застосовувалися для аналізу економічної безпеки та визначення тенденцій її розвитку у вимірах глобалізаційних процесів.

Інформаційну базу дослідження формують нормативно-правові акти України та суб'єктів міжнародного права; сучасні дослідження з економічної безпеки українських та зарубіжних учених; інші аналітичні матеріали та інформація з мережі Інтернет.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в наступному:

вперше:

- розроблено методичні підходи до формування концептуальної матриці економічної безпеки у форматі цивілізаційного розвитку глобалізаційної парадигми, що дає змогу керівним органам здійснювати комплексне управління безпекою з метою підтримки рівня її індикаторів у межах порогових значень;

удосконалено:

- класифікацію факторів економічної безпеки держави в умовах глобалізації, що ґрунтується на їх об'єднанні в шість основних блоків: розширення та диверсифікація світогосподарського простору, посилення глобальної конкуренції, переорієнтація світової економічної системи на інноваційну модель розвитку, трансформація співвідношення глобальних та

національних викликів, зростаюча роль фінансових загроз в економіці, кризогенність і циклічність глобальної економіки;

- Форсайт-методологію щодо стратегічного управління економічною безпекою, яка, на відміну від існуючої, дає змогу прогнозувати стан безпеки на перспективу з урахуванням глобалізаційних тенденцій;

- методичні підходи до оцінки стану і динаміки рівня економічної безпеки, які, на відміну від існуючих, ураховують Форсайт-методологію та методи ключових технологій;

- модель інституціонального забезпечення економічної безпеки, що поєднує національні економічні інтереси із створенням необхідних передумов для реалізації політики глобалізаційних трансформацій на основі системного інституційного базису;

набули подальшого розвитку:

- понятійно-термінологічний апарат, зокрема запропоновано власне визначення поняття *економічна безпека держави* у вимірах глобалізаційних процесів;

- побудова організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою, що включає моніторинг економічної системи, виявлення і прогнозування глобалізаційних загроз та ризиків, формування системи порогових значень для економічної безпеки у форматі глобалізаційних впливів.

Результати дослідження можуть бути використані органами законодавчої та виконавчої гілок влади при розробці стратегій та концепцій гарантування економічної безпеки в умовах глобалізації економіки. Вони обґрунтовують теоретико-методологічні основи та практичні засади сталого економічного розвитку України як держави, що активно інтегрується у висококонкурентне міжнародне економічне середовище, в аспекті гарантування високого рівня її економічної безпеки.

Основні положення наукового дослідження використані освітньою компанією MediaStar при розробці лекційно-практичних навчальних курсів «Економічна безпека» та «Економіка підприємства».

В монографії використані лише авторські ідеї щодо розв'язання важливого наукового завдання – гарантування економічної безпеки держави

у вимірах глобалізаційних процесів. Викладені в дисертації результати наукових досліджень належать особисто авторові та є його внеском у розвиток науки в галузі економіки та управління національним господарством з питань гарантування економічної безпеки держави в умовах глобалізації.

Основні результати монографії обговорювалися на науково-практичних конференціях, у тому числі: Міжнародній науково-практичній конференції «Макроекономічне регулювання інвестиційних процесів та впровадження стратегії інновативно-інноваційного розвитку в Україні» (м. Київ.); Міжнародній ювілейній науково-практичній конференції «Розвиток продуктивних сил України: від В. І. Вернадського до сьогодення» (м. Київ.); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих учених «Проблеми глобалізації та моделі стійкого розвитку економіки» (м. Полтава); XII Всеукраїнській науково-практичній конференції «Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції» (м. Київ.); VI Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні реформи в контексті інтеграційного вибору України» (м. Дніпропетровськ, грудень 2019 р.); II Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми формування нової економіки XXI століття» (м. Дніпропетровськ, 25–26 грудня 2019 р.); II науково-практичній конференції «Сталий розвиток та екологічна безпека суспільства в економічних трансформаціях» (м. Київ, 23–24 вересня 2020 р.)

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В СИСТЕМІ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОГОСПОДАРСЬКИХ ЗВ'ЯЗКІВ

1.1. Еволюція поняття *економічна безпека*

У ХХІ ст., з посиленням впливу глобалізаційних процесів в економіці значної актуальності набуває гарантування економічної безпеки в міжнародному вимірі. Нагальна потреба невідкладного вирішення цього питання зумовлюється наявністю низки проблем, які перебувають у площині впливів глобального простору, а також тих викликів, що несе в собі процес інтеграції національної економіки в міжнародне економічне середовище.

Основними завданнями держави, яка інтегрується у світогосподарський простір, є: забезпечення сталого економічного розвитку та економічного суверенітету; вироблення стійкої протидії глобальним ризикам і загрозам; гармонізація національного законодавства до норм міжнародного права; адаптація національної економіки до потужностей міжнародної т.зв. турбоекономіки. Ці питання перебувають у стійкій взаємодії з поняттям *економічна безпека держави*.

Перш ніж з'ясувати сутність і зміст економічної безпеки слід дослідити власне категорію *безпеки* як складового елемента економічних процесів. У XVII–XVIII ст. у більшості держав панував погляд, згідно з яким головною метою держави було загальне благополуччя і безпека. У подальшому трактування безпеки стало більш розширеним і пояснювалося результатом відсутності реальної небезпеки, що включає в себе реалізацію певних матеріальних, економічних та політичних умов відповідними державними інститутами. Як економічна та наукова категорія поняття *безпека* утверджується у ХХ ст., що пов'язано з розвитком кризових ситуацій

в економіці. У 1934 р. Президент США Франклін Д. Рузвельт на тлі розвитку першої глобальної економічної кризи, що отримала назву Великої депресії, створює федеральний Комітет з економічної безпеки, ввівши поняття *економічної безпеки* в процес державного регулювання економіки і, таким чином, затвердивши його в міжнародному лексиконі.

На сучасному етапі у вітчизняній та зарубіжній літературі виокремлюють два шляхи розуміння філософської категорії *безпека* [94, с. 9]:

- 1) як відсутність небезпеки. У цьому випадку розуміють певну гіпотетичну ситуацію, за якою в об'єкта не існує загрози з будь-якого боку;
- 2) як внутрішній зміст захищеності життєво важливих інтересів об'єкта від зовнішніх і внутрішніх загроз, що полягає в єдності всіх форм існування і сукупності його важливих якостей.

Теорія економічної безпеки набула широкого розповсюдження у працях українських та зарубіжних учених. Сьогодні існує два різні підходи до трактування економічної безпеки, що пов'язано, перш за все, з питанням визначення об'єкта наукових досліджень.

Одна група вчених центральним об'єктом наукових пошуків вважає людину (суспільство) і розглядає економічну безпеку як процес забезпечення гідних умов для існування суб'єкта в соціумі: зниження впливу диспропорціональних тенденцій у доходах населення, достойна оплата праці, соціальне та пенсійне страхування тощо [194, с. 45–57].

Інші науковці досліджують економічну безпеку як категорію, що обслуговує приватний та державний сектор економіки, відповідно класифікуючи її на економічну безпеку підприємства та держави [249].

Узагальнюючи ці два підходи, слід зауважити, що вони не суперечать один одному, а навпаки, є взаємодоповнюючими, адже на сучасному етапі розвитку суспільства відбувається взаємна інтеграція інтересів людини і суспільства, з одного боку, та інтересів держави, регіону і глобального простору – з іншого. Саме з цих позицій слід розглядати взаємодію ланцюга понять «небезпека – безпека».

Небезпека, як відзначає український учений А. П. Дмитрієв, – це вірогідність впливу на соціальний організм внутрішніх і зовнішніх сил

(факторів), у результаті чого йому може бути завдана шкода, що погіршить його стан і надасть його розвитку небажаної динаміки [84, с. 25–27]. Фактори, що спричиняють небезпеку, називають деструктивними. Проте слід зазначити, що в глобальному економічному просторі не існує абсолютно деструктивних чи, навпаки, конструктивних чинників, адже такими вони є лише по відношенню до конкретного об'єкта в конкретних обставинах.

Відомий український науковець М. І. Дзлієв дає таку характеристику джерел небезпеки: «Під джерелами небезпеки слід розуміти сили (фактори), які місять потенційні ризики і при відповідних умовах самі по собі або в своїй сукупності виявляють свою деструктивну природу та ворожі наміри по відношенню до об'єкта...» [83, с. 34]. Серед джерел небезпеки виокремлюють зокрема: природні, техногенні, соціальні, економічні, політичні та військові.

Крім джерел небезпеки, за характером дії та спрямованості розрізняють також форми небезпеки:

- виклик – сукупність обставин не обов'язково загрозливого характеру, але таких, що вимагають відповідної реакції на них;
- ризик – можливість виникнення несприятливих і небажаних наслідків діяльності суб'єкта;
- загроза – конкретна і безпосередня форма небезпеки, створена в результаті цілеспрямованої дії деструктивних сил, сукупності умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства, держави.

Загрози за ступенем імовірності виникнення поділяють на реальні (ті, що вже діють) і потенційні (які можуть виникнути за існуючих обставин) [132].

Отже, небезпеки класифікують за такими критеріями:

- формою існування – виклик, ризик, загроза;
- сферами впливу – природні, технічні, соціальні, економічні, політичні, військові;
- імовірністю реалізації – абстрактні, конкретні, реальні;
- силою впливу на об'єкт – прийнятні, допустимі, надзвичайні;
- масштабом – локальні, державні, регіональні, глобальні.

Виходячи з викладеного, безпека – це відсутність, попередження та нейтралізація небезпеки (виклику, ризику, загрози), захищеність об'єкта від впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що здатні нанести йому шкоду.

Виокремлюють такі види безпеки:

- гіпотетичну – відсутність власне можливості виникнення джерела небезпеки;

- реальну – захищеність від загроз і здатність надійно їм протистояти.

Відомий польський учений Й. Кукулка до понять, що формують безпеку, відносить наступні: територіальну цілісність, політичну незалежність (у розумінні державного устрою і свободи ухвалення рішень) та якість життя населення [281, с. 34].

За його оцінкою, безпека є важливою екзистенційною потребою, що виникає з об'єктивних умов буття людей і різних соціальних груп разом з їх взаємними зв'язками [281, с. 89].

Стійкість економічної системи до викликів, ризиків та загроз економічного середовища, здатність протистояти негативним факторам і нейтралізувати дію джерел небезпеки і є головною метою формування економічної безпеки.

На основі дослідження сучасних вітчизняних та зарубіжних концепцій нами виділено п'ять наукових підходів до визначення економічної безпеки держави (дод. А).

Перший полягає у трактуванні економічної безпеки як сукупності умов і факторів, що забезпечують необхідний рівень економічного розвитку. На нашу думку, цей підхід є одним із найбільш обґрунтованих і охоплює широке коло питань, пов'язаних із формуванням економічної безпеки держави, що певним чином інтегрована у світовий економічний простір. Він об'єднує науковців різних шкіл які мають спільну мету: сформувати теоретико-методологічну базу для підтримання високого рівня економічної безпеки. Фахівці, що займаються проблемами економічної безпеки, з позицій цього підходу синтезують різні показники національної економіки і враховують широкий спектр питань пов'язаних із досягненням необхідного рівня економічного розвитку.

На наш погляд, найбільш вдалим визначенням економічної безпеки в межах такого наукового підходу є наступне: «Економічна безпека – це

можливість і готовність економіки забезпечити високий рівень життя і розвитку особистості, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, а також можливість і готовність економіки протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам» [198, с. 127].

Серед українських учених, що досліджують питання безпеки, відзначити А. В. Степаненка, за визначенням якого «...економічна безпека являє собою необхідну умову для існування національного господарського комплексу і є фактором гарантування його конкурентоспроможності, що може забезпечуватися як економічними методами, так і шляхом використання неекономічних методів на основі прямого втручання держави...» [226, с. 265]. Таке визначення пояснює економічну безпеку як фактор, є необхідний для розвитку національного господарства.

Згідно з другим підходом, з економічна безпека – це певний стан економіки. Цей підхід об'єднує науковців, які першочерговою функцією економічної безпеки вважають формування певного стану економіки з метою захисту національних інтересів держави. Найбільш типове для такого підходу визначення економічної безпеки наводить український економіст І. Я. Богданова: «Економічна безпека – це такий стан економіки, якого, по-перше, за його об'ємними і структурними параметрами достатньо, щоби забезпечити існуючий статус держави, її незалежність від зовнішнього впливу соціально-економічного та політичного розвитку, а, по-друге, здатність підтримувати рівень легальних доходів, що забезпечує абсолютній більшості населення благополуччя, відповідність стандартам цивілізованих країн» [35, с. 28].

Дещо по-іншому економічну безпеку як певний стан економіки характеризує український учений Я. А. Жаліло: «Економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дозволяє зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави» [100, с. 36].

Розуміння економічної безпеки як певного стану економіки є логічним і обґрунтованим. Такий цього підхід до визначення позицій економічної безпеки застосовується у працях В. К. Сенчагова [215, 216].

Третій підхід пояснює економічну безпеку як стійкість економічної системи і вперше обґрунтований С. А. Афонцевим він розглядає національну економічну безпеку як: «...стійкість національної економічної системи до ендогенних і екзогенних факторів економічного та політичного походження, що проявляється в її здатності нейтралізовувати потенційні джерела негативних впливів і мінімізувати збитки, пов'язані з реально існуючими загрозами...» [13, с. 26].

Розвиток цього напрямку визначення економічної безпеки відбувся у працях українських учених А. П. Судоплатова та С. В. Лекарева, що пояснювали економічну безпеку як «такий стан економічних, правових і виробничих відносин держави, а також матеріальних, інтелектуальних і інформаційних ресурсів, який відповідає її здатності до стабільного розвитку» [237, с. 3].

Представники четвертого підходу розуміють економічну безпеку як невід'ємну складову системи національної безпеки держави: «Економічна безпека – це захищеність життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави в економічній сфері від зовнішніх та внутрішніх загроз» [47, с. 55].

Слід зазначити, що економічна безпека – це невід'ємний елемент системи національної безпеки, що створює матеріальну основу її функціонування, взаємопов'язаний з політичною, соціальною і військовою складовими, характеризується станом захищеності життєво важливих потреб та інтересів особистості, держави і суспільства в економічній сфері від внутрішніх і зовнішніх викликів, ризиків та загроз, побудована на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності економіки і виражається через систему критеріїв оцінки її становища.

П'ятий підхід розглядає зовнішньоекономічну безпеку як визначальну складову економічної безпеки держави, інтегрованої в глобальний економічний простір. Зокрема, фахівці з Національного інституту стратегічних досліджень НАН України наводять наступне формулювання: «Зовнішньоекономічна безпека держави – це створені державою сприятливі умови для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому розподілі праці, у відповідності зовнішньоекономічної діяльності

національним економічним інтересам та мінімізації збитків від дії негативних зовнішньоекономічних чинників» [17, с. 85].

Польські вчені дають наступне визначення: «Зовнішньоекономічна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на стійкий розвиток національної економіки з використанням переваг сучасних форм міжнародного поділу праці, запобігання критичній залежності економіки України від іноземних держав чи їх угруповань у життєво важливих питаннях економічної співпраці» [89, с. 45].

Такий підхід найбільш глибоко досліджує питання, пов'язане із формування економічної безпеки держави, що інтегрується у світогосподарський простір та враховує ризики глобального середовища.

Синтезуючи наведені підходи, слід зазначити, що в умовах розвитку глобальних процесів в економіці гарантування високого рівня економічної безпеки всіх суб'єктів господарської діяльності та захист їх від впливу зовнішніх та внутрішніх загроз з урахуванням усіх факторів економічного розвитку є першочерговим завданням, яке стоїть перед кожною державою.

У найбільш загальному розумінні економічна безпека – це можливість і готовність стану національної економіки створити гідні умови життя і розвитку особистості, соціально-економічну і політичну стабільність суспільства й держави, здатність протистояти впливам зовнішніх і внутрішніх загроз економічного простору.

Варто зауважити, що викладені підходи до визначення економічної безпеки не враховують останніх змін, які відбулися в глобальному просторі, у контексті їх впливу на економічну безпеку держави. Це пов'язано з тим, що раніше економічна безпека розглядалася в рамках окремої держави з урахуванням тих тенденційних проявів, які властиві локальній території. Проте з посиленням інтеграційних процесів і створенням єдиного світогосподарського простору перед державами постало завдання вирішення нових питань, пов'язаних із глобалізацією. Тому в сучасних геоекономічних реаліях підхід до гарантування економічної безпеки держави повинен максимально охоплювати всі аспекти впливу на національну економіку, у т.ч. міжнародні. Питання економічної безпеки також має враховувати високий динамізм поширення фінансово-економічних процесів у

глобальному просторі та їхню непередбачуваність. Це, зокрема, і розвиток кризових явищ в економіці.

Економічна безпека держави є складною, багатокомпонентною та мультикомпозиційною структурою. Остання являє собою кореляційну взаємодію зв'язків і компонентів безпеки, що гарантує цілісність і системність її властивостей під час протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам. Композиційність структури економічної безпеки визначена такими особливостями, як: ієрархічність полірівневої структури; багатофункціональність структурних елементів; специфічність особливостей розвитку глобальних економічних процесів і явищ; складність геоінформаційних процесів з подальшим посиленням впливом глобальної інформаційної складової на національну економіку.

Складність і багатокомпонентність економічної безпеки обумовили різні підходи до класифікації її структурних елементів. Так, наприклад, український учений Г. А. Пастернак-Таранушенко в складі економічної безпеки виділяє демографічну, екологічну, ресурсну, питноводну, харчову, енергетичну безпеку [193, с. 12].

Дещо іншим є підхід вітчизняного економіста Б. В. Губського, який пропонує включати до складу економічної безпеки інноваційно-технологічну, інформаційно-економічну, інвестиційну, енергетичну, фінансову, сировинно-ресурсну, продовольчу, воєнно-економічну та соціальну безпеку [76, с. 89].

Український учений Р. М. Дацків пропонує виділяти в економічній безпеці дві складові: внутрішню, що включає розвиток економічно-оборонного потенціалу, та зовнішню як можливість держави протистояти загрозам, які спричиняє зовнішнє економічне середовище [79].

Науковці з Інституту економічного прогнозування НАН України розрізняють в економічній безпеці безпеку реального сектора економіки (енергетичну, технологічну, військово-економічну та продовольчу) і фінансового (фінансова безпека) [126].

Однак, наведені класифікації економічної безпеки загалом орієнтувалися на національний рівень, не враховуючи особливостей впливу глобальних процесів, що спричинило виникнення комплексу проблем пов'язаних із класифікацією нових глобальних ризиків та загроз.

На нашу думку, найбільш ефективним у сучасних економічних реаліях є поділ економічної безпеки держави на такі складові:

- макроекономічна (макроекономічна стабільність);
- зовнішньоекономічна (глобальна конкурентоспроможність держави);
- валютно-фінансова (стійкість грошово-кредитних, фінансових та фондових систем);
- інвестиційно-інноваційна;
- соціально-економічна (безпека особистості і суспільства в умовах відкритого соціально-економічного простору, включаючи демографічні та міграційні проблеми планетарного масштабу);
- безпека реального сектору економіки (виробнича, продовольча, енергетична та ін.).

Обґрунтування власне такої структури економічної безпеки пояснюється доступністю систематичного обліку та моніторингу макроекономічних показників у глобалізаційному аспекті.

Економічну безпеку держави з таких позицій слід розглядати як:

- по-перше, стан, що характеризує наявність науково-технологічних, інформаційно-економічних, інвестиційно-інноваційних, природно-економічних умов і кваліфікованої підготовки населення, що забезпечує ефективне функціонування економіки та високу конкурентоспроможність держави на світовому ринку;
- по-друге, реальну діяльність суспільства і держави з підтримання і нарощення потужностей та прогресивного розвитку національної економіки, що є учасником міжнародних економічних зв'язків, з позицій зростання ВВП та якісної структури експорту й імпорту;
- по-третє, здатність держави підтримувати економічний суверенітет, самостійно визначати національну економічну політику та адаптуватися до нових умов розвитку;
- по-четверте, готовність інститутів влади протидіяти загрозам і викликам внутрішнього і зовнішнього походження.

Конкурентоспроможна на світовому ринку держава повинна мати у структурі експорту значну частку високотехнологічних товарів, повною мірою використовувати надбання науки і техніки, розвивати інформаційно-

інноваційний сектор. Країна з великою часткою недорогочінних матеріалів, мінеральної сировини в експорті стоїть перед загрозою перетворитися на сировинний придаток потужних турбоекономік розвинених держав [112].

Економічна безпека в глобальному вимірі є багатофакторною категорією, сутність якої можна розкрити на основі аналізу всіх економічних чинників, критеріїв і показників як зовнішнього (міжнародного), так і внутрішнього (національного) характеру.

Ефективно виконувати свої функції держава може лише на етапі, коли переважна більшість суспільства впевнена у власній безпеці. Реальний стан економічної безпеки в міжнародному масштабі повинен включати: розвиток суспільства і держави на основі світових досягнень науково-технологічного прогресу, стійкість фінансово-кредитної системи, стабільне функціонування реального сектору економіки, ефективний механізм протидії глобальним викликам і загрозам.

Економічна безпека держави в умовах глобалізації також включає ефективний режим функціонування законодавчої, виконавчої та судової гілок влади при належній гармонізації в системі «глобальне – національне».

1.2. Парадигма економічної глобалізації та її значення у формуванні концептуальної матриці економічної безпеки

Вивчення економічних систем вказує на два напрями їх розвитку – нормальний і парадигмальний, кожен з яких має свої особливості й закономірності. Перший характеризується вдосконаленням уже існуючої моделі. В контексті нормального розвитку система потребує значно менших ресурсів, ніж тих, які потрібні для розбудови та впровадження нової парадигми. Розвиток у межах цього напрямку швидко вичерпується, виявляючи недосконалість системи. Парадигмальний шлях забезпечує розробку і розвиток нових напрямів економічної діяльності. Глобалізація економіки як наслідок процесу структурних змін щодо формування єдиного світогосподарського простору, в якому всі елементи, у тому числі національні економіки, є взаємозалежними та взаємопов'язаними, розвивається власне за парадигмальним напрямом.

Термін *парадигма* (з грецької: приклад, модель, зразок) запровадив 1964 р. філософ Т. Кун. На його думку, це ментальна модель світоустрою, вихідна концептуальна схема, заснована на сформованих ідеях, засадах, принципах, поглядах і поняттях [104, с. 46].

У парадигмальному напрямі принципово нові моделі розвиваються і впроваджуються поетапно. При цьому розвиток, змінюючи структуру існуючої парадигми, відбувається повільно, проте приводить до появи більш досконалих систем, які змінюючи діючі, здатні забезпечити розробку та освоєння фундаментально нових ідей і методів протягом досить тривалого часу.

Процес переходу від однієї парадигми до іншої є досить складним і пояснюється тим, що перехід системи до нового стану здійснюється через адаптивну зону, в якій відбувається переадаптація системи. У своєму економічному розвитку система спочатку входить у кризовий стан, для якого є характерним процес порушення її рівноваги. Розпочинається розвиток глобальних кризових явищ в економіці, що виявляє всі недоліки існуючої системи, її перевантаженість і структурну недосконалість. В економічній системі між двома точками рівноваги утворюється проміжок, в якому система є нестійкою і готовою до структурних зрушень у напрямі створення нової парадигми [188, с. 63].

На основі аналізу існуючих теорій та моделей глобалізації в зарубіжній та вітчизняній літературі можливо виділити чотири головні парадигми економічної глобалізації:

- євроатлантичну (американо-центричну) — т.зв. вестернізація економіки, західна ринкова модель (досліджена, зокрема, у працях О. Г. Білоруса [32], Д. Г. Лук'яненка [158], А. В. Степаненка [229]);
- неоліберальну (альтернативну) (обґрунтовується в дослідженнях Н. І. Гражевської [70], М. Алле [5], А. С. Філіпенка [246]);
- еkleктичну парадигму міжнародного виробництва Дж. Даннінга [77];
- синергетичну (прихильниками цього напрямку є А. І. Неклесса [249], Ю. М. Осипов [188]).

Проаналізуємо більш детально сутнісні ознаки кожної з них.

Євроатлантична (американо-центрична) парадигма орієнтована переважно на обґрунтування інтегруючої ролі західної ринкової моделі,

безальтернативного впливу т.зв. вестернізації на загальноцивілізаційні процеси. У ній очевидним є одновекторний прагматизм, спричинений тривалим лідерством у світовій економіці країн Заходу, особливо США [35, с. 25].

Очевидно, що світовий економічний порядок формується за американською моделлю економіки з її мережевими торговельними структурами, активним попитом на споживчі кредити, гегемонією ТНК у сфері бізнесу тощо. Зберігається тенденція до копіювання моделі американської економіки та її послідовної інсталяції в національні системи інших країн. Цей аспект глобалізації має негативний вплив як на національні економіки, так і глобальний економічний простір. Адже замість створення власної ефективної системи господарювання держави змушені пристосовуватися під нав'язану ззовні економічну модель. Таким чином відбувається гомогенізація простору, яка більш вигідна США та іншим потужним конкурентоспроможним світовим лідерам, що посилюють свої позиції завдяки завоюванню нових ринків. При цьому держави з трансформаційною економікою, навпаки, не лише не використовують на повну потужність власні експортні можливості в міжнародному поділі праці, а й змушені поступатися національними ринками та економічними ресурсами західним країнам.

Проте внаслідок глобальної економічної кризи, що розпочалася в США 2008 року і поступово завдяки інтенсивним світогосподарським зв'язкам, замкненим на американську економіку, поширилася світом, євроатлантична (американо-центрична) парадигма розвитку глобалізації виявила власну неспроможність. Сьогодні виникла необхідність урахування ролі міжнародних фінансово-економічних організацій – Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ), Транснаціональної корпорації (ТНК), Транснаціонального банку (ТНБ); інших держав, що формують глобалізацію економіки (зокрема, сильними навіть у період кризи залишаються позиції Великобританії, лідерів ЄС (Німеччини, Франції); зміцнюється потужна економіка Китаю, що цілком може стати альтернативою американській ринковій моделі; розвиваються азійські ринки Японії та Південної Кореї; інвестори відзначають економічний потенціал Бразилії, що вже давно

перевищила регіональний латиноамериканський рівень). І хоча США зберігають позиції лідера глобального економічного поступу, вже сьогодні необхідне ширше трактування глобалізації, ніж просто як тотожність т.зв. американізації економіки. Саме тому на нинішньому етапі науковці обґрунтовують існування нової моделі розвитку глобалізації економіки – *неоліберальної парадигми*. Проте, слід зауважити, ця модель не вирішує проблем, що несе в собі євроатлантична (американо-центрична) глобалізація, а навпаки, створює нові загрози для розвитку економічної безпеки, тому її слід розглядати як проміжну модель, що виникла і діє в умовах глобальних трансформацій.

Сутність неоліберальної парадигми економічної глобалізації полягає в посиленні єдності і системної цілісності світового господарства на основі ринкового регулювання та поглиблення планетарних інтеграційних процесів. Економічною базою глобалізації є джерела та форми господарського розвитку: інвестиції, інновації, фінансові та грошово-кредитні ресурси, інтелектуальний потенціал, міжнародний менеджмент тощо [77, с. 58].

Основними особливостями неоліберальної парадигми глобалізації є [246, с. 134]:

- стихійний характер здійснення та спрямованість на реалізацію короткострокових інтересів індустриально розвинених держав, в яких дохід від відкритості економік наразі перевищує втрати;
- поглиблення нерівномірності розвитку та посилення диспропорцій світової економіки (вигоди від глобалізації більшою мірою отримують лише розвинені держави);
- розширення експансії глобального капіталу, зростання впливу великих ТНК у планетарному масштабі;
- зростання монополістичних тенденцій розвинених держав на глобальних ринках товарів, послуг, капіталів;
- ігнорування соціально-економічної, культурної, історичної, специфіки розвитку національних економік (глобалізація уніфікує і стандартизує світ, робить соціально-економічне середовище гомогенним);
- посилення впливу міжнародних фінансових інститутів і, відповідно, послаблення ролі державного регулювання економічною безпекою.

На думку Нобелівського лауреата в галузі економіки М. Алле, реалізація неоліберальної парадигми глобальної економіки не може не призвести до падіння темпів економічного зростання і соціальної нерівності [5, с. 15].

Як євроатлантична (американо-центрична), так і неоліберальна модель глобалізації здійснюють суперечливий вплив як на національну економіку окремо взятої країни, так і рівень її економічної безпеки. З одного боку, відбувається розширення можливостей національних економік щодо використання різноманітних міжнародних ресурсів (інвестицій, кредитів, капіталу, інновацій, передових технологій тощо), держави отримують можливість брати всебічну участь у міжнародному поділі праці. З іншого – глобальні процеси загострюють конкурентну боротьбу, що призводить до зниження рівня економічної безпеки.

У цих парадигмах глобальні процеси спричиняють маніпуляції потужними фінансово-економічними ресурсами, що становить реальну загрозу для країн із низьким рівнем економічної безпеки [160, с. 80].

Наступною парадигмою розвитку економічної глобалізації є *еклектична парадигма* Дж. Даннінга. Вчений виділяє п'ять основних типів міжнародного виробництва в залежності від детермінуючих факторів [77, с. 11], а саме виробництва:

- на ресурсній базі з використанням спільних капіталів, технологій, активів, інфраструктури, глобальних ринків;
- ринкової основи, які інтегровані у світовий економічний простір і спільно володіють капіталами та інформацією;
- на базі раціоналізації спеціалізації продуктів виробництва і технологічного процесу – географічно диверсифіковані виробництва;
- пов'язані з торгівлею і розподілом товарів, вигода яких пов'язана з доступом на місцеві ринки;
- змішані, які поєднують комбінації всіх чотирьох видів виробництв, що є гравцями на глобальному ринку.

Ця парадигма дає змогу вивчити вплив форм міжнародного співробітництва на розвиток національної економіки та економічної безпеки, проте вивчає глобалізацію лише з погляду виробництва, не враховуючи інформаційний, торговельний обмін та рух капіталу.

Синергетична парадигма є найбільш виваженою та перспективною формою розвитку світової економіки, адже глобалізація у своїй інтенції тяжіє до формування нелінійного світу. З позицій синергетики глобалізація – це процес, який перебуває на стадії розвитку і ще не набув чітких параметрів. Разом із тим уже на цьому етапі вона пояснює нелінійний характер складної еволюції глобалізації [187, с. 11–22]. Будучи відкритим, багатовимірним явищем остання включає в себе як процеси організації господарства ззовні, так і його самоорганізації, адаптаційної інтеграції у трансформаційний світ.

Синергетична парадигма становлення нелінійного глобального світу спирається не лише на зовнішні процеси організації «зверху» – вплив глобалізації, але і на процеси самоорганізації «знизу» – національний чинник.

Відкритість економіки вимагає диверсифікувати потреби притоку енергії та інформації ззовні для підтримки досягнутого рівня порядку всередині національної системи. З іншого боку, без упорядкованого використання внутрішніх економічних ресурсів можливе зростання ентропії системи. Вирішення глобальних проблем означає підтримання порядку і зменшення напруженості у функціонуючій економічній системі. Такий процес являє собою підтримання стабільного стану системи за допомогою "всмоктування" енергії, речовини та інформації.

Якщо система не може обмінюватися із середовищем необхідною енергією, речовиною та інформацією, то починається зростання ентропії (розсіювання енергії), що в остаточному підсумку призводить до кризи системи. При цьому складність тривалого нормального функціонування національної економічної системи у глобальному світі пов'язана з тим, що з часом розбалансована зсередини система потребує все більшої кількості енергії та інформації, яка надходить ззовні, для збереження ентропії на більш низькому рівні.

Синергетична парадигма пропагує тезу, що в основі нинішнього етапу глобалізації лежать економічні інтереси, а глобальні цивілізаційні трансформації тяжіють до ускладнення, у т.ч. до формування мультикомпозиційної структури економічної безпеки.

Розглянуті вищі парадигми глобалізації сформувалися на сучасному етапі і є логічним етапом її історичного розвитку. Ретроспективний аналіз

глобалізаційних процесів у парадигмальному контексті дає підстави виокремити наступні форми, які пройшла глобалізація у своєму розвитку [247, с. 75]:

- *архаїчну* – розвивалася в доіндустріальний період, коли виникали тимчасові зв'язки між державами та регіонами. Ці зв'язки мали дискретний характер, залишаючись в дії лише в межах певних регіонів;

- *протоглобалізацію* – розпочалася в епоху Великих географічних відкриттів і тривала до середини XIX ст. Ця форма глобалізації характеризується розвитком мануфактурного виробництва і зародженням світового ринку як наслідку посилення торгівлі між окремими народами. Відомо, що європейські держави прагнули налагодити контакти з Індією, Китаєм, арабськими країнами, які мали цінний і дефіцитний в Європі товар (прянощі, шовк тощо). Створювалися перші міжнародні організації – купецькі гільдії. У цей час виникла і перша транснаціональна корпорація – Ост-Індська, яка володіла власним флотом і займаючись міжнародною торгівлею, мала значний вплив на держави і континенти;

- *модерну (біструктурну)* – припадала на середину XIX ст. – 80-ті рр. XX ст. Розвиток цієї форми глобалізації пов'язаний з економічним переділом світу, розпадом світового господарства на протилежні системи та їхнє протистояння. Модерна глобалізація, на думку вчених, мала два головних виміри: зростання ролі національних економік та стрімке розширення індустріалізації і спеціалізації, унаслідок чого сформувався міжнародний поділ праці;

- *постколоніальну* – 80-ті рр. XX ст. – початок XXI ст. Науковці характеризують цей період як найбільш органічну і послідовну форму глобалізації, що розвивається в умовах єдиного економічного простору. Головні ознаки постколоніальної глобалізації полягають у формуванні нової системи відносин між розвиненими країнами і тими, що розвиваються. Як наслідок, виникли регіональні інтеграційні об'єднання та зросла роль ТНК.

Слід зазначити, що окремі вчені розглядають розвиток глобалізації лише з моменту становлення цього поняття і введення його в науковий обіг [3; 279]. Тобто, на їхню думку, глобалізація економіки розпочалася лише в 80-х рр. минулого століття, коли стала визначальним чинником

міжнародного розвитку. Хоча усвідомлення того, що людство вступило в епоху глобалізму і стоїть перед принципово новими для себе проблемами, розпочалося на рубежі 1960-х рр. з відомих доповідей Римського клубу [226, с. 98].

Уперше термін *глобалізація* (з англ. *globalization*) у сучасному значенні введений у науковий обіг американським професором Т. Левітом 1983 року в статті «Гарвард бізнес рев'ю», присвяченій формуванню глобального ринку, та етимологічно походить від латинського *globus* (куля) та французького *global* (усезагальний), які пояснюють дію цього процесу в планетарному масштабі [226, 95].

Думки вчених щодо подальшого розвитку парадигми глобалізації економіки розбігаються. Частина дослідників, серед яких такі відомі японські вчені, як Ф. Фукуяма і К. Омае, вважає, що в результаті глобалізації виникне уніфікований світ, заснований на засадах ринку, що керується наднаціональними органами, – ООН і МВФ [274; 283].

Інші науковці, серед яких М. Уотерс, доводить, що внаслідок глобалізації виникне багатополарний, хаотичний, некерований світ без централізованого управління [245]. Третя група вчених – це прихильники так званого світ-системного аналізу І. Валлерстайна. Вони прогнозують поліваріантність сценаріїв розвитку глобалізації і вказують на її непередбачуваність [49].

Слід констатувати, що дослідження парадигми економічної глобалізації має важливе теоретико-методологічне та прикладне значення в контексті гарантування економічної безпеки. У результаті дослідження сфери впливу глобальних змін на національні економічні системи глобалізацію охарактеризувати з двох боків [246]: об'єктивного, що визначається історичним процесом протягом останніх двох тисячоліть та суб'єктивного, який реалізується завдяки зростаючим вольовим зусиллям розвинених країн, міжнародних фінансово-економічних організацій і ТНК.

Найважливішими умовами для гарантування економічної безпеки в парадигмальному розвитку глобалізації економіки є:

- підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах її інтеграції у світове господарство;

- створення на національному рівні економічної інфраструктури, що відповідає сучасним вимогам міжнародного поділу праці;
- упровадження у промисловість інновацій та передових міжнародних досягнень у сфері технологій;
- державне фінансування наукоємних галузей;
- створення сприятливого інвестиційного клімату для іноземних інвесторів;
- державне регулювання економічної безпеки через формування ефективного інституціонального середовища;
- законодавче регулювання розвитку зовнішньої торгівлі дотриманням національних економічних інтересів і гарантування економічної безпеки;
- державна підтримка інтересів вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках з метою зміцнення і збереження їхніх позицій;
- стабілізація курсу національної валюти;
- ефективне управління експантеграцією (експансією та інтеграцією) національної економіки.

Потрібно зазначити, що глобалізація в парадигмальному аспекті несе в собі нові економічні реалії. Позитив сучасних глобальних парадигм полягає у можливості вирішення економічних проблем, що вимагають зосередження та витрат великої кількості ресурсів. Негативним наслідком є поступова передача владних повноважень в економіці від національних урядів міжнародним економічним організаціям. Гарантування економічної безпеки держави ускладнюється необхідністю врахування інтересів національних економік та глобального господарства.

Досягнення високого рівня економічної безпеки в умовах діючої парадигми глобалізації можливе лише за умов побудови ефективної концептуальної матриці управління безпекою. Концептуальне управління, на відміну від оперативного визначає власне управління цілісним середовищем, а не окремими його об'єктами.

Теорія концептуального управління в парадигмі дихотомії «суб'єкт – об'єкт», в якій суб'єктом є економічна безпека, а об'єктом – економічна глобалізація, базується на наступних імперативах [249]:

- «множина до одного»: з обраної диспозиції об'єкт (економічна глобалізація) завжди перебуває під управлінням багатьох суб'єктів

(наприклад, системи економічної безпеки багатьох держав як множина суб'єктів мають єдиним об'єкт управління – економічну глобалізацію);

- «один до множини»: один суб'єкт здатний управляти багатьма об'єктами (як приклад, диверсифікація глобалізаційних процесів в економіці, що ускладнює мультикомпозиційну структуру економічної глобалізації, поділяючи її на окремі, самостійні блоки викликів і загроз, що стають об'єктами управління по відношенню до економічної безпеки);

- Багатоплановість: суб'єкт (економічна безпека) і об'єкт (економічна глобалізація) представлені у вигляді складнорівневої, поліієрархічної та мультифункціональної структур;

- сходження до єдності: на найвищій ієрархічній ланці всі суб'єкти управління (національні системи економічної безпеки держав) сходяться в єдину багаторівневу структуру – глобальну економічну безпеку;

- двонаправленість: у той час, коли суб'єкт управляє об'єктом, останній керує суб'єктом, поєднуючись таким чином у стійкій синергійній взаємодії – економічна безпека управляє системою глобалізаційних процесів в аспекті їх впливу на економіку, а глобалізація, у свою чергу, керує безпековими процесами, створюючи систему можливостей та викликів.

Концептуальне управління економічною безпекою в умовах глобалізації – процес цілеспрямованого опосередкованого концептуального оперування суб'єкта впливу об'єктом впливу. Цей процес здійснюється через матрицю концептуального оперування економічною безпекою.

Процес концептуального оперування визначає для об'єкта впливу (економічної глобалізації):

- парадигму і концепцію реальності (зовнішнього і внутрішнього середовища), а також концепцію майбутнього;

- керівні ідеї та провідні задуми, мету та напрями устремління концептуального управління;

- наміри, цінності, поняття, погляди, мотиви діяльності, норми та імперативи економічної поведінки;

- систему понятійних інтерпретацій і абстрагування (моделювання), принципи сприйняття та обробки інформації;

- закони, норми, принципи та імперативи функціонування.

Матриця концептуального оперування економічною безпекою (МКОЕБ) є операційним середовищем процесу комплексно-концептуального та оперативного управління і має вигляд двовимірної (при багатоплановому розгляді – багатовимірної) матричної структури. Власне концептуальне керування здійснюється по горизонталі (рядках) МКОЕБ, створюючи системну парадигму функціонування об'єкта – економічної глобалізації. По вертикалі реалізується традиційне оперативне управління об'єктом, здійснюється наповнення матриці ресурсами: фінансовими, інвестиційними, інформаційними, інноваційним, інтелектуальними, матеріальними тощо. Кількість рядків і стовпців матриці визначається структурою системи управління об'єктом [122, с. 98].

При цьому рядки представляють рівні ієрархії процесів концептуального управління, а стовпці – функціональний поділ. Осередком (елементом) МКОЕБ є програмно заданий концептуальним управлінням процес (на рівні цілей, пріоритетів та обмежень), що забезпечений необхідними ресурсами функціонування по вертикалі оперативного управління.

Матрична система реалізації концептуального оперування є основною конструктивною ідеєю синтезу систем концептуального управління. Вона надає існуючим системам управління принципово нову якість оперування реальністю без докорінної трансформації сформованих механізмів управління, що могло б спричинити виникнення кризових явищ. Йдеться про еволюцію, а не революцію системи. Однак при еволюційному реформуванні існуючих систем управління потрібно враховувати, що неповна реалізація МКОЕБ може мати кілька кризових станів, яке призводять до втрати керованості [249]:

1. Порушення балансу МКОЕБ. напрями концептуального управління (КУ) – управління середовищем і оперативного (ОУ) – управління окремими об'єктами, не повинні функціонально замінити один одного. Можливі наступні типи порушення балансу:

- вектор ОУ частково або повністю бере на себе функції КУ (експансія ОУ), що призводить до виродження матриці в ієрархічну структуру тоталітарно-адміністративного типу;

- вектор ОУ дублює функції КУ на всьому просторі МКОЕБ, тобто відбувається розщеплення єдиного процесу концептуального оперування на самостійні процеси, які спонтанно об'єднуються в процесуальні антисистеми;
- вектор КУ повністю бере на себе функції ОУ (експансія КУ), що призводить до виродження матриці в ієрархічну структуру фундаментального типу;
- вектор КУ дублює функції ОУ на всьому просторі МКОЕБ, тобто відбувається заміна єдиного процесу концептуального оперування антипроцесом віртуальної реальності, процесуальні антисистеми другого роду (помилкові цілі КУ) призводять до віртуалізації реальності, граничної централізації всіх ресурсів і їх витрачання на «досягнення» віртуальних цілей);
- вектори ОУ і КУ взаємно дублюють функції один одного на всьому просторі МКОЕБ, унаслідок чого відбувається розщеплення єдиного процесу концептуального оперування на гранично незалежні процеси віртуального оперування, що призводить до повного розділу гілок влади, дисбалансу об'єкта управління і розпаду його на частини.

2. Гіпертрофоване зростання об'єкта управління. Призводить до виходу його за межі операційного середовища системи керування (монополії і міжнародні корпорації стосовно державної влади) і появи позасистемних контурів управління. У цьому випадку об'єкт або підпадає під вплив інших суб'єктів управління такого плану розгляду, або переходить під частковий чи повний контроль альтернативного (тіньового) суб'єкта вищого плану, або створює незалежну систему самоврядування. У будь-якому випадку створюється конфлікт інтересів суб'єктів управління. Ознакою діяльності позасистемних контурів управління в економіці є вимоги демократизації системи державного управління та регулювання, гіперлібералізації зовнішньоекономічної діяльності, зменшення державної частки власності в монополіях, тотальної приватизації.

3. Зменшення операційного середовища системи управління призводить до втрати контролю над частиною єдиного концептуального середовища: ідеологічного, інформаційного, економічного.

Концептуальна матриця економічної безпеки має відповідати наступним характеристикам:

- взаємозв'язок усіх елементів матриці, що дає змогу здійснювати моніторинг змін одного елемента матриці в контексті його впливу на інші елементи та всю систему в цілому;
- технологічність – множина всіх елементів матриці надає можливість отримати повну характеристику всієї системи;
- варіативність, що уможливлює адаптувати таку модель під іноземні стандарти;
- придатність, тобто запропонована модель при відповідній методиці дає змогу оцінити її ефективність в динаміці.

Комплексний підхід до формування концептуальної матриці середовища економічної безпеки доцільно навести у вигляді формалізованої методики (рис. 1.1).

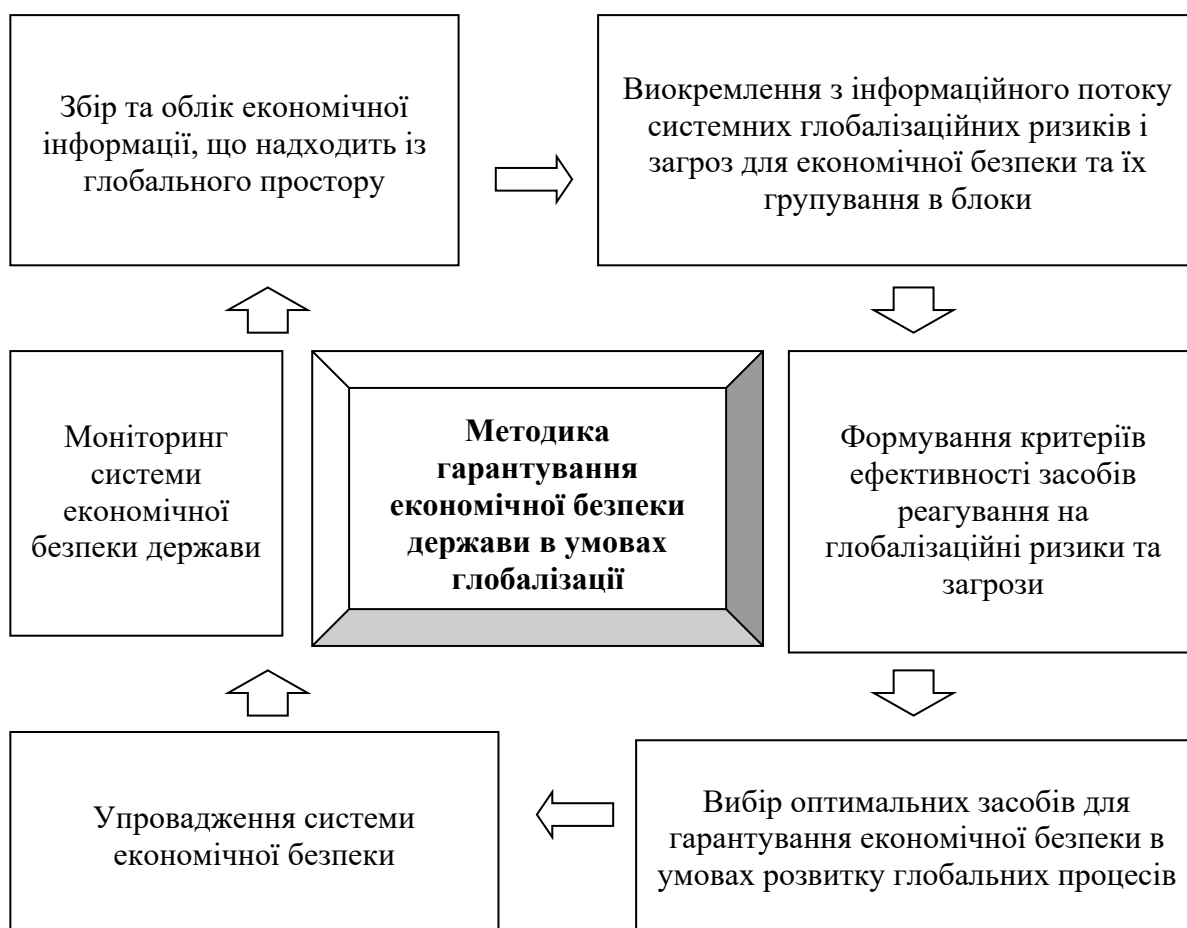

Рис. 1.1. Методика гарантування економічної безпеки держави у форматі створення її концептуальної матриці в умовах глобалізації

Така методика складається із шести етапів:

- збір та облік економічної інформації, що надходить із глобального простору, а саме: про інноваційні розробки, міжнародні науково-технологічні надбання, аналіз інформаційних потоків, щодо тенденційних змін на ринках, коливань курсів валют та індексів на фондових біржах. Насамперед аналізується інформація інвестиційного, інноваційного, фінансового, макроекономічного, соціального та управлінського характеру, яка може бути використана для досягнення конкурентоспроможності держави на світовому ринку. З метою збору та обліку економічної інформації використовуються всі санкціоновані канали доступу (глобальна мережа Internet, міжнародні та зовнішньоекономічні договори, моніторинг діяльності транснаціональних компаній, особисті контакти з іноземними інвесторами, представниками іноземних держав та міжнародних організацій тощо);

- виокремлення з інформаційного потоку системних глобалізаційних ризиків і загроз для економічної безпеки та їх групування в блоки. На цьому етапі із загального потоку економічної інформації виділяються та аналізуються основні ризики та загрози глобалізації для економічної безпеки держави; здійснюється їх кластеризація, класифікація та градація в порядку необхідності реагування на виклики глобального простору; формується множина показників потенційно небезпечних глобалізаційних ризиків, що можуть трансформуватися в загрози національній економіці;

- формування критеріїв ефективності засобів реагування на глобалізаційні ризики та загрози. На цьому етапі необхідний аналіз динаміки всіх показників економічної безпеки відповідно до сформованих блоків глобалізаційних загроз і розробка засобів для їх мінімізації;

- вибір оптимальних засобів для гарантування економічної безпеки в умовах розвитку глобальних процесів. Етап включає розробку системних заходів протидії трансформаціям економічної безпеки в умовах глобальних викликів, а:

- урахування змін світового простору в контексті їх подальшого впливу на національну економіку;

- підвищення рівня конкурентоспроможності держави на світовому ринку;

- впровадження системи економічної безпеки. Етап включає практичну реалізацію розробленої стратегії з гарантування економічної безпеки у вимірах глобалізаційних процесів;

- моніторинг системи економічної безпеки держави, а саме аналіз показників індикатора економічної безпеки держави та її складових з метою своєчасної діагностики системи та внесення коректив у її діяльність в умовах глобалізації.

Слід зазначити, що глобалізаційні процеси здійснюють позитивний вплив на здатність економічної безпеки до динамічного розвитку і прогресу. Глобалізація надає національним економікам додаткові можливості і відкриває широкі перспективи для підвищення їхньої конкурентоспроможності [262, с. 28–34].

Вплив глобалізації на стабільність національної економіки як передумову гарантування економічної безпеки є неоднозначним. З одного боку, глобалізація сприяє наданню всім суб'єктам світогосподарських відносин приблизно однакових умов діяльності на ринку і збільшує їхні шанси на ефективний розвиток завдяки використанню переваг вільного переміщення капіталу і виходу на міжнародні джерела збуту товарів та послуг, з іншого – збільшує диференціацію доходів національних економік.

Щодо дії глобалізації на економічний суверенітет, то вона має негативний характер. Основними напрямками обмеження суверенітету країни в умовах глобалізації є: часткова втрата державного контролю за діяльністю суб'єктів національного господарства; некерованість потоків інформації і технологій; різний рівень інтегрованості держав у світовий економічний простір.

Із посиленням тенденцій дестабілізації у світовій економіці існуюча парадигма економічної глобалізації з її орієнтацією на ринковий механізм як на саморегулюючу систему втратила свою актуальність. У пошуках нової парадигми глобалізації є необхідне створення нового глобального регулятора. Нова концепція глобального економічного світу вимагає реорганізувати вже існуючі та створити нові міжнародні інститути, які були б наділені повноваженнями регулювати економічні відносини, що виникають і реалізуються в глобальному середовищі. Це дасть змогу побудувати якісно

нову концептуальну матрицю економічної безпеки держави, що вступає в міжнародні економічні відносини.

1.3. Глобалізаційні процеси та їх вплив на економічну безпеку

Глобалізаційні процеси за своєю суттю є викликом економічній безпеці будь-якої держави, що певним чином інтегрована в економічний простір, адже вона робить національну економіку більш відкритою і, відповідно, вразливішою.

Сферами глобалізації економіки є міжнародні торгівля, рух факторів виробництва та фінансові операції. Вчені, що досліджують питання глобалізації економіки, виокремлюють такі основні її передумови [160; 226]:

- поступова елімінація державного контролю над процесами переміщення капіталу;
- формування нових механізмів управління у світогосподарському просторі, зокрема поява глобалізаторів (МВФ, СБ, СОТ, країни Великої сімки та інші);
- зростаюча конкуренція у світовій торгівлі;
- загальне збільшення обсягів світового виробництва, транснаціонального (глобального) капіталу, прямих іноземних інвестицій;
- випереджаючий розвиток інновацій;
- зростання кількості фінансових ринків та поява нових фінансових інструментів;
- посилення міжнародної інтеграції фінансових ринків;
- розвиток фондового ринку та обсягів використання похідних фінансів (деривативів, свопів, ф'ючерсів);
- стискання економічного простору і часу завдяки глобальним комп'ютерним і телекомунікаційним мережам;
- зниження трансакційних витрат за рахунок здешевлення ресурсів, що витрачаються на здійснення міжнародних економічних операцій;
- поширення міжнародного кредитування;
- зниження бар'єрних функцій митними кордонами і розповсюдження практики міжнаціональної економічної діяльності;

- зростання економічної потужності транснаціональних корпорацій. Сьогодні ТНК контролюють до 50% світового промислового виробництва, 2/3 міжнародної торгівлі;

- тенденція до аутсорсингу (непрофільної діяльності компаній) спеціалізованими компаніями. Особливе значення має аутсорсинг із розвинених країн у держави, що розвиваються, який призводить до скорочення зайнятості в перших та її зростання в інших. Це, наприклад, перенесення філій транснаціональних компаній «Sony», «Panasonic», «Nestle», «Siemens» у країни з низькооплачуваною робочою силою (Індонезія, Таїланд, Філіппіни тощо);

- розмивання національних брендів, створення певного глобального продукту, що не має національної приналежності;

- поширення англійської мови, як загальноприйнятого комунікативного інструменту, що значно полегшує соціальні та економічні зв'язки між державами.

Наразі немає чіткого загальновизнаного трактування поняття *глобалізація економіки*. Найбільш поширеними підходами до визначення цього терміна у вітчизняній та зарубіжній глобалістиці є наступні (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Визначення терміна *глобалізація економіки*

Суб'єкт визначення	Трактування глобалізації економіки
Організація об'єднаних націй (ООН)	Загальний термін, що пояснює складний комплекс трансконтинентальних взаємодій між фізичними та юридичними особами, інститутами та ринками, котрий проявляється в планетарному поширенні товарів, технологій та фінансових ресурсів, посиленні впливу міжнародних центрів, глобальній діяльності транснаціональних корпорацій, значному розширенні масштабів міжнародного комунікаційного та інформаційного обміну (перш за все, за допомогою глобальної мережі Internet) [271]
Міжнародний валютний фонд (МВФ)	Вільне пересування у світовому просторі ідей, суспільних благ, послуг, капіталу, людей, що приводить до посилення і поглиблення інтеграції національних економік і суспільств [283]
Р. Робертсон	Процес усезростаючого впливу різноманітних факторів міжнародного значення (економічні та політичні зв'язки, культурний та інформаційний обмін) на соціальну та економічну дійсність будь-якої окремої країни [282]

Суб'єкт визначення	Трактування глобалізації економіки
Т. Фрідман	Незворотна інтеграція ринків, націй, держав і технологій, яка дає змогу особам, корпораціям і державам-націям досягати будь-якої точки планети швидше, глибше і дешевше, ніж це було раніше [272]
П. Самуельсон	Всесвітня конвергенція між пропозицією і попитом [212]
Дж. Сорос	Гігантська циркуляторна система [222]
Ф. Уебстер	Тотожність «цивілізації бізнесу», в якій світогосподарський розвиток підпорядковується певним загальним принципам, зокрема конкуренції основного способу регулювання ринку [244]
Г. Аніліоніс, Н. Зотова	Умове і часткове наростання спільності світового господарства [6]
О.Г. Білорус	Об'єктивний соціальний процес, змістом якого є зростаючий взаємозв'язок та взаємозалежність національних економік, політичних, соціальних систем, культур і навколишнього середовища [30]
А.В. Степаненко	Процес втягування світового господарства, тобто сукупності національних господарств, пов'язаних між собою системою міжнародного поділу праці, економічних і політичних відносин, у ринок і тісне переплетення їх економік [230]
Дж. Стігліц	Результат гегемоністської стратегії транснаціональних корпорацій і супердержав, які під лозунгом лібералізації та уніфікації національних економік навколо набору однакових "правил гри" реалізують власні меркантильні інтереси [234]
А. С. Філіпенко	Посилення єдності й системної цілісності світового господарства на основі ринкової парадигми та поглиблення інтеграційних процесів у світовому господарстві [247]
Е. Анінат	Зростання транскордонних торговельних потоків, потоків капіталу й інформації, а також підвищення мобільності фізичних осіб [8]

Неоднозначність трактування глобалізації економіки свідчить про складність і високу динаміку цього процесу. З кожним днем з'являються нові форми впливу глобалізації на національні економіки, невинно розвивається її інтелектуально-інформаційна основа – науково-технічний прогрес, зростає роль і обсяги транснаціонального капіталу, постає питання кардинальних структурних змін у світовій економічній системі, пов'язаних із розвитком кризових явищ.

Із позицій економічної безпеки найвагомішим є вирішення наступної проблеми, перед якою постає будь-яка економічна система, що інтегрується в глобальний простір. А саме: за відсутності чіткого механізму протидії негативному впливу процесів, що відбуваються у взаємопов'язаному економічному просторі, економіка країни перебуває під загрозою розчинення у глобалізованому світі. Відтак національна економіка стає менш керованою зсередини, а процеси, що в ній відбуваються, визначають центри глобалізації (так звані глобалізатори).

Серед глобалізаторів економіки основними є наступні структури: країни Великої сімки (G7); Міжнародний валютний фонд (МВФ) та його структури; Світовий банк (СБ) та його структури; Організація Об'єднаних Націй (ООН) та її підрозділи: Генеральна Асамблея ООН, Конференція ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO); Міжнародна організація праці (МОП); Світова організація торгівлі (СОТ); глобальні міста; транснаціональні корпорації (ТНК) і транснаціональні банки (ТНБ).

Ключовим викликом міжнародній економічній безпеці у XXI столітті є й те, що на планеті формуються два полюси світової економіки. На одному концентруються країни – глобальні лідери, а на іншому – держави, які повністю від них залежні. І від розвитку економіки країн-лідерів залежить соціально-економічне становище держав, що їм підпорядковані. Для боротьби з цим глобалізаційним викликом країнам із перехідною, трансформаційною економікою з метою ефективного гарантування економічної безпеки потрібно підвищувати конкурентоспроможність і протистояти економічній експансії країн-лідерів [11].

Процеси глобалізації призводять не лише до стирання державних кордонів національних економік, а й певною мірою нівелюють власне статус національної держави. Особливо це стосується тих країн, які є найбільшими прихильниками ідеї економічної єдності світу. Із філософського погляду ідея економічної єдності світу, що несе в собі глобалізація економіки, збігається з теоріями посткапіталізму та анархосоціалізму. Аргументація полягає в тому, що національна держава вже втратила свої позиції в регулюванні економікою. Найбільш радикально налаштовані дослідники, які говорять про

«кінець національної держави», вони презентують течію так званого гіперглобалізму, яка стверджує, що «...ми вже живемо у світі без кордонів...» [279]. Для національного елемента в такому світі вже не залишилося місця і держава втрачає свої функції регулятора: її місце займають глобальні корпорації, які не належать жодній державі та постачають стандартизовані в глобальному масштабі продукти, створюючи мережеві структури у всьому світі.

Безумовно, глобалізаційні процеси в контексті їх впливу на економічну безпеку мають як позитивні, так і негативні аспекти (табл. 1.2).

Основу глобалізації у XXI ст. становить інтернаціоналізація виробництва, інституційною формою якої є ТНК, що стрімко розвиваються. На початку цього століття у світі налічувалося 63 тис. ТНК, які мали 690 тис. закордонних філіалів. Їх діяльність поширюється практично на всі країни і види економіки. За масштабами виробництва вони зіставні з великими державами. Зокрема, річний обсяг продажів у докризовий період «Дженерал Моторс» перевищував ВВП Індонезії, обсяг продажів «Соні» дорівнював ВВП Єгипту, «Ексон» – ВВП Південно-Африканської Республіки [226].

Таблиця 1.2

Позитивні та негативні наслідки впливу глобалізації економіки на економічну безпеку*

Позитивні	Негативні
Зниження митних бар'єрів	Розмивання національного суверенітету
Поширення новітніх інформаційних технологій (НІТ)	Трансформація економічних функцій держави в напрямі їхнього скорочення
Залучення міжнародного капіталу (ТНК, ТНБ) у національну економіку	Нездатність держав забезпечити соціальну справедливість
Скорочення витрат виробництва	Наростання суперечливості і диспропорцій у світовій економіці
Використання переваг глобалізації економіки: підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в результаті впровадження світових передових технологій та інновацій	Неконтрольована міграція з бідних країн, що загострює демографічну проблему
Сприяння прискоренню розвитку окремих країн	Трансформація територіального поділу праці в інтелектуальний («відтік мізків»)
Розширення можливостей національної економіки унаслідок інтеграцій в світовий економічний простір	Наростання конкурентної боротьби між країнами, що випускають однотипну продукцію
	Стирання відмінностей між внутрішніми і зовнішніми факторами економічної діяльності

* Джерело: розроблено автором.

Глобалізація як складний, мультимісний процес, що є об'єктивною закономірністю взаємопереплетення великої кількості економічних систем, безумовно трансформує економіку, перетворює і системно змінює її. В ході аналізу системних змін в економіці, що відбулися в результаті розвитку глобалізаційних процесів, виявлено ті, які найбільш повно демонструють трансформативну функцію глобалізації в моделі економічної безпеки. До них відносяться:

1. *Ускладнення системних змін у національних економіках.* Перетворення, що закономірно відбуваються в економіках будь-яких держав (в силу різних причин економічного, політичного та соціального характеру), накладаються на глобальні трансформації, створюючи складну мозаїчну систему різнорівневих системних конструкцій;

2. *Виокремлення трьох атракторів* – інформаційного, економічного та соціалізаційного, які в синергійній взаємодії прискорюють розвиток становлення світового метаболізму [77, с. 67];

3. *Формування глобального капіталу* ТНК, що трансформує системоутворюючу дисипативну структуру глобальної економіки;

4. *Формування інформаційного суспільства.* Зі створенням глобальної комп'ютерної мережі Internet інформація стала доступною в будь-якому куточку світу, що має вихід до комунікаційних мереж. Глобальна комп'ютерна мережа надає змогу безперешкодно працювати в широкому інформаційному полі, різних інформаційних порталах. Глобальний принцип: «Хто володіє інформацією, той володіє світом» – став своєрідним гаслом при формуванні нової інформаційно-економічної моделі світу;

5. *Формування мережевого суспільства.* Відомий дослідник глобальних процесів, іспанський професор М. Кастельс вважає, що мережеве суспільство – це нова соціальна структура, що утворюється під впливом глобальних процесів, «...в якій влада структури виявляється сильнішою за структуру влади...» [125, с. 39]. Мережі у глобальному просторі розглядаються як інститути, що сприяють розвитку суспільних сфер в умовах трансформації цього простору. До них можна віднести різноманітні телекомунікаційні мережі, мережі знань (або культурні мережі) тощо;

6. *Формування нових територіальних структур, зокрема глобальних міст.* Глобальне місто – це простір, де виконується робота з управління,

обслуговування та фінансування глобальної економіки. Глобальні міста, які входять в десятку Індексу глобальних міст (Global Cities Index), – Нью-Йорк, Лондон, Париж, Гонконг, Токіо, Пекін, Шанхай стали центрами глобалізації. Володіючи колосальним економічним потенціалом, світові міста через мережеві структури здатні контролювати всю глобальну економіку. Наводимо рейтинги міст за П. Тейлором (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Рейтинг глобальних міст (за П. Тейлором)*

Ранги і категорії міст	Міста
α (альфа) – глобальні	Лондон, Нью-Йорк, Париж, Токіо, Лос-Анджелес, Мілан, Сінгапур, Гонконг (Сянган), Чикаго, Франкфурт-на-Майні
β (бета) – провідні	Сан-Франциско, Сідней, Торонто, Цюрих, Брюссель, Мадрид, Мехіко, Сан-Паулу, Харків, Сеул
γ (гамма) – другорядні	Амстердам, Бостон, Даллас, Женева, Йоганнесбург, Осака, Бангкок, Рим, Буенос-Айрес, Гамбург, Стамбул
Δ (дельта) – потенційні	Дублін, Люксембург, Ліон, Мумбай (Бомбей), Ріо-де-Жанейро, Тель-Авів, Філадельфія, Бухарест, Каїр, Кельн, Київ , Сіетл, Хошимін

* Джерело: [287, с. 11].

Глобальні міста мають такі особливості, як концентрація значних ресурсів людського та фінансового капіталу, розміщення центральних офісів ТНК, ТНБ і міжнародних організацій, підвищена активність культурного, інтелектуального та економічного середовища. Цікавими є такі факти: на Лондон (фінансова столиця світу) припадає 70% операцій з міжнародними облігаціями, Токіо виробляє товарів та послуг більше, ніж Бразилія – країна з доволі динамічним ринком, а ВВП Нью-Йорка є більшим порівняно з Україною [247, с. 78].

Необхідною передумовою успішної реалізації стратегії гарантування економічної безпеки держави в умовах глобалізації є наявність потужного науково-технічного потенціалу, який, за умови розбудови національної інноваційної системи та інституціонального середовища, забезпечив би технологічний прорив і прискорення радикальних інноваційних зрушень з метою ендогенної стабілізації ринку та елімінування негативних наслідків циклічності розвитку глобальної економіки. Інтеграція держави у світову торговельно-економічну систему, вихід країни із структурної кризи, подолання негативних наслідків глобальних фінансових деструкцій,

пожвавлення економічної динаміки можливі лише на основі стратегії нарощення міжнародної конкурентоспроможності.

Аналіз глобалізаційних процесів, що відбуваються в економіці, дав підстави виокремити три основні елементи економічної безпеки, що вичерпують зміст їхнього впливу, – економічну незалежність, сталий розвиток національної економіки, здатність до самоорганізації та саморозвитку. Ці елементи перебувають у постійній взаємодії. Дослідивши механізм їхньої єдності в умовах розвитку глобалізаційних процесів, держава матиме змогу спрогнозувати розвиток інституціонального середовища економічної безпеки в майбутніх періодах.

Серед основних факторів глобалізації, що впливають на економічну безпеку, слід виділити наступні:

- нерівномірність економічного розвитку та розподілу матеріальних вигод у глобалізованому середовищі;
- залежність держав із перехідною економікою від економічно розвинених країн та міжнародних організацій;
- зовнішня заборгованість;
- циклічна взаємодія національних економічних систем;
- взаємозалежність фінансових ринків;
- високу швидкість поширення економічних процесів у глобальному середовищі при значно повільнішій реакції національної економіки на глобальні виклики.

Сутність економічної безпеки полягає в такому стані економіки, за якого гарантований захист національних економічних інтересів, сталий розвиток національної економіки, що інтегрується у світогосподарський простір із використанням вигод, що несе глобалізація, з одночасною мінімізацією глобальних загроз.

1.4. Методологічні підходи до дослідження економічної безпеки держави в контексті глобалізаційних процесів

Для оцінки рівня економічної безпеки держави в умовах глобалізації використовується велика кількість методик, зокрема системно-структурні

методи, економіко-математичні, методи багатомірного статистичного аналізу, метод шкалювання, методологію «Форсайт», метод прогнозування, критичних (ключових) технологій, аналізу та обробки сценаріїв (сценарні методи), експертної оцінки (експертні панелі), SWOT-аналізу, інформаційно-комп'ютерних технологій. Розглянемо основні з них.

Економіко-математичні методи – використовуються для розрахунку кількісних параметрів економічної безпеки в різних вимірах, у тому числі глобалізаційному. В останньому випадку коефіцієнти визначаються з урахуванням порогових значень.

Економіко-математичне моделювання економічної безпеки в умовах глобалізації базується на побудові кількісних зв'язків між показниками на основі двох модельних підходів [249].

Перший – модель періоду, що ґрунтується на залежності індексу економічної безпеки від індексів її складових у глобалізаційних вимірах $ІЕБ = f(ІГБt, ІШБt, ІФБt, ІГКt)$ для окремих періодів часу ($t = 2000, \dots, 2020$ pp.). Ця модель ґрунтується на модифікованому підході, що разом з реальною (фактичною) інформацією включає також додаткову (умовну), яка кількісно відображає змістовні особливості процесів, що відбуваються з економічною безпекою в умовах розвитку глобалізації.

Другий – модель розвитку за змістом і структурою будується на статистичних даних розвитку держави. Таке моделювання ґрунтується на модифікованому стохастичному підході, що поєднується з оцінкою впливів на економічну безпеку факторів безпеки з урахуванням не лише їх кількісної дії, але й притаманного їм змістовного впливу. Модель розвитку складається із трьох компонентів. Першою є залежність $ІЕБ = f(t)$, де стан безпеки пов'язується із фактором часу як певним цифровим індексом. Другим компонентом є залежність $ІЕБ = f(ІГБ, t)$, $ІЕБ = f(ІШБ, t)$, $ІЕБ = f(ІФБ, t)$, $ІЕБ = f(ІГК, t)$, де стан безпеки послідовно пов'язується із відповідним змінним генетичним фактором безпеки і часу. Третьою складовою моделі розвитку є параметрична модель безпеки, що досягається через пряме управління економічною безпекою з урахуванням глобалізаційних факторів та послідовно пов'язує всі фактори, які формують стан економічної безпеки держави в умовах глобалізації.

● *системно-структурний* – визначає структуру і зміст елементів економічної безпеки в загальних вимірах. За допомогою цього методу можна визначити основи управління економічною безпекою в умовах глобалізації. Методологія системно-структурного підходу визначає ієрархічну структуру об'єктів;

● *ендогенний* – використовується для визначення статичного компонента економічної безпеки шляхом нормування показників економічної безпеки держави за рік. Цей метод визначає ситуаційні умови розвитку економічної безпеки на основі порогових значень індикаторів її складових, які в комплексі утворюють систему статичної економічної безпеки держави. Стан останньої розраховується в проміжку значення індикатора від 0 (стан абсолютної небезпеки) до 1 (стан абсолютної безпеки) і відповідно до пропорцій «золотої середини» має наступні рівні:

перший (0–0,382) – рівень економічної небезпеки держави;

другий (0,384–0,618) – рівень економічних загроз;

третій (0,619–0,854) – рівень економічних ризиків;

четвертий (0,855–1) – рівень економічної безпеки держави;

● *екзогенний метод* – що дає змогу визначити економічну безпеку в динаміці (динамічна економічна безпека) і складається з наступних етапів:

– формування множини індикаторів;

– визначення характеристичних (оптимальних, порогових та граничних) значень індикаторів;

– нормалізація індикаторів;

– визначення вагових коефіцієнтів;

– розрахунок інтегрального індексу.

Формування множини індикаторів економічної безпеки держави у вимірах глобалізаційних процесів здійснюється з урахуванням економічних процесів, що відбуваються в межах даної парадигми розвитку глобалізації економіки і вплив яких на формування загального рівня індикатора є істотним.

Як зазначено в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки, розробленої Міністерством економіки України діапазон можливих значень кожного показника розбивається на п'ять інтервалів: $[x_{\text{гр}}^H, x_{\text{пор}}^H)$, $[x_{\text{пор}}^H, x_{\text{опт}}^H)$,

$[x_{\text{опт}}^H, x_{\text{опт}}^B], (x_{\text{опт}}^B, x_{\text{пор}}^B], (x_{\text{пор}}^B, x_{\text{гр}}^B]$, де $x_{\text{гр}}^H, x_{\text{гр}}^B$ – економічно досяжні мінімальне та максимальне значення індикатора; $x_{\text{пор}}^H, x_{\text{пор}}^B$ – порогові нижнє та верхнє значення індикатора; $x_{\text{опт}}^H, x_{\text{опт}}^B$ – мінімальне та максимальне оптимальні значення індикатора [172, с. 80–90].

Нормалізація показників економічної безпеки передбачає таку систему її вимірів, за якого оптимальному значенню відповідає 1, що аналогічно 100%, а нижньою межею є 0 (відповідно 0%) – рівень небезпеки, відсутності безпеки, який передбачає поділ індикаторів економічної безпеки на стимулятори та де стимулятори. До стимуляторів відносяться показники, кількісне зростання яких приводить до підвищення рівня економічної безпеки, до дестимуляторів – показники, збільшення яких негативно впливає на економічну безпеку. Для розрахунку показників стимуляторів використовується формула:

$$X_j = \frac{a_j}{a_e} X_j = \frac{a_j}{a_e} \quad (1.1)$$

за умови, що $a_j < a_e$;

для дестимуляторів – формула:

$$X_j = \frac{a_e}{a_j} X_j = \frac{a_e}{a_j} \quad (1.2)$$

за умови, що $a_j > a_e$;

де X_j – стандартизований показник стану економічної безпеки;

a_j – показник стану економічної безпеки;

a_e – пороговий показник економічної безпеки.

Шляхом поєднання ендогенного та екзогенного методів розрахунку індикатора економічної безпеки можливо врахувати вагу коефіцієнтів розвитку економіки України в умовах глобалізації по відношенню до інших держав та визначити співвідношення стимулюючого і дестимулюючого впливу;

Індикативні методи розрахунку рівня впливу глобалізації економіки на економічну безпеку відрізняються своєю різноманітністю і ступенем розробки як по відношенню до загального індекса глобалізації, так і до його

складових. Системний характер впливу глобалізації на національні господарства, синергія дії можливостей та ризиків, які несе в собі цей процес, зумовили необхідність формування індикаторів виміру глобалізації економіки.

Сьогодні розроблено низку стандартних показників глобалізації, які дають змогу робити міждержавні зіставлення та аналізувати зміни, що відбуваються в національних економіках під впливом глобалізації. Такі дані необхідні для державних інститутів в аспекті гарантування економічної безпеки для своєчасної адаптації національної економічної системи до глобальних трансформацій. Зокрема, розроблено три види індикаторів глобалізації національними статистичними відомствами, що обробляються для визначення зіставних показників [244].

Перший – індикатори вихідного положення (reference indicators), які найбільш широко використовуються для аналізу глобалізації економіки в усіх країнах світу. Ці індикатори дають можливість визначити рівень індекса глобалізації економіки через розрахунки наступних показників:

- інвестиційна відкритість (частка прямих іноземних інвестицій у ВВП держави). Цей показник є важливим індикатором ступеня інтеграції тієї чи іншої країни у світогосподарський простір, а відтак і залучення інвестиційної безпеки в міжнародну інвестиційну систему;

- концентрація ПП, для виміру якої використовується індекс концентрації ХеНімеччинаіндала–Хіршмана, що розраховується за формулою:

$$H_a = \left[\frac{FDI_1}{\sum_{i=1}^n FDI_i} \right]^2 + \left[\frac{FDI_2}{\sum_{i=1}^n FDI_i} \right]^2 + \dots + \left[\frac{FDI_n}{\sum_{i=1}^n FDI_i} \right]^2 = \sum_{i=1}^n \left[\frac{FDI_i}{\sum_{i=1}^n FDI_i} \right]^2 \quad (1.3)$$

де FDI_i – обсяг прямих іноземних інвестицій держави (a) в кожну зарубіжну країну (i) та в усі зарубіжні держави разом (n).

- глобалізація технологічного базису, що розраховується через систему співвідношення частки доходів від: технологій (продаж, лізинг, ліцензування, патентування) в ВВП; технологій з урахуванням витрат на розвиток НДДКР; продукції, що вироблена за іноземними ліцензіями у ВВП;

● глобальна фінансова інтеграція. Серед вимірів фінансової інтеграції доцільно виокремити кількісні показники фінансової глобалізації (volume-based indicators) і показники, що базуються на цінах на фінансові ресурси (price-based indicators). До найбільш поширених кількісних показників фінансової глобалізації відносять:

● індекс відкритості фінансової системи, що розраховується за формулою:

$$GPCI + \frac{GPCO}{GDP} \times 100\% \quad (1.4)$$

де *GPCI* і *GPCO* – відповідно валовий дохід і валові витрати приватного капіталу (*gross private capital inflows and gross private capital outflows*) і *GDP* ~ ВВП;

● індикатор *Cap Vol*, що являє собою пропорцію середньої суми прямих іноземних інвестицій у державі та за її межами, обсягів портфельних активів, портфельних боргових зобов'язань та кредитів (the average of the sum of the stock of private inward and outward direct investment, the stock of portfolio equity and portfolio debt assets and liabilities) у ВВП держави;

- пропорція міжнародних валових резервів держави в ВВП;
- обсяг зовнішніх боргових зобов'язань по відношенню до ВВП.

Другий вид – додаткові індикатори (*supplemental indicators*), використовуються при необхідності мати найбільш повне уявлення про зміни, які відбуваються (наприклад, дані про діяльність ТНК за кордоном). Однак, слід зазначити, що збір та обробка первинних даних для отримання таких індикаторів є складним в аспекті доступу до інформаційним джерел та фінансово затратним, тому застосовується лише за умов крайньої необхідності.

Третій вид індикаторів – експериментальні (*experimental indicators*), які необхідні для оцінки нових явищ, обумовлених глобалізацією (наприклад, нові форми міжнародних економічних співтовариств, тощо). Ці індикатори концептуально та методологічно недосконалі і потребують подальшого вдосконалення.

Загальна формула індексу глобалізації враховує положення індикаторів вихідного положення та додаткових індикаторів і розраховується на основі базових показників за формулою:

$$GINDEX_n = \sum_{j=1}^j \omega_j \left(\sum_{m=1}^M \omega_m \left(\frac{X_{j\min} - X_j^{\min}}{X_j^{\max} - X_j^{\min}} \right) \right) \quad (1.5)$$

де i і t – відповідно держава і звітний період;

m і j – змінні всередині компонент та між ними;

ω_m – вага кожної змінної у складі компоненти;

ω_j – вага кожної компоненти;

$\min$ і $\max$ – мінімальне та максимальне значення кожної змінної.

Метод Форсайту пропонує ефективні інструменти для пошуку відповідей на ці питання. Форсайт (з англ. *передбачення*) – це узагальнююча назва комплексу методик довгострокового прогнозування, що включає розробку сценаріїв, опитування за методом Дельфі, масштабні галузеві дослідження [276]. Метод Форсайту є принципово новим підходом до визначення сценаріїв майбутнього. За його допомогою виявляють особливі перспективні сфери досліджень, зокрема тих, що мають стратегічне значення.

Проведення Форсайту безпосередньо впливає на ефективність інвестицій в економічний та науково-технологічний розвиток, що гарантує високий рівень економічної безпеки. Методологія Форсайту зарекомендувала себе як досить успішний і ефективний інструмент прогнозування і планування розвитку держави. Вона також використовується з метою створення сприятливого клімату для діалогу на міждержавному рівні. Методологія Форсайту розглядає як обов'язкову умову залучення до процесу планування і прогнозування експертів – представників державних установ, науковців та підприємців.

Набір підходів, що використовуються у Форсайт-проектах, постійно розширюється й охоплює сьогодні десятки методів – як якісних (інтерв'ю, огляди літератури, моніторингово-аналітичний аналіз, «дерево цілей», сценарії, рольові ігри та ін.), так і кількісних (аналіз взаємного впливу (cross-impact analysis), екстраполяція, моделювання, аналіз і прогноз індикаторів методів та ін.).

Проблема вибору підходів для застосування в тому чи іншому проекті не має однозначного вирішення. Тим не менш існують базові принципи

формування комбінацій методів, зокрема широко відомий т.зв. трикутник Форсайт (рис. 1.2).

Розміщення методів Форсайт усередині трикутника відповідає їх «куту нахилу». Використання будь-якого з методів має свої сильні і слабкі сторони. Наприклад, мозковий штурм сприяє креативності експертів, але не обов'язково супроводжується їх ефективною взаємодією, а експертні семінари, забезпечуючи взаємодію фахівців, можуть не призвести до виявлення важливих аспектів, що відображають перспективи розвитку економічної безпеки. Ідея розробки трикутника полягала в тому, щоб задіяти в будь-якому Форсайт-проекті ефективну комбінацію методів.

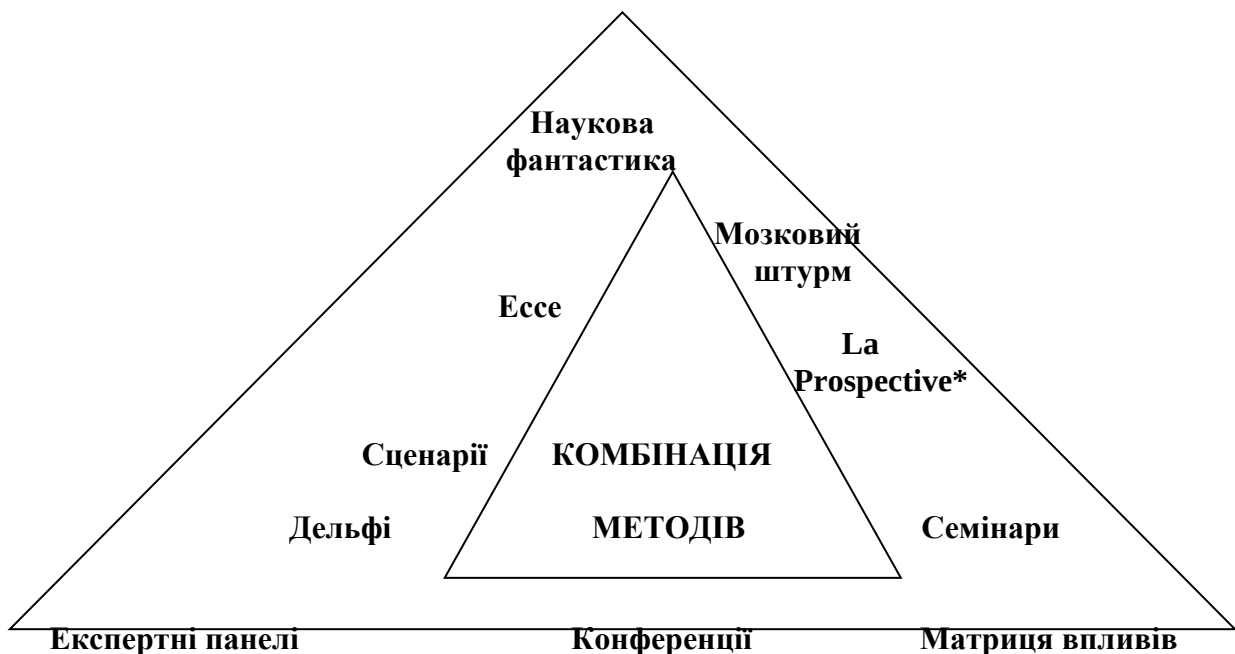

Рис. 1.2. Трикутник Форсайт

* *La Prospective* – (фр. «prospection» – дослідження нових сфер та «perspective» – перспектива) – система методів дослідження майбутнього запропонована французьким філософом Г. Берже

Система методів Форсайт постійно розвивалася й удосконалювалася, за останні десять років накопичився великий досвід їх практичного застосування.

Ефективність комбінованого використання різних якісних та кількісних методів знайшла своє підтвердження на практиці. Проте стало очевидним,

що великі проекти, присвячені вибору економічних пріоритетів в умовах глобалізації, вимагають нових підходів, які забезпечують отримання об'єктивних оцінок, заснованих на кількісному аналізі емпіричних даних – статистичних індикаторів, патентної статистики, бібліометричної інформації. У зв'язку з цим зазнала змін ідея «трикутника Форсайт». Американські вчені І. Майлс та Р. Поппера запропонували додати ще одну вершину – доказовість і тим самим перетворити трикутник у ромб (Foresight Diamond) (рис. 1.3) [285].

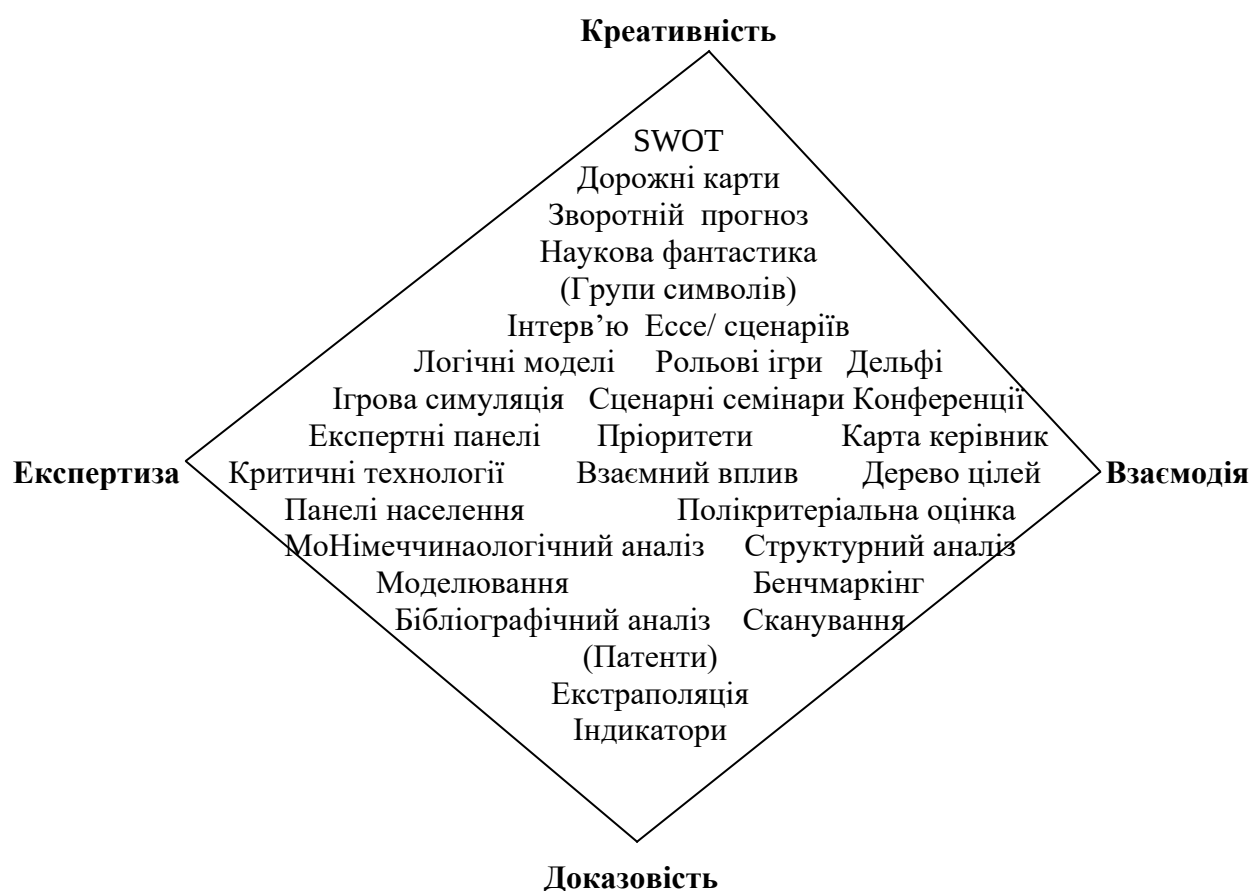

Рис. 1.3. Ромб Форсайта

На думку більшості дослідників, Форсайт прийшов на зміну прогнозуванню, розширивши його можливості. Форсайт та прогнозування можна охарактеризувати словами Дж. Армстронга як «побудову припущень в умовах невизначеності, оцінку в невідомих ситуаціях» [264]. Ці два підходи допускають варіативність майбутнього.

Досвід розвинених країн показує, що не існує універсальної методики Форсайт, вона є не статичною процедурою, а перебуває в постійному розвитку. Оскільки у Форсайті найбільше значення має процес, а не кінцевий результат, то поки що відсутні чіткі показники його ефективності. Кожна країна адаптує цей підхід до своїх умов з урахуванням національних інтересів, використовуючи різні методики прогнозування майбутнього [273, с. 48].

Метод критичних (ключових) технологій (critical technologies) – забезпечує виявлення пріоритетів інноваційного розвитку на середньотермінову перспективу (звичайно від 3 до 10 років). Цей підхід застосовується не тільки на рівні держави, але і окремих галузей економіки і дає змогу більш глибоко проаналізувати рівень інноваційної безпеки як основної складової економічної безпеки. Використання методу відбувається за такими основними етапами:

- формування групи експертів або експертних панелей;
- складання первинного списку технологій;
- вибір системи критеріїв для оцінки технологій;
- оцінка первинного списку технологій експертами за вибраною системою критеріїв;
- формування переліку критичних технологій з урахуванням результатів оцінки.

Залежно від цілей і масштабів дослідження кожен з цих етапів може передбачати певні стадії з використанням відповідних процедур.

Метод рейтингових оцінок – дає змогу з'ясувати місце України за рівнем економічної безпеки та її складових у відповідних міжнародних рейтингах.

Метод SWOT-аналізу – назва походить від аббревіатури перших літер англійських слів, що є складовими аналізу: strenghts – сильні сторони; weaknesses – слабкі сторони; opportunities – можливості; threats – ризики загроз. Цей метод дає змогу простежити взаємозв'язок і взаємозалежність глобалізації та економічної безпеки на даному етапі їх розвитку, визначити сильні та слабкі сторони впливу нової глобальної парадигми в економіці, її можливості та ризики. Наводимо принципи формування економічної безпеки у вимірах глобалізаційних процесів на основі методу SWOT-аналізу (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

SWOT-аналіз економічної безпеки України в глобальному вимірі*

Сильні сторони	Слабкі сторони
Вигідне геополітичне та гео економічне розташування, яке полегшує процес інтеграції у світовий економічний простір та посилює активність міжнародних економічних зв'язків, що дає змогу скористатися вигодами від глобалізації економіки Упровадження міжнародних інновацій та передових технологій у національну економіку, що формує високі показники економічної безпеки Залучення іноземних інвестицій та міжнародних кредитів, що обумовлює зростання індикатора економічної безпеки (зокрема, показників інвестиційної, інноваційної, фінансової та зовнішньоекономічної безпеки)	Фактичні показники економічної безпеки не відповідають пороговим значенням і змінюються залежно від ситуації на світовому ринку (у першу чергу, це стосується небезпечних зон у макроекономічній, зовнішньоекономічній та фінансовій безпеці) Висока залежність від зовнішніх енергоносіїв, що спричиняє падіння рівня енергетичної безпеки Зниження рівня соціальної безпеки (масове безробіття в результаті вже перших ознак глобальної фінансово-економічної кризи як індикатор неготовності національної економіки протистояти викликам глобалізаційних процесів)
Підвищення рівня конкурентоспроможності національної економіки в результаті впровадження світових передових технологій. Використання переваг глобалізації економіки, що сприяє підвищенню рівня економічної безпеки Розробка чіткої та прозорої системи залучення кредитів і створення сприятливого інвестиційного клімату, що дає змогу поліпшити показники економічної безпеки. Система соціального захисту при матеріальній стимуляції кваліфікованих кадрів, що не допустить «відтоку мізків» за кордон і поліпшить рівень індикатора соціальної та демографічної безпеки	Відтік прямих іноземних інвестицій та зменшення фінансування національної економіки суб'єктами міжнародної економічної діяльності в результаті розвитку несприятливих ситуацій на світовому ринку, що спричиняє падіння рівня всіх складових економічної безпеки (в першу чергу, зовнішньоекономічної, інвестиційної, фінансової і макроекономічної) «Відтік мізків» за кордон, що призводить до браку кваліфікованих кадрів в інноваційній сфері, відтак зниження рівня індикатора інноваційної, соціальної та інших складових економічної безпеки

* Джерело: авторська розробка.

Інформаційно-комп'ютерні методи дозволяють – сприяють прискоренню процесу аналізу економічної безпеки держави та її складових в аспекті методики її вимірювання в умовах глобалізації.

Висновки до розділу 1

1. У результаті аналізу літературних джерел існуючих наукових підходів у вітчизняній та зарубіжній літературі до визначення економічної безпеки держави в умовах глобалізації автором запропоновано наступне трактування: економічна безпека держави в умовах глобалізації – це такий рівень національної економіки та інституціонального середовища, за якого гарантований захист інтересів інтегрованого у світовий економічний простір національного господарства, що зберігає стійкість до впливу глобальних загроз і є конкурентоспроможним на міжнародному ринку.

2. Економічна безпека як мультимірне категоріальне поняття має ієрархічну, багатокomпонентну структуру. Її потрібно розглядати як сукупність усіх складових, що об'єднуючись в єдине ціле формують загальний рівень безпеки. Запропоновано наступну структуру економічної безпеки в умовах глобалізації: макроекономічна (макроекономічна стабільність), зовнішньоекономічна (глобальна конкурентоспроможність держави), міжнародна валютно-фінансова (стійкість грошово-кредитних та фінансових систем), інноваційно-інвестиційна безпека (стабільність капіталовкладень у наукоємні галузі економіки). Така класифікація структурних елементів економічної безпеки дає змогу доцільно сформулювати систему індикаторів для комплексного аналізу економічної безпеки України в міжнародних вимірах.

3. Наведено сучасні визначення економічної глобалізації та основних парадигм її розвитку у форматі гарантування економічної безпеки. Процес глобалізації в аспекті його впливу на гарантування економічної безпеки розуміється як сукупність процесів, що охоплюють усі сфери економіки і мають об'єктивні конструктивні та деструктивні впливи на систему національної безпеки. В цьому контексті обґрунтовуються шляхи створення базової системи протидії глобальним загрозам, що дістала назву концептуальної матриці економічної безпеки держави.

4. Гарантування високого рівня економічної безпеки пов'язано із заходами, спрямованими на посилення конкурентоспроможності національних економік та ефективного функціонування вітчизняної

економіки, що інтегрується у світогосподарський простір. Це пов'язано з останніми тенденціями в міжнародній економіці, яка посилює свій вплив на національний суверенітет, адже більшу частину світового ринку контролюють транснаціональні корпорації (ТНК), глобалізація економіки характеризується концентрацією та інтернаціоналізацією фінансових структур, зростає вплив вимог суб'єктів міжнародного права до суб'єктів національного господарювання.

5. Для оцінки рівня економічної безпеки держави як складової національної безпеки в умовах глобалізації автор пропонує достатню кількість як загальновизнаних, так і порівняно нових, експериментальних методик: системно-структурні, економіко-математичні методи, методи багатомірного статистичного аналізу, методологія Форсайт, методи прогнозування, критичних (ключових) технологій, аналізу та обробки сценаріїв (сценарні методи), експертної оцінки (експертні панелі).

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ У ФОРМАТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

2.1. Оцінка рівня впливу глобалізаційних викликів та загроз на економічну безпеку України

Із розвитком процесів глобалізації економіки національне господарство України зазнає системних глибоких трансформацій. З погляду економічної безпеки для держави, що інтегрується в міжнародне економічне середовище, існує дві форми глобальних впливів – можливості розвитку та виклики загроз. Уся економічна система гарантування безпеки в умовах глобалізації будується на використанні можливостей, що їх надає глобалізація, та мінімізації рівня загроз, які виникають і діють у світогосподарському просторі.

Можливості та виклики глобалізації тісно пов'язані з особливостями парадигми її розвитку. Одні стають можливостями розвитку для суб'єктів господарювання. Це, так звані сприятливі фактори впливів: поширення міжнародних інновацій, залучення прямих іноземних інвестицій, використання міжнародних кредитів та глобального капіталу для підтримки національного господарства, доступ до інформаційних економічних джерел, застосування міжнародного управлінського досвіду у вітчизняній практиці, інтенсифікація міжнародного економічного співробітництва, зростання обсягів міжнародної торгівлі, доступ до міжнародних ринків (у тому числі розвинутого фондового ринку США, ЄС та Японії), сприяння прискоренню економічного розвитку тощо.

Інші особливості глобалізації мають негативні (деструктивні) тенденції, що тим чи іншим чином порушують обраний економічною системою напрям розвитку і дістали назву викликів глобалізації. Держава, інтегруючись у

світові економічні процеси, заради розширення і використання нових можливостей паралельно інтегрується в середовище глобальної небезпеки, що неминуче супроводжує розвиток будь-яких явищ у системі. Небезпеки в глобальному середовищі існують у трьох формах, що мають чітку субпідрядність, – виклику, загрози та ризику. Блокування викликів глобалізації з метою виявлення та запобігання розвитку глобальних загроз і ризиків є основою для формування цілісної та ефективно діючої системи економічної безпеки України.

В умовах інтеграції держави в глобальний економічний простір трансформується власне структура викликів та загроз економічній безпеці, змінюється співвідношення між внутрішніми та зовнішніми загрозами, розширюється коло проблем, пов'язаних з адаптацією системи економічної безпеки до змін, що відбуваються у світовому господарстві. Особливістю глобалізаційних (екзогенних) викликів та загроз економічній безпеці є [21, с. 18]:

- глибинність системних змін, що відбуваються під впливом інфікації загрозливими явищами національної економіки, поширеними із зовнішнього середовища;
- значна швидкість поширення завдяки інтенсифікації зв'язків між взаємозалежними елементами системи світової економіки;
- неспроможність національних перехідних економік протистояти глобалізаційним загрозам власною системою безпеки;
- нездатність сучасної моніторингової системи передбачити осередки виникнення, темпи та масштаби поширення, географічну диверсифікацію глобальних викликів і загроз та ті якісні зміни, які відбуваються в економіці під їх впливом;
- некерованість розвитку глобальних загроз та ризиків, нездатність до регулювання ними з боку державних інститутів, що призводить до того, що держава в результаті вимушена боротися з наслідками, а не причинами загроз, які виникли поза її економічними кордонами і до яких національна економіка не мала прямого відношення;
- широкий спектр уражаючих впливів на різні ринки та системи економіки (від валютно-фінансового та фондового ринків – до системи соціально-економічного захисту громадян);

- постійне виникнення нових форм загроз у глобальному середовищі, пов'язаних із розвитком глобального капіталу, фінансовими спекуляціями на фондових ринках, віртуалізацією фінансово-економічної системи тощо.

Глобалізаційними загрозами економічній безпеці слід вважати явні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для економічної системи [32, с. 56–62]. Зазвичай загрози економічній безпеці класифікують за:

- відношенням до об'єкта – внутрішні (ендогенні); зовнішні (екзогенні);
- ступенем небезпеки – небезпечні, особливо небезпечні;
- тривалістю дії – тимчасові, перманентні;
- можливістю здійснення – реальні, потенційні;
- характером спрямування – прямі, опосередковані;
- сферами спрямування – фінансові, зовнішньоекономічні, інноваційні, інвестиційні, інституційні та інші.

Іншою формою небезпеки, яку формують глобалізаційні процеси в економіці, є *ризик* – явище, спричинене невизначеністю, відсутністю достатньо повної інформації про подію чи явище та неможливістю прогнозувати розвиток подій. Ризик виникає тоді, коли рішення вибирається з декількох можливих варіантів і немає впевненості, що воно найефективніше. Ситуації, коли ризик в економіці немає, майже не трапляються. В умовах глобалізації доцільно виділити наступні види ризиків для економічної безпеки [30, с. 63]:

- трансакційний – позичальник, який має зовнішню заборгованість, неспроможний придбати іноземну валюту, необхідну для обслуговування боргу;
- неплатоспроможності суверенної держави – уряд не в змозі відповідати за зовнішніми зобов'язаннями;
- ремональний – значна кількість боржників у державі може під час обслуговування боргу потрапити у складну ситуацію через макроекономічну нестабільність.

До основних причин виникнення глобальних ризиків відносяться наступні (рис. 2.1).

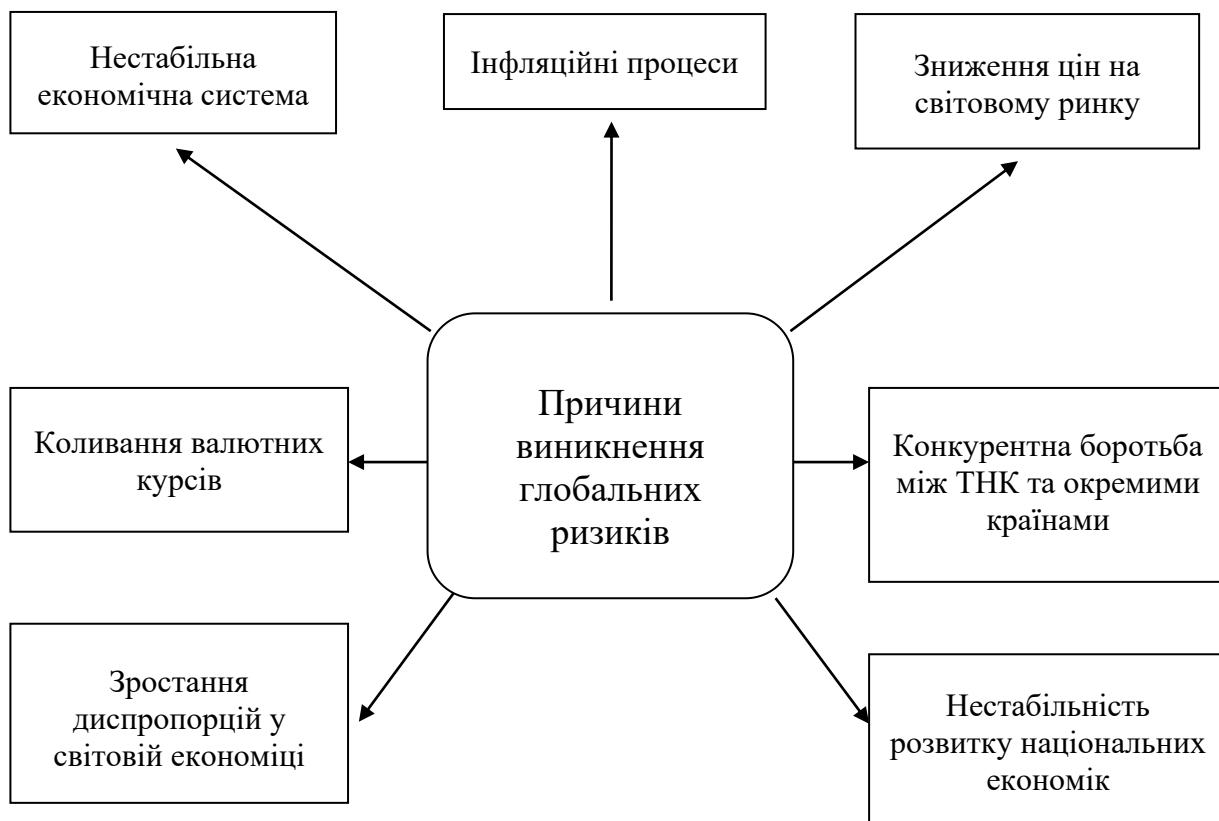

Рис. 2.1. Основні причини виникнення глобальних ризиків

Отже, у зв'язку з формуванням в Україні економічної системи, інсталюваної в глобальне економічне господарство, перед державним регулюванням економічною безпекою постають серйозні системні небезпеки – виклики, загрози та ризики, що виникають під впливом розвитку глобальних процесів.

Найширшою категорією небезпеки є глобальний виклик. Аналіз літературних джерел і статистичних даних розвитку економіки за 2000–2019 рр. дав змогу виокремити шість блоків системних глобальних викликів у контексті напрямів впливу глобальних загроз та ризиків на економічну безпеку України.

1-й блок – розширення та диверсифікація світового ринку. Одна з головних особливостей глобалізації полягає у швидкому розширенні світових ринків для певних видів товарів чи послуг, що продукуються ТНК. Це явище відноситься до основних викликів, яке ставить глобалізація перед економічною безпекою держави, адже національним товаровиробникам важко протистояти власною конкурентоспроможністю потужним

«турбоекономікам» ТНК, що мають досвід агресивного завоювання ринків, потужну силу бренду та багатомільярдний капітал для реалізації власних інтересів та амбіцій. Продукція ТНК диверсифікована на ринку для споживачів у дуже широкому спектрі: від мереж закладів швидкого харчування «McDonald's» та ритейлінгу продуктів харчування глобальних брендів «Nestle», «Coca-Cola» – до програмного забезпечення та реалізації нанотехнологій «Microsoft», «Apple», «Sony» та інші. ТНК заповнили світові ринки, які стали глобальними для всіх видів товарів та послуг, починаючи з автомобільної промисловості і закінчуючи брокерським консалтингом. При цьому виникає гостра проблема збереження переваги глобальних ринків з метою забезпечення достатнього простору для розвитку національної конкурентоспроможності, тобто, щоб глобалізація працювала не лише на прибутки окремих ТНК, але й на національний дохід.

2-й блок – розвиток глобальної конкуренції. Він охоплює не лише традиційні ринки, але також включає системи державного управління економікою, у тому числі конкурентоспроможністю та інноваційністю. Фахівці прогнозують наступні шляхи розвитку глобальних впливів у межах цього блоку викликів на наступні 10–15 років [247, с. 55]:

- збереження та посилення дисбалансів у сфері світової торгівлі та руху капіталів, що стане визначальним фактором перебудови світової економічної архітектури;
- поява нових центрів світового економічного простору, перетворення Китаю та Індії в нові полюси економічного розвитку на противагу США та ЄС;
- поява нових енергоносіїв і підвищення енергоефективності, що спричинить енергетичну кризу традиційних енергоносіїв.

3-й блок – переорієнтація світового господарства в напрямі інноваційності економічного розвитку. Вже сьогодні відбувається поступова реструктуризація реального сектора економіки в бік нанотехнологій та інновацій. Розвинені держави, які формують глобальні впливи і визначають тенденції розвитку міжнародних процесів, виділяють значні кошти на розвиток НДДКР та НІТ. У США, Японії, Китаї, країнах ЄС (Німеччині, Франції, Норвегії, Швеції, Фінляндії) відбувається поступова трансформація

економічних ресурсів, перехід від накопичення матеріального капіталу до зростання ролі інтелектуально-технологічної складової у структурі економіки.

Розвиток інноваційних центрів – силіконових долин, конструкторських бюро, технологічних інститутів стає основою нового укладу економіки. Відповідно цей процес є об'єктивним і обумовленим новими потребами в розвитку людства, проте в сьогоденних реаліях Україна не спроможна трансформувати власну економіку в напрямі інноваційності. Низький рівень інноваційної безпеки виявляється в недостатньому фінансуванні науково-технологічного сектора. Для прикладу: рівень розвитку науки в державі, який визначається за допомогою показника витрат на душу населення в доларах США за паритетом купівельної спроможності, виявив що до першої п'ятірки за рівнем інноваційних витрат на душу населення входять країни з потужним інноваційним потенціалом – Швеція (1350,8 дол.), Люксембург (1331,8), Ізраїль (1257,7), США (1220,8), Фінляндія (1195,2), Японія (1086,3 дол.). За розрахунками науковців, в Україні значення цього показника 2018 року становило 64,5 дол., питома вага загального обсягу фінансування витрат по відношенню до ВВП – 0,84%, у тому числі коштів державного бюджету – 0,41%. Для порівняння: обсяг фінансування витрат на наукові дослідження в Ізраїлі, Швеції, Фінляндії, Японії, Кореї, США, Австрії, Німеччині становить від 2,5 до 4,0% ВВП. При цьому слід урахувувати, що ВВП цих держав є незіставно дохіднішим, ніж український. Така тенденція дозволяє зробити припущення, що національна економіка і надалі матиме низьку інноваційність, а відтак і недостатню конкурентоспроможність на новому рівні – глобальної інноваційної економіки, що робитиме її залежною від іноземних інновацій і залишатиметься вразливим середовищем для економічної безпеки. Низький рівень фінансування інтелектуально-інноваційної складової економіки унеможливорює переорієнтацію держави під нові міжнародні економічні реалії, що становить загрозу для економічної безпеки.

4-й блок – трансформація співвідношення глобальних (екзогенних) та внутрішніх (ендогенних) викликів у напрямі створення нової системи загрозливо-ризикогенних факторів для економічної безпеки. Цей виклик є

універсальним у системі створення нової економіки, на базі її ресурсного переформатування. Загрози та ризики зовнішнього (екзогенного, глобального) характеру не існують самі по собі, а тісно взаємодіють із внутрішніми загрозами, створюючи систему небезпеки для економіки. У форматі переходу від сировинних до інтелектуальних ресурсів виділяють наступний блок екзогенних та ендегенних загроз (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

**Співвідношення екзогенних та ендегенних загроз економічній безпеці
України у форматі структурної перебудови ресурсного забезпечення
економіки***

Екзогенні загрози	Ендегенні загрози
Зростання дефіциту традиційних ресурсів	Застаріла ресурсна база з орієнтацією на матеріаломістке виробництво, що знижує національну конкурентоспроможність у глобальній інноваційній економіці
Зосередження стратегічних ресурсів в окремих державах (США, Китай), що відкриває можливості для монополістичного диктату	Високий рівень залежності від іноземних ресурсів
Збільшення кількості держав, які вимушені боротися з негативними сторонами глобалізації в силу низької конкурентоспроможності власної економіки, що спричинене недостатністю інтелектуально-інноваційних ресурсів	Невідповідність між метою та результатами державного регулювання економікою в умовах глобалізації
Відсутність упорядкованого інституціонального середовища регулювання глобальними процесами, неспроможність наднаціональних структур чітко та злагоджено вирішувати проблеми глобалізації	Відсутність правових норм, що чітко регулюють економічну безпеку, а також недостатнє правове регулювання економічною безпекою в умовах корумпованості правоохоронних, правозахисних та судових органів. Недосконале інфраструктурне забезпечення інституціонального безпекового середовища

* Джерело: розробка автора.

5-й блок – комплекс фінансових викликів, що формує систему загроз, які змінюють національну фінансову безпеку в напрямі її переадаптації під

нові фінансово-економічні реалії – створення нової, фінансової моделі економічного розвитку – фінансоміки. Екзогенні та ендогенні загрози фінансовій безпеці України, взаємопереплітаючись, формують єдину систему небезпеки фінансовій системі держави (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Співвідношення екзогенних та ендогенних загроз економічній безпеці України у форматі глобалізаційних викликів розвитку фінансової системи*

Екзогенні загрози	Ендогенні загрози
Зростання зовнішнього боргу	Розбалансування фінансової системи країни, послаблення регулятивних функцій у сферах інвестування пріоритетних галузей економіки (у тому числі наукоємних); управління глобальним капіталом та відтоку вітчизняного капіталу за кордон
Посилення залежності розвитку економіки від іноземних кредитів	Відсутність сприятливого клімату для ведення малого бізнесу. Навіть за умов прийняття закону «Про малий бізнес» відсутність ефективного правового регулювання призведе до утворення великими корпораціями та холдингами малих дочірніх структур, що розширить обсяги великого капіталу, але аж ніяк не розвине дійсно мале підприємництво з приватною ініціативою, для якого існують спеціальні банківські кредитні програми
Витіснення національних товаровиробників та консалтингових компаній з іноземних ринків транснаціональної корпорації та іноземними державами	Зростання інфляційних процесів в економіці. Стрімке підвищення індексу споживчих цін Невиважена фіскальна політика, коли бюджетні статті наповнюються найбільш жорсткими методами, що автоматично підвищують ціни для населення (наприклад зростання акцизів)
Поширення фінансових спекуляцій на міжнародному ринку (торгівля фінансовими інструментами, непідкріпленими реальними коштами)	Падіння платоспроможності населення, стискання фінансового ринку всередині держави – відтік депозитів з банківського сектора

Екзогенні загрози	Ендогенні загрози
Постійний негативний тиск інформаційного середовища на фондовий ринок, що часто спричиняє різке падіння курсів акцій. Надмірна кількість похідних фінансових інструментів (деривативів) на фондовому ринку	Уразливість валютної сфери до дії зовнішніх чинників (коливання гривні по відношенню до вільноконвертованих валют)
Криміналізація митниці, неконтрольований вивіз капіталів	Зростання інвестиційних ризиків, що спричиняє відтік інвестиційного капіталу
Агресивна політика транснаціональної корпорації, транснаціонального банку по відношенню до України, зокрема протидія рівноправній участі в міжнародних фінансових організаціях	Низька довіра населення до фінансових інститутів (банків, інвестиційних та пенсійних фондів) та рівень фінансової освіти населення

* Джерело: розробка автора.

6-й блок – кризогенність і циклічність глобальної економіки. Загалом криза (від давньо-грец. *krisis* – поворотний пункт) – переломний момент, протягом якого відбуваються структурні зрушення в економічній системі, що порушують її нормальне функціонування. У китайській мові слово *криза* складається з двох ієрогліфів: «вей» – небезпека та «цзи» – можливість [228, с. 40], що повністю розкриває характер кризи в аспекті її впливу на економічну безпеку.

Економічні кризи мають два різновиди – криза недовиробництва (характерна для докапіталістичного устрою і зумовлена неекономічними причинами – війнами, епідеміями тощо) та перевиробництва (уперше обґрунтована Дж. Кейнсом як така, що характерна для капіталістичного ладу, зумовлюється перевищенням сукупної пропозиції над сукупним попитом).

Розрізняють відповідні кризи, котрі можуть мати закономірний чи стихійний характер. У ринково однорідній світогосподарській системі найбільш відчутними для суспільства є економічні кризи: з одного боку, промислові та фінансові (валютні, банківські, боргові), а з іншого – циклічні, структурні, системні; за масштабом кризи бувають локальні, регіональні та глобальні.

Сьогодні не існує єдиної думки серед науковців щодо причин виникнення кризових явищ в економіці. Основними теоріями, що пояснюють причини економічних криз, є наступні (табл. 2.3).

Розвиток кризи суттєво посилюється в умовах фінансової глобалізації, що становить підвищений ступінь небезпеки у сфері гарантування економічної безпеки держави.

Головними стимулюючими елементами кризових ситуацій є: політика фіксованого валютного курсу, надмірні обсяги державних короткострокових запозичень, слабка фінансова система, дефіцит державного бюджету, що дає підстави визначити ці чинники як головні передумови виникнення сучасних фінансових криз.

Таблиця 2.3

Теорії причин виникнення економічних криз*

Суб'єкт визначення	Причина виникнення криз
Ф. Хайек	Надмірна прибутковість та незбалансоване розширення виробництва, внаслідок надмірного стимулювання державою економіки – надлишкове інвестування, кредитування з низьким відсотком, податкові пільги, вигідні державні замовлення з бюджету, – що призводить до різкого зниження попиту на продукцію через кризу перевиробництва [285, с. 41]
Дж. М. Кейнс	Падіння граничної ефективності капіталу [117, с. 56]
Р. Д. Хоутрі	Експансія (тиск) банківського кредиту [245, с. 80]
Д. Гобсон, У. Кетчгінс, У. Фостер	Зростання обсягів накопичень, що не інвестуються [244, с. 72]
К. Р. Макконелл, С. Л. Брю	Збільшення величини амортизації над валовими інвестиціями [163, с. 11]

* Джерело: [9].

Будь-якому процесу в його історичному розвитку властивий синусоїдальний характер. Економічну глобалізацію, як і будь-який інший суспільний процес, супроводжує чергування економічного зростання і падіння. З цієї позиції кризові явища у трансформаційній моделі глобалізації є наслідком краху перевантажених глобальних ринків. Такі характеристики економічної глобалізації, як асинхронність, нерівномірність і диспропорційність розвитку, призводять до кризових явищ.

Економічні кризи тісно пов'язані з діловими циклами розвитку — довгими та короткими. Циклічність розвитку проявляється в диспропорціях економіки, коливаннях ринкової кон'юнктури, зміні стану міжнародної конкурентоспроможності держави на світовому ринку і розвитку економічних криз. У системі класифікації економічних циклів слід виокремити:

- цикли Кондратьєва (довгохвильові, кондратьєвські цикли) — тривають 45-60 років. Кризи в таких циклах зумовлюють структурну перебудову суспільного виробництва зі змінами його технологічного базису [249, с. 15];
- цикли Жугляра — тривалістю 7–11 років, зумовлюються взаємодією грошово-кредитних факторів;
- цикли Кітчина — зумовлюються динамікою відносної величини запасів товарно-матеріальних цінностей на виробництвах;
- ритми Кузнеця (будівельні цикли) — тривають 15–20 років і пов'язані з відтворювальними змінами у структурі виробництва.

Аналіз екзогенних та ендогенних підходів до пояснення причин циклічності представлений мультиплікаційно-акселераційним механізмом циклу. Якщо, наприклад, у положенні рівноваги відбувається автономна (не залежна від економічної системи) зміна попиту у вигляді приросту інвестицій, то в рух приходить мультиплікатор, який обумовлює низку змін доходу. А зміни доходу, відповідно, приводять до руху принцип акселератора і до змін обсягів похідних капіталовкладень. Останні, у свою чергу, знову обумовлюють дію мультиплікатор, який приводить до зміни доходу, а останні — до нових капіталовкладень.

Відхилення, які відбуваються як наслідок дії мультиплікаційно-акселераційного механізму, ділять на три основні категорії: загасаючі, вибухові і рівномірні. Загасаючі — такі коливання, амплітуда яких поступово скорочується до того моменту, де вони зовсім зникають і дохід стабілізується на досягнутому рівні. При вибухових коливаннях амплітуда постійно збільшується. Рівномірні відхилення бувають тоді, коли амплітуда коливань постійна.

Економічний цикл складається із чотирьох фаз: підйому, піку, спаду (реcesії), дна (депресії). З погляду кризових явищ розглядаються дві останні фази розвитку циклу — реcesія та депресія, на фоні яких розвивається криза.

Рецесія в економіці характеризується скороченням обсягів виробництва і зниженням ділової та інвестиційної активності протягом більше ніж 3 місяців. Такий процес зароджується у попередній фазі циклу – піку, коли відбувається перенасичення ринку фінансовими інструментами, неймовірне зростання акцій підприємств, збільшення обсягів ризикових кредитів, гедонізація суспільства в напрямі надмірної диверсифікації споживчого попиту, зниження активності на ринку іпотеки тощо.

Депресія економічного циклу (найнижча точка циклу – дно) характеризується найвищим рівнем безробіття, низькою купівельною спроможністю населення, галопуючою інфляцією національної валюти тощо. Найдовше в історії економічних циклів фаза депресії тривала в 1930-х роках ХХ ст. у США (Велика депресія) – майже 10 років.

Індикатором визначення фази економічного циклу може також бути сумарний обсяг глобального ВВП.

Як свідчать наведені дані, глобальна економіка у 2000–2020 роках перебувала в наступних фазах циклу:

- спад (рецесія) у 2000–2011 роках – обумовлений безпрецедентно високими показниками зростання ІТ-індустрії в кінці 90-х років. Акції компаній, що займаються виробництвом комп'ютерних технологій: Microsoft, Intel, IBM, Apple, вирости в декілька десятків разів. Після різкого підйому наступив різкий спад котирування акцій: за півроку прибуток ІТ-компаній загалом у галузі зменшився на 32,5%, що призвело до кризи компаній-виробників, розробників і тих, що надають широкий спектр ІТ-послуг;

- депресія 2011 року – зумовила структурну перебудову ринку високих технологій та світового фондового ринку. Швидке подолання цієї фази циклу зумовлюється локалізацією кризи в межах ринку високих технологій та фондових бірж, а також ефективними діями урядів і міжнародних організацій, спрямованими на подолання негативних явищ на ринку (інвестиційне стимулювання, пільгове кредитування виробництв ІТ-технологій тощо);

- підйом 2012–2016 років із тимчасовим спадом 2014 року – характеризувався впровадженням інновацій в економіку, зростанням обсягів прямих іноземних інвестицій, ВВП провідних держав світу;

- пік першої половини 2017 року або вершина циклу ділової активності – став «вищою точкою» економічного підйому першого десятиліття XXI ст. – безробіття досягло найнижчого рівня, посилилася інфляція. Перенасичення ринку посилює глобальну конкуренцію, зростає потреба в довгостроковому кредитуванні економіки;

- рецесія з другої половини 2017–2020 рр. Світова фінансова криза розпочалася 2017 року з обвалу ринку іпотечних кредитів (subprime) у США. Обвал ринку нерухомості, стрімке зростання кількості неповернених кредитів, банкрутство кредитних фондів, списання світовими банками сотень мільярдів доларів збитків, падіння фондових ринків, підвищення цін на енергоносії, прискорення темпів світової інфляції та зниження темпів зростання світової економіки – характерні ознаки періоду рецесії. Фактично надзвичайно тісна взаємопов’язаність і переплетеність фінансових систем призвела до того, що криза на американському ринку переросла у кризу світової економіки.

Крім краху іпотеки, розвиток глобальної кризи спричинили такі фактори, як валютні спекуляції на світовому фінансовому ринку та неготовність національних економік протистояти викликам глобального економічного середовища.

Рецесія економіки 2017–2019 років характеризувалася наступними процесами. Відбулося скорочення прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у 2018 році порівняно з 2017-им на 21%. Фінансові компанії США втратили приблизно 678 млрд. дол. Для подолання кризи у фінансовому секторі США прийнятий антикризовий план, згідно з яким компенсаційні виплати становитимуть 700 млрд. дол. США – це так званий процес «накачування» економіки капіталом. Європейські фінансові організації втратили близько 300 млрд. дол. США. Для підтримки банків уряди і центральні банки країн ЄС здійснюють викуп додатково емітованих акцій у формі конвертованих нот, зарахування неліквідних цінних паперів в окремий фонд (Швейцарія), націоналізацію банків (Німеччина, Великобританія, Португалія, Нідерланди), кредитну допомогу (Франція, Швеція) [129]. Збитки японських банків сягали близько 8 млрд. дол. США. Сукупний прибуток українських банків зменшився на 25%.

Протягом 2018 року темп приросту активів українських банків уповільнився до 41,9%. З початку року загальна кількість проблемних

кредитів банків збільшилася у 2,4 раза. Зростання депозитів банківської системи зменшився до 27,7, кредитів – до 71,9%.

Зазнав подальшої рецесії глобальний фондовий ринок За 2018–2019 рр. значення індексів DJ Industrial, S&P 500 та NASDAQ скоротилися відповідно на 33,5; 38,5 та 40,6%. Це зумовлено уповільненням зростання економіки США. Індокси фондових ринків Німеччини (DAX – 30), Франції (CAC – 40) та Великобританії (FTSE – 100) зменшилися відповідно на 39,5; 42,0 і 31,5%. Негативна динаміка фондових індексів країн ЄС також спричинена нижчими темпами розвитку економіки країн євросони. У 2018 р. відбулося зниження індексу Nikkei-225 (Японія) на 42,1%, Hang Seng (Гонконг) – на 48,3%. Зниження фондових індексів східноазійського регіону зумовлена скороченням ВВП Японії. Упродовж 2018 р. індекс українського фондового ринку РТС знизився на 72,5% на фоні погіршення економічної ситуації. В Україні протягом 2018 р. індекс акцій ПФТС упав на 74%.

Внаслідок розвитку кризи відбулося зменшення попиту та цін на світових товарних ринках, що знизило експорт. Несприятлива кон'юнктура на міжнародних фінансових ринках, відтік капіталу з України, посилення недовіри населення до банківської системи призвели до зниження ліквідності банківського сектора. Значне підвищення відсотків у кредитуванні спричинило послаблення економічної та інвестиційної активності. Негативним наслідком став подальший розвиток кризових явищ в економіці, погіршення показників економічної безпеки України в міжнародному вимірі (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Показники економічної безпеки України у міжнародних вимірах

Показник	Граничне значення	Фактичне значення	Нормоване значення індикатора	Стан економічної безпеки
Притік ПІІ на одну особу, дол. США	≥ 500	134	0,268	Економічна небезпека
Приток ПІІ, % від ВВП	≥ 6	3,4	0,566	Економічна загроза
Частка кредитів в обробну промисловість у загальній сумі кредитів у економіку, %	≥ 20	9,2	0,460	Економічна загроза
Рівень інфляції, %	≤ 5	25,2	0,198	Економічна небезпека

Продовження табл. 2.4

Показник	Граничне значення	Фактичне значення	Нормоване значення індикатора	Стан економічної безпеки
Рентабельність власного капіталу банківської системи, %	≥ 20	8,51	0,425	Економічна загроза
Вартість банківських кредитів, % річних	≤ 10	16,0	0,625	Економічних ризиків
Міжнародні резерви НБУ, у місяцях імпорту	≥ 3	5,2	0,576	Економічний ризик
Обсяг державного зовнішнього боргу, % від ВВП	≤ 20	15,0	0,750	Економічний ризик
Коефіцієнт покриття експортом імпорту по товарах	≥ 1	0,78	0,780	Економічний ризик
Частка експорту високотехнологічної продукції в експорті, %	≥ 18	0,92	0,05	Економічна небезпека

* Джерело: розробка автора.

Як свідчать наведені дані, нормоване значення індикатора економічної безпеки коливалося за принципом «золотої середини» між рівнями економічної небезпеки (найнижче значення показника експорту високотехнологічної продукції в товарному експорті – 0,05) та економічних ризиків (найвищий рівень коефіцієнта покриття експортом імпорту по товарах – 0,780).

На стан інвестиційної безпеки України вплинуло скорочення надходжень прямих іноземних інвестицій унаслідок вивезення капіталів іноземними інвесторами. За даними Держкомстату України, річний обсяг ПІІ на 1 особу зменшився зі 170 (2017 р.) до 134 дол. США (2018 р.), відповідно річний обсяг ПІІ по відношенню до ВВП становив 5,6% і 3,4%.

На погіршення показників фінансової безпеки вплинули як зовнішні чинники (падіння світових фондових індексів, долара відносно євро, зниження міжнародних рейтингів України провідними рейтинговими агентствами S&P, A. T. Kearney та іншими), так і внутрішні (неефективність інституційних фондів, непослідовна валютно-курсова і грошово-кредитна політика НБУ та інші).

Загрозами економічної безпеки є сукупність наявних та потенційних впливів на економічну систему, що ускладнюють її функціонування. Загрози властиві кожній сфері національного господарства і діють у площині

можливостей та ризиків її розвитку. Форматизація загроз відбувається за концептуальною матрицею економічної безпеки, що побудована з урахуванням діючої парадигми розвитку глобалізації економіки і складається зі сфери дії загроз, змісту загроз за сферою, пріоритетності (середньої величини між напрямками можливостей та ризиків), вербальної та квантифікованої оцінки їх можливого впливу на економічну безпеку (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Оцінка загроз гарантування економічної безпеки України в умовах глобалізації*

Сфера дії загрози	Зміст загроза за сферою	Вектор пріоритетів загроз	Можливий рівень дії загроз, балів	Оцінка характеру впливу загрози	Вага оцінки дії загрози
Гео економічні та макро економічні характеристики	Агресивна політика ТНК і ТНБ, що здійснюють свою діяльність на території держави, залежність від іноземних кредитів, невиваженість позицій подальшої інтегрованості в міжнародні структури	0,0578	4	Помірний	0,2312
Ресурсний потенціал	Виснаженість природних ресурсів, стримування переорієнтації економіки з матеріальних ресурсів у бік інноваційно-інтелектуального ресурсного спрямування	0,1040	6	Значний	0,6240
Людський капітал та ринок праці	Старіння та поступова депопуляція населення, концентрація людських ресурсів переважно в м. Києві, слабодиверсифікований ринок праці в регіонах, відсутність матеріального стимулювання на ринку реального сектора економіки, еміграція кваліфікованих кадрів	0,0890	6	Значний	0,5340
Інвестиційно-інноваційний розвиток	Відтік прямих іноземних інвестицій унаслідок кризи та несприятливого інвестиційного клімату, низький рівень інноваційних ресурсів та стимулювання до впровадження інновацій у виробництво	0,1170	8	Істотний	0,9360

Продовження табл. 2.5

Сфера дії загрози	Зміст загроза за сферою	Вектор пріоритетів загроз	Можливий рівень дії загроз, балів	Оцінка характеру впливу загрози	Вага оцінки дії загрози
Фінансова система	Вразливість системи від глобальних фінансових катаклізмів, нерозвиненість фондового ринку, ризикогенні характеристики розвитку банківської системи, невиважена валютна політика, зростання інфляції, жорстка фіскальна політика наповнення бюджету	0,3925	8	Істотний	3,140
Міжнародний поділ праці та зовнішньоекономічна діяльність	Зростання негативного експортно-імпортного сальдо (переважання імпорту над експортом). Експортна орієнтованість матеріаломісткої продукції при імпортній залежності від продукції автопрому, нанотехнологій, електронного устаткування тощо	0,0320	2	Слабкий	0,0640
Конкурен-тоспроможність національної економіки	Посилення диспропорцій у національній економіці при високому рівні відтоку капіталу за кордон	0,1372	8	Істотний	1,0976
Інституційне середовище та інфраструктура	Недостатній рівень розвитку інфраструктури в регіонах (фактична відсутність доріг з асфальтованим покриттям європейського класу, недостатня кількість міжнародних аеропортів тощо), відсутність ефективно діючих формальних та неформальних інститутів, що регулюють економічну безпеку	0,0705	4	Помірний	0,2820

Пріоритети впливу загроз за шкалою експертної оцінки коливаються в межах від 2 – слабкий вплив до 10 – сильний вплив. Інтегрована величина рівня зваженої оцінки дії загроз економічній безпеці в умовах системних

викликів глобалізації становила 6,9088, що свідчить про значний рівень загроз.

Під впливом глобалізації відбувається зміна економічних моделей національної економіки, їх структурна перебудова. Глобалізація сприяє поглибленню економічної кризи до того моменту, поки [160, с. 78]:

- 1) не створяться принципові параметри нового макроекономічного середовища;
- 2) не сформується правове поле, що відповідає нормам міжнародного права;
- 3) посилюватиметься соціальна напруга в суспільстві;
- 4) рівень економічної безпеки не відповідатиме пороговим значенням.

Резюмуючи викладене вище, слід наголосити, що проблематика створення ефективної системи економічної безпеки держави вимагає послідовного усунення системних викликів і загроз, які несе в собі процес глобалізації. Саме тому стабільність економічної системи та захист державою власного економічного суверенітету є важливою передумовою сталого економічного розвитку.

Глобалізація та економічна безпека перебувають у тісній, синхронній взаємодії. Розвиток глобалізації є обернено пропорційним до забезпечення економічної безпеки, коли держава не здатна сприймати позитивні глобалізаційні зрушення і користуватися благами цивілізації, і прямо пропорційним, якщо країна має розвинену економічну інфраструктуру, адаптовану до вимог світогосподарського простору, та готова власним інституціональним середовищем протистояти викликам, пов'язаним із процесом глобалізації економіки.

Системний характер впливу глобалізації на національні господарства, синергія дії можливостей та викликів, до яких вона призводить, зумовили необхідність формування системи індикаторів виміру глобалізації економіки.

Вплив глобалізації економіки суттєво відрізняється в таких структурних складових економічної безпеки, як конкурентоспроможність, інвестиційний клімат, інноваційно-технологічний базис, економічний розвиток. Це пояснюється дихотомічною спрямованістю глобалізації, що здійснює позитивний вплив на одні сфери економіки і створює загрози для інших.

Ураховуючи той факт, що економічна безпека є складною, мультимірною системою, кількісний фактор глобалізованості економіки не має виключно позитивного або негативного характеру впливу на неї.

У глобальному економічному середовищі зовнішня економічна безпека формується на стику національних та інтернаціональних (міжнародних) інтересів і тому вона може називатися глобальною економічною безпекою. Таким чином, її індикатори такі:

- конкурентоспроможність на макрорівні і по окремих товарах і видах послуг;
- місце України у світовому виробництві ВВП та її частка на зовнішніх товарних ринках в обсязі світового експорту (рис. 2.2);
- рівень і якість життя населення в порівнянні із закордонними країнами;
- участь вітчизняного бізнесу в транснаціональних корпораціях;
- міжнародні рейтингові оцінки інвестиційного клімату.

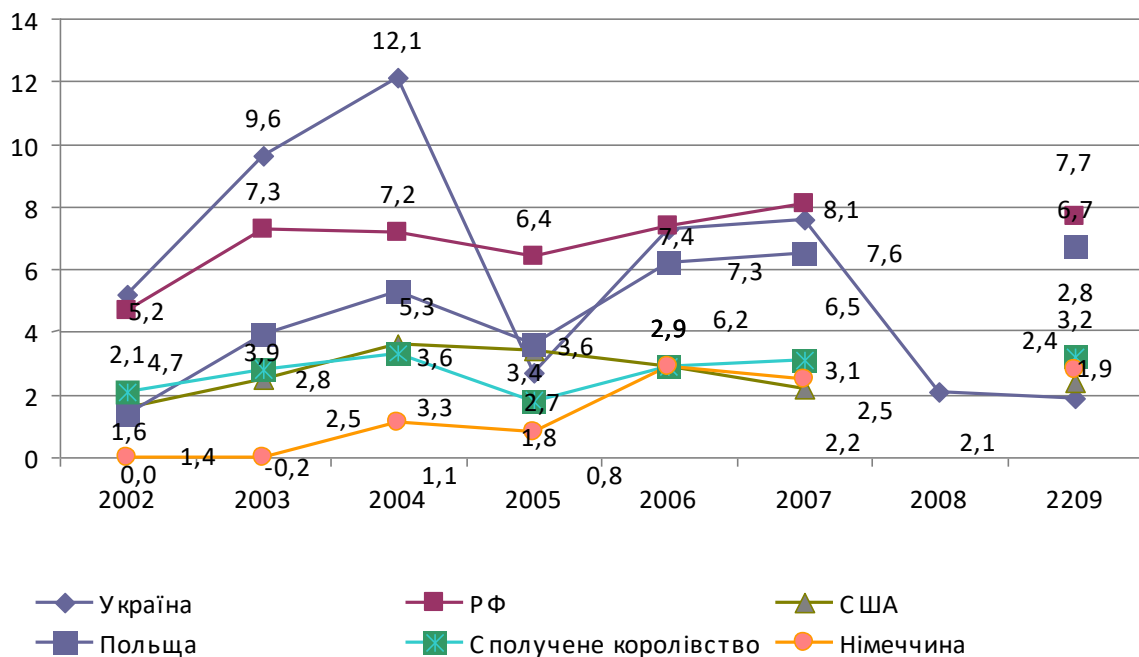

Рис. 2.2. Рівень зростання ВВП в Україні та в окремих державах світу, % від попереднього року

Інформаційний погляд на Україну зовнішнього світу формує потенціал викликів. Діалектика внутрішньої та глобальної економічної безпеки

ґрунтується на діалектиці національних та інтернаціональних інтересів. Національні інтереси тільки тому отримали таку назву, що вони формуються на стику відносин країни з іншими державами світу, з якими вона взаємодіє у сфері виробництва, інвестицій, торгівлі, культурного обміну і туризму. Щоб визначити свої національні інтереси, потрібно добре знати національні інтереси інших країн. Відстоювати свої національні інтереси поза міжнародних зв'язків – значить прирікати себе на невдачу, видавати помилкові або ілюзорні інтереси за реальні інтереси держави [245, с. 89].

Зміцнення внутрішньої економічної безпеки сприяє посиленню глобальної економічної безпеки, суверенітету країни і самостійного шляху її розвитку. Глобальна безпека України має свій статус. Це залежить не тільки від внутрішньої економічної безпеки, але й від того, як інші країни зміцнюють власну економічну безпеку.

Асиметрія в розвитку порівнюваних країн пов'язана і з несиметричністю ресурсного потенціалу та ступеня інтегрованості окремих держав до світогосподарського простору [9, с. 75].

В оцінці глобальної економічної безпеки доцільно використовувати не співвідношення порогових та фактичних індикаторів з їх граничними значеннями, як це робиться при оцінці внутрішньої економічної безпеки, а:

- динаміку виробництва, обсягу торгівлі, ресурсів, експорту у світовій економіці.
- рейтингові оцінки конкурентоспроможності порівняно з оцінками інших країн.

Співвідношення між індикаторами внутрішньої і глобальної економічної безпеки, їх зіставлення створюють основу для всебічної оцінки економічної безпеки країни. При цьому індикатор глобальної економічної безпеки є інформаційною основою для визначення швидкості і термінів вирішення проблеми внутрішньої економічної безпеки. Це дає змогу реально оцінювати головні компоненти внутрішньої і зовнішньої економічної політики, відповідність її цілей та інструментів тенденціям світового розвитку. Зіставлення їх індикаторів показує, що позитивні процеси підвищення рівня внутрішньої економічної безпеки 2000–2019 рр. не

настільки стійкі й масштабні, щоб привести до зміцнення глобальної економічної, а по суті, усієї національної безпеки країни.

2.2. Інвестиційно-інноваційна безпека України у форматі глобалізаційних процесів

Зміни, що відбуваються в економіці України під впливом глобалізаційних процесів, потребують подальшого теоретико-методологічного та прикладного аналізу. Рушійною силою трансформацій національної економіки в умовах її інтеграції в міжнародне економічне середовище є категорії інвестицій та інновацій в їх системній і послідовній взаємодії.

Ретроспектива розвитку цих понять, в аспекті їх впливу на світові економічні процеси сягає декількох століть. Термін *інвестиції* (від лат. *invest* – вкладати) спочатку трактувався як вклади у міжнародну торгівлю, що приводять до накопичення багатства країни [36, с. 65]. Суттєвий внесок у вивчення природи інвестицій зробив А. Сміт, який розглядав інвестиції через процес накопичення капіталу, пов'язаний із формуванням доходів [68, с. 23]. Д. Рікардо у своїх дослідженнях довів, що збільшення інвестицій можливе при умовах зростання продуктивності праці, яке обумовлює зростання прибутків – основного джерела нарощування капіталу [36, с. 95].

Дж. Мілль у праці «Основи політичної економії» доводить, що накопичення є основним джерелом інвестицій. Ураховуючи, що для капіталу властивий процес міграції, учений вважав за необхідне ввести державний контроль над рухом капіталу в інші країни [82, с. 68].

А. Маршалл зазначив, що інвестори орієнтуються на підприємницький прибуток лише в довгостроковий період, а в короткостроковому вагоме значення відіграє процентна ставка на грошовий капітал, яка не залежить від норми прибутку [36, с. 55].

Дж. Кейнс наголошував на необхідності державного регулювання виробничого процесу для забезпечення економічного зростання шляхом

формування відповідних механізмів залучення інвестицій у національну економіку [117, с. 140].

Д. М. Черваньов та Л. І. Нейкова наводять наступне визначення інвестицій: «... це економічна категорія, яка відображає відносини, пов'язані з довгостроковим авансуванням грошових, матеріальних і інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької діяльності, їх основні і оборотні фонди, а також науково-технічний розвиток, якісне удосконалення виробничої бази і освоєння випуску нових видів продукції від моменту авансування до отримання прибутку» [256, с. 130].

У Законі України «Про інвестиційну діяльність» зазначено: «Інвестиціями є всі види матеріальних та інтелектуальних цінностей, які вкладаються в об'єкти підприємницької і інших видів діяльності, в результаті яких формується прибуток (дохід)» [100, с. 45].

У монографії Л. Гітмана та М. Джонка «Основи інвестування» інвестиції визначено як спосіб розміщення капіталу, який повинен забезпечити збереження, або збільшення суми капіталу» [62, с. 10].

На відміну від інвестицій термін *інновації* (від італ. *innovation* нововведення) є відносно новим. У науковий обіг його ввів австрійський економіст Й. Шумпетер у свій праці «Теорія економічного розвитку. Дослідження підприємницького прибутку, капіталу, кредиту і циклу кон'юнктури» [237, с.90].

Ф. Ніксон вважає, що «...інновації – це сукупність виробничих, технічних і комерційних заходів, які ведуть до появи на ринку нових або удосконалених промислових процесів і устаткувань» [59, с. 18].

Б. Санто пропонує розглядати інновації як суспільно-технічно-економічний процес, що через практичне використання ідей і винаходів приводить до створення кращих за своєю якістю товарів, технологій і приносить прибуток [93, с. 116].

Розглядаючи сутність інновацій А. А. Пересада наводить наступне визначення: «Інновація – це процес доведення наукової ідеї або технічного винаходу до стадії практичного використання, що приносить прибуток, а також пов'язані з цим процесом технічно-економічні зміни в соціальному середовищі» [198, с.160].

Інвестиції та інновації повинні розглядатися в стійкій діалектичній та синергійній взаємодії. Головною ознакою інвестицій є їх використання для забезпечення простого і розширеного виробництва сукупного фізичного капіталу, його якісних змін під впливом інноваційної діяльності в масштабах національної і світової економік, розширення інноваційних можливостей світового господарства.

Процес зміни величини інвестицій, їх інноваційний характер визначаються об'єктивними закономірностями розвитку національної і світової економік, а динаміка реалізації інвестицій – загальними можливостями здійснювати інвестиційні накопичення і реалізовувати їх у формі інновацій.

Слід зауважити, що інвестиції неможливі без інновацій і навпаки. Тому при розгляді інвестицій мають на увазі їх інноваційну форму, а досліджуючи інновації, розуміють, що вони завжди супроводжуються інвестиційними вкладками.

Інвестиційно-інноваційна безпека України в глобальному вимірі визначається здатністю держави здійснювати капітальні вливання у виробничий та науково-технологічний сектор на рівні, що гарантує структурну перебудову економіки з метою забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на глобальному ринку та захисту економіки від глобальних ризиків та загроз. Виходячи з таких принципів, найбільш точним видається наступне тлумачення інвестиційно-інноваційної безпеки: «...це такий рівень національних та іноземних інвестицій, який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів для підтримки конкурентоспроможності національної економіки за рахунок інтелектуальних і технологічних ресурсів [82, с. 28].

За період 2000–2019 років рівень прямих іноземних інвестицій в ЄС зріс в 10,8 раза, Литву – у 19,3, Україну – у 9,4, Польщу – у 4,5 раза. Тобто найвища динаміка притоку іноземного капіталу спостерігається в Литву. Проте за кількісним показником обсягу іноземних інвестицій лідирує Польща – 143 687 млн. дол. США у 2019 році проти 9 300 млн. дол. США – у

Латві. Україна за притоком інвестицій від нерезидентів поступається як Польщі, так і Франції – 35 616 млн. дол. США.

За іншими показниками в докризовий період першого десятиліття XXI ст. також спостерігалася значна динаміка. Зокрема, інвестиції в основний капітал в Україні за період 2000–2019 рр. зросли в 5,07 раза, у розрахунку на одну особу – у 5,25, вартість основних засобів – у 2,04, кількість підприємств, що впроваджували інновації, – в 1,08, обсяг інноваційної продукції (у т.ч. експортованої) – в 1,77 раза. Названі показники-стимулятори позитивно впливали на стан інвестиційно-інноваційної безпеки України і загалом сприяли підвищенню її рівня. В той же час спостерігалася динаміка збільшення показників-дестимуляторів, що пригнічували рівень інвестиційно-інноваційної безпеки. Так, наприклад, знос основних засобів збільшився в 1,09 раза, кількість підприємств, що не впроваджували інновації, – в 1,01 раза.

Також залишався низьким рівень фінансування інноваційної діяльності (зокрема, створення науково-технічних парків) за рахунок коштів державного бюджету порівняно з розвиненими країнами, який становив 0,4% в Україні, 0,5 – США і 0,8% – у Швеції та Японії. Також зменшувалися обсяги фінансування інноваційної діяльності на душу населення порівняно з країнами ЄС (у 40–60 разів).

Для розрахунку інтегрального коефіцієнта інвестиційно-інноваційної безпеки використовувалися показники первинної інформації. Коефіцієнти інвестиційно-інноваційної безпеки обчислювались на основі статистичних матеріалів Державного комітету статистики України, Міністерства економіки України та міжнародних джерел. Виявлено загальне зростання рівня інвестиційно-інноваційної безпеки України та порівнюваних держав у докризовий період та різке зниження показників у період рецесії економіки 2018–2019 рр..

Як свідчать наведені дані, найбільшими інвесторами в Україну були Кіпр та Німеччина, що пояснюється, з одного боку, зростаючим інтересом іноземних інвесторів, а з іншого – тісною фінансовою та інвестиційною взаємодією між державами. Важливим індикатором рівня інвестиційно-

інноваційної безпеки в умовах глобалізації є обсяг прямих іноземних інвестицій.

Інвестиційно-інноваційна безпека держави визначається станом розвитку науково-технічного потенціалу, що забезпечує можливість здійснювати капітальні вкладення, необхідні для досягнення конкурентоспроможності продукції на світовому ринку, технологічного вдосконалення національної економічної системи з метою захисту економічних інтересів від загроз глобального господарського середовища.

Проаналізувавши наведені дані, варто констатувати, що рівень інвестиційно-інноваційної безпеки має низку загроз, які вимагають негайної реакції держави щодо їх вирішення. Зокрема, це випереджаючі темпи інвестицій в основний капітал секторів, які здійснюють перерозподіл сукупного продукту, над інвестиціями у виробництво, що посилює ризики нестабільності зростання в довгостроковій перспективі, скорочення кількості спеціалістів, які виконують науково-технічні роботи, у загальній чисельності зайнятих в економіці; зменшення загального обсягу витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт власними силами організацій на 2,2%; скорочення загальної чисельності працівників організацій, які виконували наукові та науково-технічні роботи, на 3,2%; старіння наукових кадрів: у 2018 р. відбувся певний перерозподіл науковців за віком порівняно з 2017 р., а саме чисельність дослідників у віці до 40 років зменшилася на 3,2%, тоді як фахівців з науковими ступенями практично не змінилася; у віці 40–60 років – скоротилася на 5,5% (докторів наук) і 3,2% (кандидатів наук), а у віці понад 60 років – збільшилася на 7,5 і 5,5% відповідно.

Проте слід зазначити, що існували і позитивні тенденції, що значно стабілізували рівень інвестиційно-інноваційної безпеки, особливо в докризовий період 2017 – першої половини 2018 років. Зокрема, зміцненню науково-технологічної безпеки сприяло збільшення питомої ваги у ВВП видатків державного бюджету на науку (на 0,01 в.п. до 0,39%) і частки підприємств, що впроваджують інновації, у загальній кількості промислових підприємств (на 1,5 в.п. до 11,5%). Покращилася структура загального обсягу наукових та науково-технічних робіт, виконаних власними силами наукових організацій.

Негативний вплив на інвестиційно-інноваційну безпеку здійснює показник заборгованості за позиками, наданими банками в економіку, який для України зріс більше ніж у 17 разів за досліджуваний період. По відношенню до структури наданих кредитів наявне переважання короткострокових позик, що, як правило, використовуються для покриття операційних витрат. Серед них переважають кредити в іноземній валюті, що свідчить про зниження валютної ефективності гривні. Рівень розвитку науки в країні також можна визначити за допомогою показника витрат на душу населення в доларах США за паритетом купівельної спроможності. Так, до першої п'ятірки за рівнем науково-технічних витрат на душу населення входять країни з вагомим науково-технічним потенціалом – Швеція (1350,8 дол.), Люксембург (1331,8), Ізраїль (1257,7), США (1220,8), Фінляндія (1195,2), Японія (1086,3), Китай (71,9 дол.). За розрахунками науковців, в Україні цей показник 2018 р. становив 64,5 дол. США.

Слід зазначити, що фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт 2018 р. за рахунок держбюджету збільшилося на 7,6% і становило 3909,8 млн. грн. Разом із тим надходження з інших джерел скоротилися, зокрема за рахунок вітчизняних замовників – на 7,0%, у т.ч. організацій державного сектора економіки – на 6,9, підприємницького – на 7,4, за рахунок власних коштів – на 11,9 та іноземних джерел – на 0,7%. Питома вага загального обсягу фінансування витрат у ВВП становила 0,84%, у тому числі коштів державного бюджету – 0,41%. Для порівняння: обсяг фінансування витрат на наукові дослідження та розробки в таких державах, як Ізраїль, Швеція, Фінляндія, Японія, Корея, США, Австрія, Німеччина, становить від 2,5 до 4,0% ВВП. Найменша частка витрат на такі цілі у Словацькій Республіці, Аргентині, Румунії, Польщі та Греції (від 0,47 до 0,57% ВВП).

За період 2000–2019 рр. зростає роль фінансування науково-технічних робіт із державного бюджету (на 19%), що свідчить про підтримку гарантування інвестиційно-інноваційної безпеки з боку держави. Проте скоротилися видатки замовників України (на 12,6%). Це в цілому негативне явище, що свідчить про тенденцію низької зацікавленості українських інвесторів у розвитку інноваційної складової, адже при цьому лише на 7,6%

зменшилася кількість іноземних інвесторів, які вкладають кошти в розвиток наукового потенціалу України.

Наводимо джерела фінансування науково-технічних робіт (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

**Джерела фінансування наукових та науково-технічних робіт в Україні,
у фактичних цінах***

Джерело фінансування	2000	2015	2015	2020
Всього	2046339,0	5160399,8	6149231,5	8024758,9
Держбюджет	614513,5	1711174,5	2815425,2	3909777,6
Кошти місцевих бюджетів	...	26473,6	22476,1	39923,1
Позабюджетні фонди	18582,4	24937,6	18273,4	38143,5
Власні кошти: замовників	61294,6	338484,8	521078,7	592523,9
підприємств, організацій України	785788,4	1680100,3	1725742,8	2072199,8
іноземних держав	477079,1	1258037,9	978702,2	1254902,1
Інша джерела	89081,0	121191,1	67532,9	117288,9

* Джерело: [226].

Серед усіх джерел фінансування наукових та науково-дослідних робіт недостатній рівень надходжень із внутрішніх джерел компенсується іноземним фінансуванням у рамках міжнародних програм і фондів. У результаті обсяги надходжень державного бюджету та за рахунок замовників з іноземних держав є найпотужнішим джерелом фінансування інноваційної складової інвестиційно-інноваційної безпеки. Таке положення підтверджує високий рейтинг вітчизняної науки і свідчить про позитивну тенденцію розширення міжнародного науково-технічного співробітництва.

2.3. Фінансова безпека України в системі міжнародних економічних відносин

Формування та рух вільного глобального капіталу у світогосподарському просторі як домінуюча тенденція розвитку економічної

глобалізації призводить до елімінації фінансового суверенітету держави, відкритості економічних кордонів, залежності національної економіки від потужних фінансових впливів іноземних суб'єктів господарювання.

Поряд з позитивними наслідками впливу «міжнародних грошей», які працюють на розвиток національної економіки і є потужним чинником збільшення ВВП України, спостерігаємо й низку негативних результатів. Найголовнішою проблемою, що постає перед Україною внаслідок дії міжнародних фінансів у національному господарстві, є втрата економічного суверенітету суб'єктів господарської діяльності. Спостерігаємо диктатуру впливу міжнародних інвесторів та кредиторів, які, висуваючи низку політичних та економічних вимог при виділенні коштів, по суті втручаються у внутрішньодержавну політику. Прикладом може бути заборона Міжнародного валютного фонду підвищення Верховною Радою України соціальних стандартів населення як виключна вимога на черговий транш кредиту, наданого 2018 року для підтримки української економіки, що опинилася в стані рецесії, унаслідок розвитку глобальної фінансово-економічної кризи. Такі дії можна трактувати як перебирання на себе частини повноважень державних інститутів, що гарантують фінансову безпеку в державі.

Цей приклад підкреслює залежність фінансової системи України від міжнародних кредитів. З цієї причини особливої актуальності набуває питання гарантування фінансової безпеки держави в системі міжнародних економічних відносин.

Фінансова безпека в умовах глобалізації має розглядатися як спроможність держави проводити самостійну фінансову політику відповідно до національних потреб та інтересів суспільства. Гарантування фінансової безпеки має забезпечувати стабільне функціонування фінансової системи держави. З цих позицій слід розглядати фінансову безпеку держави як такий стан бюджетної, грошово-кредитної, банківської, валютної системи, фондового та страхового ринків, що характеризується збалансованістю, стійкістю до внутрішніх і зовнішніх негативних загроз, здатність ефективного функціонування національної економічної системи та економічне зростання [214, с. 124].

Актуальність дослідження поняття *фінансова безпека держави в системі міжнародних економічних відносин* визначається потребою

екстраполяції наукового досвіду в сучасний процес глобалізації фінансової системи, цінних ідей та досвіду, виробленого українськими та зарубіжними фахівцями на різних етапах становлення економічної науки. Ретроспективний, логіко-системний аналіз теорії фінансів уможливорює гарантування науково обґрунтованого прогнозування фінансової безпеки держави в сучасному глобалізаційному процесі, який актуалізує питання створення міжнародної системи безпеки. Це зумовлено, з одного боку комплексністю, а з іншого – багатоаспектністю питання збереження економічного суверенітету країни за умов відкритих фінансових кордонів.

Розглядаючи фінансову безпеку як складну, полієрархічну структуру доцільно, викоремити в ній наступні елементи [20, с. 20]:

бюджетна безпека – стан платоспроможності держави з урахуванням доходів та видатків бюджетів усіх рівнів, за якого бюджетні кошти спрямовуються за цільовим призначенням;

валютна безпека – такий стан захищеності національної валюти від ризиків, спричинених коливаннями курсів валют на міжнародних ринках, що сприяє інтеграції України до геоeкономічного простору;

грошово-кредитна безпека – стан грошово-кредитної системи, в якому спостерігається тенденція стабільності грошової одиниці, доступності до коротко- та довгострокових кредитних ресурсів та який характеризується таким рівнем інфляції, що зберігається можливість сталого економічного розвитку держави;

боргова безпека – оптимальний стан зовнішньої та внутрішньої заборгованості, при якому зовнішній борг дає змогу державі проводити ефективну соціально-економічну політику;

безпека страхового ринку – такий стан страхового ринку, за якого страхові компанії, забезпечені фінансами такою мірою, що в результаті настання страхового випадку мають можливість відшкодувати збитки своїх клієнтів відповідно до договорів страхування без урахування франшизи;

безпека фондового ринку – стан капіталізації ринку, коли при врахуванні рівня ліквідності та структури представлених на ньому цінних паперів зберігається здатність сталого фінансового розвитку емітентів, власників,

покупців, інститутів спільного інвестування, брокерів, консультантів, реєстраторів, депозитаріїв, зберігачів та держави в цілому.

Дещо іншу композиційну структуру фінансової безпеки пропонує український вчений у галузі економічної безпеки В. Сенчагов (рис. 2.3) [214, с. 111].

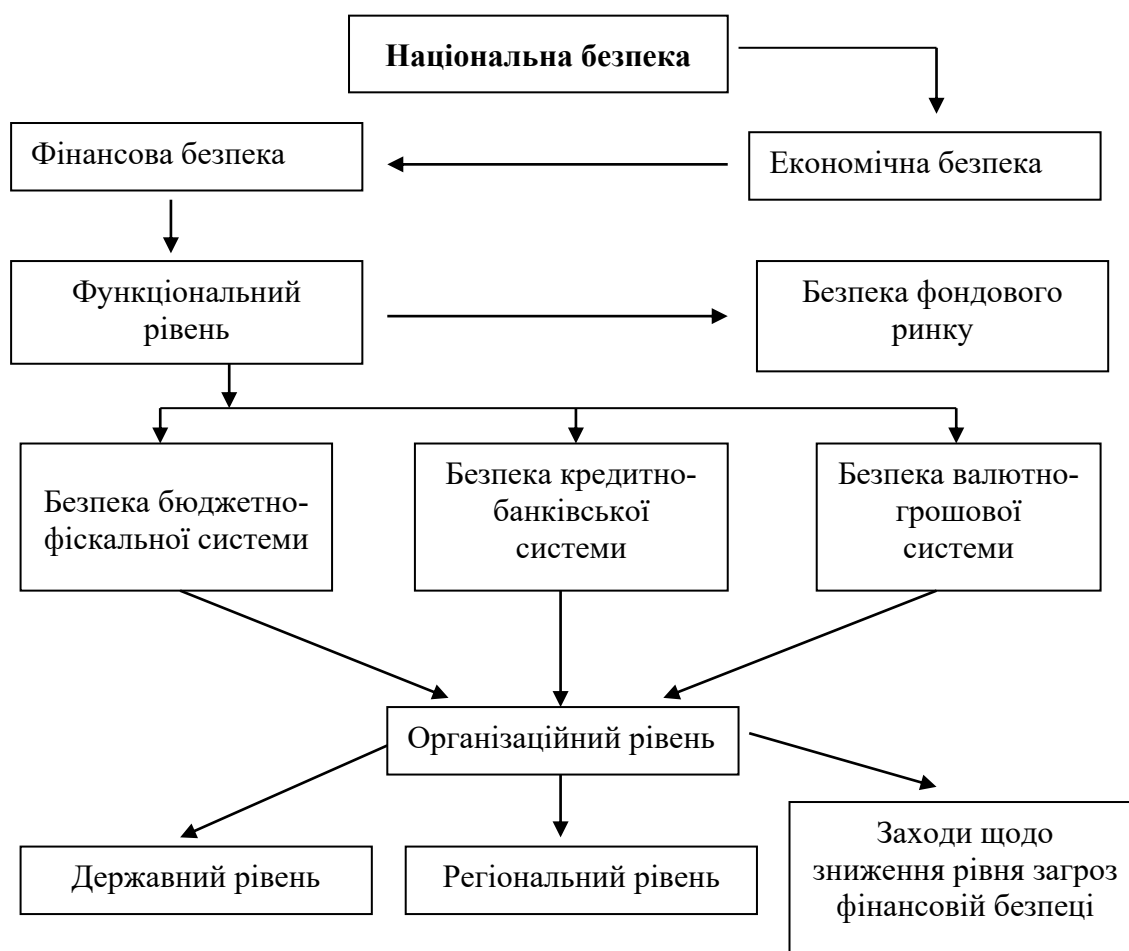

Рис. 2.3. Декомпозиція поняття *фінансова безпека*

Згідно з запропонованим підходом пропонуються наступні сегменти фінансової безпеки держави: бюджетно-фіскальний, валютно-грошовий, кредитно-банківський, фондовий ринок.

Такий підхід є більш узагальнюючим та синтезуючим і дає змогу більш комплексно охопити фінансову безпеку державу не як самостійну одиницю безпеки, а як один із елементів економічної безпеки загалом.

Рівень розвитку фінансової безпеки України в міжнародній системі вимірів зумовлюється наступними факторами:

- рівнем розвитку національного фінансового ринку;
- активністю залучення населення до операцій на фондовому та валютному ринках;
- рівнем відкритості національного фінансового ринку;
- потужністю фінансових та інтелектуальних ресурсів, що задіяні на фінансовому ринку;
- розвитком національного законодавства, яке регулює фінансову сферу.

За період 2000–2019 років спостерігалось постійне зростання рівня фінансової безпеки України. Зокрема, відбулося зростання ВВП (у 3,19 раза), валової доданої вартості (у 2,38 раза), доходів бюджетів без урахування трансфертів (у 3,56), видатків бюджетів (у 3,77), доходів страхових організацій (у 5,77), видатків страхових організацій (у 6,11), динаміки міжнародних валютних резервів (у 1,67 раза) та інших показників. Також підвищувався рівень розвитку, який свідчить про несприятливі процеси, що відбуваються у фінансовій системі держави. Зокрема, зростала дебіторська заборгованість (у 3,42 раза) і кредиторська (у 2,81), вимоги банків за наданими кредитами (у 8,22 раза) та інші показники.

У кінці 2018 року став помітним вплив глобальної фінансової кризи, який виявив загальну інтегрованість світової фінансової системи. Наводимо узагальнений механізм впливів глобальної фінансової кризи на фінансову безпеку України (рис. 2.4).

Унаслідок поширення глобальної фінансової кризи зазнали деструктивних змін усі підсистеми фінансової безпеки України та порівнюваних держав. Зокрема, 2019 р. обсяг державного боргу України становив 33% від ВВП проти 20 – 2018-го і 13% – 2017 років. Державний борг Литви, України та Польщі також зріс на 2,8; 14,8 та 4,8% відповідно. Різко збільшився також такий показник-дестимулятор фінансової безпеки як відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП: в Україні – на 2,8%, Латвії – на 0,2, Франції – на 1,1 та Польщі – на 0,3%. Причому в Україні та Франції значення показника перевищило порогову норму на 0,4 та 2,9% відповідно. Зростало в післякризовий період і значення інфляції (див. рис. 2.4).

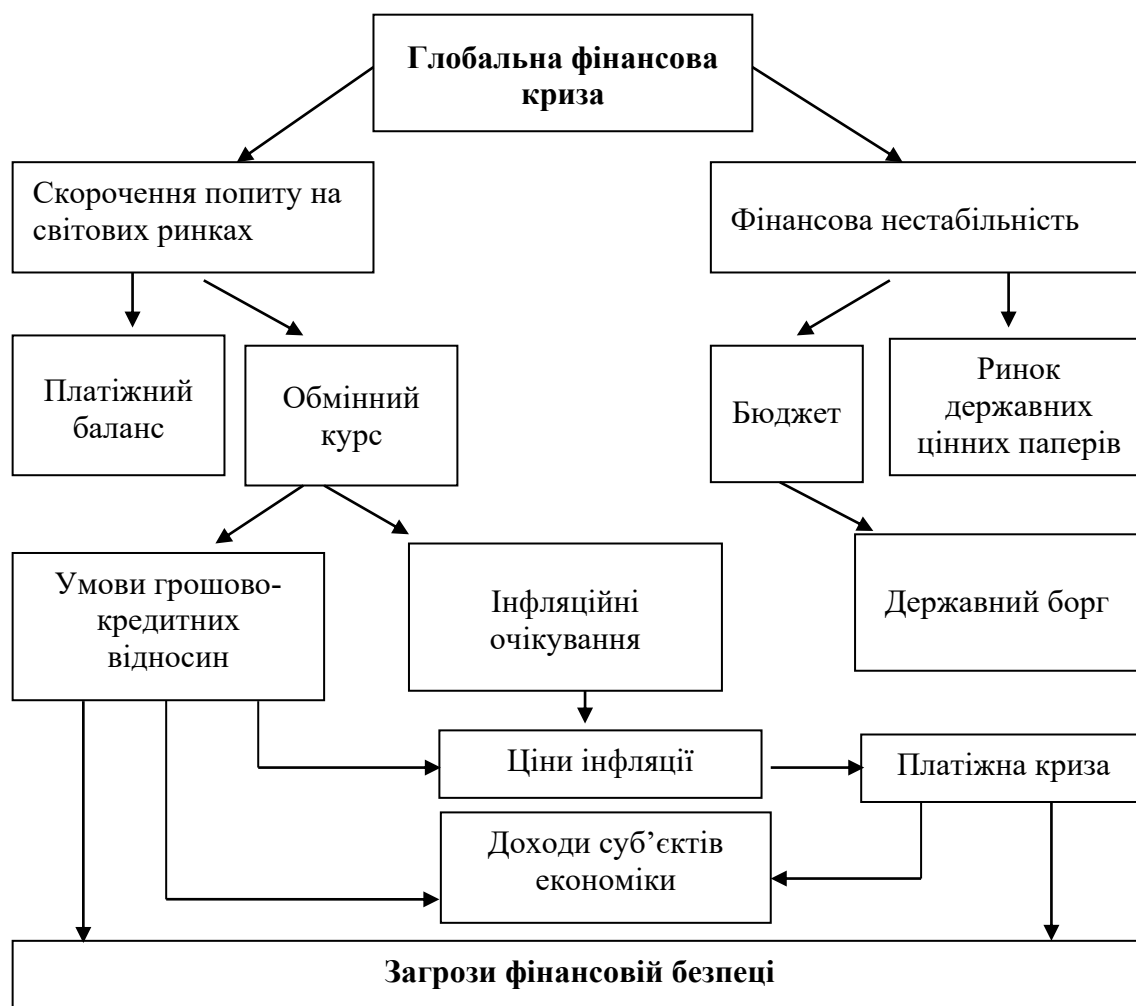

Рис. 2.4. Вплив глобальної фінансової кризи на фінансову безпеку держави

Індекс споживчих цін в Україні 2018 року становив 122,3% проти 116,6% 2017 р. Наступного року внаслідок залучення великих траншів кредиту МВФ вдалося частково подолати стагнацію в економіці та призупинити девальвацію гривні: індекс споживчих цін зупинився на позначці 112,3%, повернувшись до рівня 2016 року. Зростав цей показник і в сусідніх державах. Інфляція в Німеччина та Латві 2018 року зафіксована на рівні 113,3%, а в Польщі її рівень в останні 2 роки щорічно підвищувався в середньому на 3%.

Проведені розрахунки показали, що інтегральний коефіцієнт фінансової безпеки в міжнародному вимірі склав, що свідчить про стан фінансової

загрози державі. Інтегральна оцінка показників-стимуляторів становила 0,568, дестимуляторів – 0,492, тобто стимулюючі чинники за період 2000–2019 років переважали над дестимулюючими.

Як свідчать дані, бюджетна безпека України за всіма показниками індикаторів перебуває в небезпечній зоні і порівняно з аналогічним періодом минулого року відбулося зниження рівня індикатора. Це, зокрема, пояснюється диспропорцією співвідношень між дохідними та видатковими статтями бюджету України.

Дещо іншу динаміку демонструє рівень індикатора грошово-кредитної безпеки. Серед негативних факторів, що призвели до падіння окремих сфер рівня індикатора, слід відзначити збереження високої інфляційної динаміки (за січень–червень 2018 р. індекс споживчих цін становив 115,5%) що переважно є наслідком зростання цін на ресурси та продовольство на світових ринках; збільшення обсягу готівки поза банками у співвідношенні до ВВП на 0,7 в.п. до 14,9%, що свідчить про збереження сприятливих умов для функціонування тіньової економіки.

На стані грошово-кредитної безпеки негативно позначилося також зниження кредитних рейтингів України міжнародними агенціями, зокрема такими впливовими конторами, як «Moody's» та «Standard and Poor's» [78, с. 151].

Окремою підсистемою фінансової безпеки є валютна безпека як індикатор рівня інтеграції валютної системи держави на світові ринки. Значення валютної безпеки розраховується на основі статистичних даних рівня розвитку валютної системи, динаміки міжнародних валютних резервів, курсу гривні до вільноконвертованих валют.

Як свідчать наведені дані, міжнародні валютні резерви в цілому з початку року зменшилися на 0,92 млрд. дол. США, у зв'язку із значними обсягами від'ємних валютних інтервенцій НБУ та на кінець року становили 31,54 млрд. дол. США. За 2018 р. сплачено, за попередніми даними, 1,2 млрд. дол. США зовнішніх боргових зобов'язань, отримано позики від Світового банку (300 млн. дол. США у лютому та 500 млн. дол. США у грудні) та перший транш від Міжнародного валютного фонду – 3 млрд. СПЗ

(спеціальні права запозичень). За станом на 19 січня 2019 р. рівень резервів дорівнював 30,01 млрд. дол. США.

Суттєве зниження пропозиції іноземної валюти (зменшення експортних надходжень) та зростання попиту на неї (відтік короткострокового капіталу, ажіотажний попит населення) змусило НБУ для запобігання неконтрольованому падінню гривні четвертий місяць поспіль виходити на міжбанківський валютний ринок з продажем валюти із міжнародних резервів (2,8 млрд. у доларовому еквіваленті у грудні; 2018 р. від’ємне сальдо інтервенцій загалом становило 3,9 млрд. у доларовому еквіваленті), що призвело до різкого падіння рівня валютної безпеки 2019 року.

Слід також зазначити, що зниження офіційного курсу гривні до євро у грудні (на 24,8% до 10,9 грн./євро, з початку року – на 46,3%) відбувалося значно швидшими темпами, ніж до долара США, що зумовлено девальвацією гривні до долара на вітчизняному міжбанку та зниженням долара до євро на міжнародних валютних ринках.

Долар відносно євро подешевшав на 8,6% (з початку року подорожчав на 4,7%) та становив на кінець грудня 2018 року 1,3919 дол./євро проти 1,2823 дол./євро на кінець листопада.

Іншою важливою підсистемою фінансової безпеки в умовах глобалізації є боргова безпека. На початок липня 2019 року державний і гарантований державою борг України становив 218,9 млрд. грн. (28,9 млрд. дол. США), у тому числі: зовнішній – 156,3 (20,5), внутрішній – 62,6 млрд. грн. (8,2 млрд. дол. США). У структурі державного та гарантованого державою боргу прямий борг становив 67,7% (148,2 млрд. грн., 19,4 млрд. дол. США), а гарантований державою – 32,3% (70,6 млрд. грн., 9,3 млрд. дол. США) від загальної суми.

Протягом січня–червня 2019 року сума державного та гарантованого державою боргу України збільшилася у гривневому еквіваленті на 29,5 млрд. грн. (15,6%) в основному за рахунок отримання другого траншу кредитної лінії МВФ у рамках спільної програми “Стенд-бай” в обсязі 1 млрд. СПЗ (спеціальні права запозичень) та за рахунок перевищення випуску облігацій над погашенням за звітний період.

Частка державного боргу в іноземній валюті становила 69,7% від його загальної суми, а державного боргу з плаваючими відсотковими ставками – 27,3%.

Очікується, що відношення державного боргу до ВВП у кінці 2019 року складатиме близько 18,9%.

Загалом до 2017 року відношення державного боргу до ВВП постійно зменшувалося за рахунок підтримки його на відносно стабільному рівні, з одного боку, та завдяки високим темпам економічного зростання – з іншого. Однак, починаючи з 2018 року, сума державного боргу та його відношення до ВВП зростає у зв'язку з розгортанням кризових явищ і, відповідно, збільшенням потреб держави в державних запозиченнях та у зв'язку з пригніченням економічної активності.

На нашу думку, з метою зменшення навантаження та уникнення ризику рефінансування (який можливий у разі запозичень зі строками погашення в інші роки) доцільне здійснення державних запозичень відповідним обсягом з терміном погашення у вказаних роках.

Останньою складовою фінансової безпеки України у глобалізаційних вимірах є відношення індикаторів стану безпеки страхового та фондового ринків.

Серед позитивних факторів, що вплинули на стан безпеки страхового та фондового ринків, слід відзначити активізацію на ринку страхових послуг: за січень–червень 2018 р. страховиками здійснено валових страхових виплат на 89,1% більше, ніж за січень–червень 2017 р., а обсяг валових страхових премій збільшився відповідно на 47%. Таким чином, рівень страхових виплат зріс на 6,6 в.п. до 29,9%. Поряд з цим власне розмір страхового ринку залишається незначним: показник проникнення страхування (страхові премії у співвідношенні до ВВП) зріс лише на 0,1 в.п і становив 2,69% від ВВП.

Динаміка рівня індикаторів інтегрального коефіцієнта фінансової безпеки України в 1996–2018 рр. свідчить, що з 1996 по 2015 рік відбувалося зростання рівня фінансової безпеки (за виключенням дефолту 1998 року), що пов'язано зі сприятливим світовим фінансово-економічним кліматом. У

2015–2018 рр. спостерігається стабілізація рівня фінансової безпеки з тенденцією до зниження рівня індикатора. Серед факторів, що вплинули на зменшення рівня фінансової безпеки, виділяють: накопичення зовнішнього боргу як нефінансовими корпораціями, так і банками, що посилює вразливість національної фінансової системи до ризиків виникнення фінансових криз; волатильність (мінливість) міжнародних потоків капіталу та недостатність внутрішніх ресурсів для погашення накопичених боргів, які стали причиною масових дефолтів вітчизняних позичальників.

Складові фінансової безпеки України мають низку небезпечних зон, показники яких перевищують допустиму норму. Так, наприклад, у небезпечній зоні перебуває бюджетна безпека (рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет на 2,6% вище допустимого порогу), грошово-кредитна (рівень інфляції 115,5% при допустимих 107%), валютна (відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів на 7,5% перевищує норми), безпека фондового та страхового ринків (показник проникнення страхування – страхові премії до ВВП менший за норму на 5,31%).

Серед позитивних чинників, що позначилися на стані фінансової безпеки, слід виділити збільшення обсягів кредитування реального сектора економіки: незважаючи на уповільнення темпів кредитування економіки, обсяг кредитів, наданих суб'єктам господарювання, у співвідношенні до ВВП збільшився до 38,8% проти 35,3%. При цьому перевага надавалася галузям, які насамперед забезпечують своєчасне повернення кредитів, надійні гарантії та високу дохідність операцій.

Фінансова безпека держави є основною умовою здатності держави вести самостійну фінансово-економічну політику відповідно до національних інтересів і полягає в забезпеченні державними інститутами сталого економічного розвитку; нейтралізації впливу світових фінансових криз і посиленого впливу глобалітетів (ТНК, ТНБ, світових держав, міжнародних фінансових інститутів, тощо) на національну економіку; стійкості платіжно-розрахункової системи; державної протидії відтоку капіталу за кордон та з реального сектора економіки у віртуальну фінансовіку; вирішенні

конфліктів та протиріч між гілками влади у сфері розподілу та використання бюджетних коштів, залученні та оптимальному використанні іноземних інвестицій; вирішенні у правовому полі адміністративних правопорушень у фінансових правовідносинах.

В аспекті сталого розвитку фінансової системи України пропонується виділити наступні *рівні фінансової безпеки*:

макрорівень – охоплює реалізацію державної фінансової політики в забезпеченні сталого розвитку економіки держави. Інституціями, що гарантують фінансову безпеку України, є: Президент України, Кабінет Міністрів України, Рада національної безпеки та оборони України, Міністерство фінансів та Міністерство економіки України, Національний банк України, Державна податкова адміністрація України, Антимонопольний комітет України, Управління державного казначейства та інші;

мезорівень – включає безпеку фінансової системи регіонів, областей, АРК, міст Київ і Севастополь і забезпечує створення сприятливого інвестиційного клімату, цільового використання бюджетних коштів, своєчасного поповнення місцевих бюджетів, ефективної податкової політики на місцях. Фінансову безпеку на регіональному рівні гарантують такі інституції: обласні державні адміністрації, обласні ради, Верховна Рада АРК, Кабінет Міністрів АРК, міські адміністрації Києва і Севастополя, обласні податкові адміністрації, Управління державного казначейства в містах Київ та Севастополь;

мікрорівень – характеризується безпекою фінансової системи окремих суб'єктів господарювання, за якого елементи економічної системи, що інтегровані в цілісний механізм національної економіки, демонструють позитивну динаміку економічного розвитку через ефективну взаємодію між собою (за рахунок грошового, вексельного, бартерного, інформаційного обміну) та з державою (сплачені податки, своєчасне виконання державних замовлень) тощо. Суб'єктами мікрорівня фінансової безпеки є державні та приватні суб'єкти господарських правовідносин.

Конвергенція фінансових систем різних рівнів наступна (рис. 2.5).

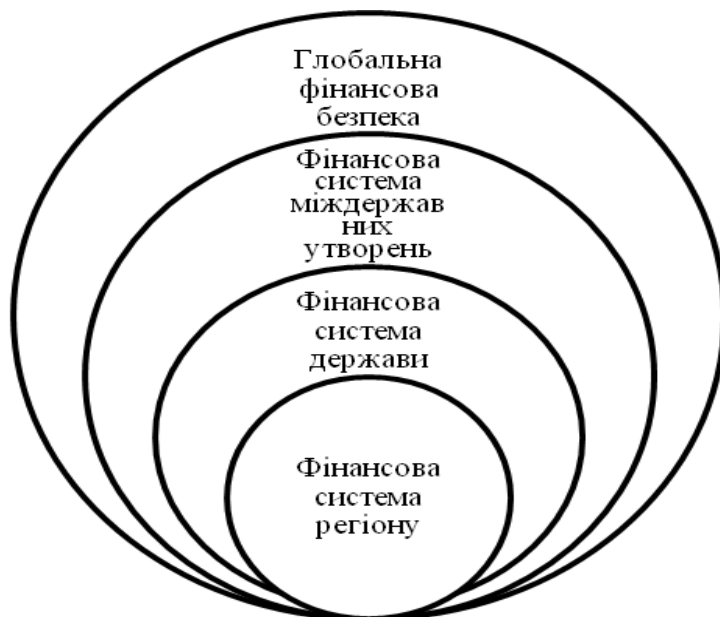

Рис. 2.5. Конвергенція фінансових систем на різних рівнях економічної безпеки

Сьогодні зростає необхідність правового врегулювання зовнішньоекономічних договорів, приведення національного законодавства, що регулює фінансову сферу відповідність до чинних міжнародних норм. Нагальним є створення механізму захисту національної системи від фінансових ризиків, покликаною забезпечити захист національної фінансової системи від криз, які є глобальними за своїм характером і тією чи іншою мірою завдають збитків національному господарству. Тому регулювання фінансової безпеки держави, що інтегрована в систему міжнародних відносин, повинно включати:

- установлення граничних меж обсягу іноземного капіталу в статутному капіталі українських підприємств;
- обмеження або заборона доступу іноземних інвестицій у галузі економіки, які є стратегічними для розвитку держави;
- притягнення до відповідальності міжнародних компаній, що зловживають монопольним становищем на ринку, порушують антимонопольне законодавство та конкуренцію (зокрема, ТНК «Coca-Cola», «McDonalds» та ін.);

- розробка дієвих форм залучення та використання іноземних інвестицій і кредитів від міжнародних організацій (МВФ, МБРР (ЄБРР), СОТ, СБ тощо);
- визначення чинників, від яких залежить ступінь фінансової безпеки держави (економічної системи, що базується на експортних можливостях економіки; інвестицій як для внутрішніх, так і зовнішніх вкладників; фактори міжнародного фінансового ринку, коливання попиту та пропозиції, розвиток світових фінансових ринків тощо).

Формування фінансових, кредитних банківських установ було характерною тенденцією розвитку країн першого світу в докризовий період. Процес зростання домінуючого впливу фінансів на розвиток реального сектора економіки обумовив виникнення нового явища в розвитку сучасного постіндустріального суспільства, що дістало назву фінансоміка. Проте розвиток глобальної кризи саме з причин краху фінансово-кредитної системи країн «золотого мільярда» показав, що користування фінансовими інструментами для забезпечення сталого розвитку в економіці повинно бути вкрай обережним і виваженим. Саме тому набуває особливої актуальності акцент на створення державою достатніх умов для гарантування економічної безпеки держави крізь призму розвитку кризових явищ у глобальній економіці.

2.4. Конкурентоспроможність економіки та зовнішньоекономічна безпека України у міжнародних рейтингах

Економічна глобалізація, проникаючи в усі сфери національної економіки, безумовно трансформує й економічну безпеку. Результати цих трансформацій складні і суперечливі. З одного боку, національна економіка отримує більш широкі можливості для залучення іноземних інвестицій (інвестиційна безпека), кредити від міжнародних фінансових установ (фінансова безпека), держава стає активним гравцем на міжнародному ринку товарів і послуг, відбувається лібералізація міжнародної торгівлі (зовнішньоекономічна безпека). З іншого – глобалізація економіки несе в

цілий комплекс ризиків та загроз для економічної безпеки: елімінація державного регулювання економіки, втрата національного виробника під тягарем засилля імпортованих товарів. Ці процеси негативно позначаються на гарантуванні економічної безпеки України. Для ефективного вирішення тих завдань, які ставить глобалізація перед національною економікою, необхідне створення глобально-конкурентоспроможної економіки, що сприятиме державі стати активним гравцем на світогосподарському просторі.

Концептуальну матрицю міжнародної конкурентоспроможності формують три базові положення [100, с. 12]:

- об'єктом дослідження теорії конкурентоспроможності є конкуренція в галузях економіки;
- предметом дослідження виступають принципи діяльності в умовах конкуренції;
- завдання теорії конкурентоспроможності полягає в детальний аналіз конкуренції, включаючи сегментацію ринків, диференціацію товарів, технологічні відмінності, ефекти масштабу.

Із різноспрямованістю підходів теоретико-методологічного обґрунтування конкурентних процесів у світовій економіці пов'язаний широкий спектр визначень власне поняття конкурентоспроможності. Аналіз літературних джерел дав змогу визначити переважаючі підходи в зарубіжній та вітчизняній теорії до питання конкурентоспроможності держави на світовій арені (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Визначення терміна конкурентоспроможність держави

Суб'єкт визначення	Зміст визначення
Всесвітній економічний форум (ВЕФ)	Здатність країни досягати постійних високих темпів зростання ВВП на душу населення [284, с. 140]
Комісія з промислової конкурентоспроможності при Президенті США	Ступінь можливості країни в умовах вільного й справедливого ринку виготовляти товари і послуги, які відповідають вимогам світових ринків [226, с. 200]
Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР)	Етап, на якому держава може за умови вільних та чесних ринкових відносин міжнародних ринків одночасно і підтримувати, і підвищувати протягом тривалого періоду реальні доходи свого населення [268, с. 83]

Суб'єкт визначення	Зміст визначення
Дж. Сакс, М. Портер	Конкурентоспроможними є ті держави, які вибирають інститути і політику, що сприяє довгостроковому зростанню [6, с. 20]
А. В. Степаненко	Більш широка категорія, ніж ефективність, що включає ефективність як складову, але описує більш складні взаємозв'язки господарюючих суб'єктів, окремих фірм і корпорацій, їхніх галузевих об'єднань і національних господарств окремих країн [226, с. 119]
Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилук	Економічна категорія, яка характеризує стан суспільних відносин у державі щодо забезпечення умов стабільного підвищення ефективності національного виробництва, адаптованого до змін світової кон'юнктури та внутрішнього попиту, на основі розкриття національних конкурентних переваг та досягнення кращих, ніж у конкурентів, соціально-економічних параметрів [100, с. 60]
П. Рапкін, Дж. Странд	Політико-економічна концепція, яка впливає на військовий, політичний і науковий потенціал країни і є невід'ємним фактором відносних позицій країни в міжнародній політичній економіці [267, с. 156]
М. Дряхлов, С. Мочерний, В. Хартман, К. Штальман	Здатність економіки однієї країни конкурувати з економіками інших держав за рівнем ефективного використання національних ресурсів, підвищення продуктивності народного господарства і забезпечення на цій основі високого та постійно зростаючого рівня життя населення [100, с. 24]
Б. Є. Кваснюк	Здатність до продуманих цілеспрямованих дій стратегічного характеру, спроможність забезпечити сталий, динамічний розвиток національної економіки, а відповідно – матеріальний добробут своїх громадян, що не поступається світовим стандартам [127, с. 182]
В. Гєєць, А. Гальчинський	Здатність національної економіки виробляти і споживати товари й послуги в умовах конкуренції з товарами і послугами, виробленими в інших країнах. При цьому результатом конкуренції повинно бути зростання рівня життя населення при дотриманні міжнародних економічних стандартів [58; 60]
А. С. Філіпенко	Здатність господарства забезпечити збалансованість своїх зовнішніх пропорцій та уникнути тих обмежень, що зумовлюються зовнішньоекономічною сферою [247, с. 212]

Критеріями, що визначають рівень глобальної конкурентоспроможності держави, є визначені Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) 12 складових конкурентоспроможності, що поділені на три групи, за якими і складається профіль держави при оцінці індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК) [100, с. 55]:

- перша група – це *базові вимоги*, до яких належать державні та суспільні установи, інфраструктура, макроекономічна стабільність, охорона здоров'я і початкова освіта;
- друга група – *підсилювачі ефективності*: вища освіта й професійна підготовка, ефективність ринку товарів та послуг, ринку праці, розвиток фінансового ринку, оснащеність новими технологіями, розмір ринку;
- третя група – *фактори розвитку інноваційного потенціалу*, до яких відносять дві складових конкурентоспроможності держави: рівень розвитку бізнесу та інноваційний потенціал.

Для підрахунку індексу глобальної конкурентоспроможності використовується підхід М. Портера, згідно з яким з цією метою застосовується питома вага субіндексів трьох груп глобальної конкурентоспроможності держави (табл. 2.8.).

Таблиця 2.8

Питома вага основних груп складових за рівнем конкурентоспроможності, %*

Субіндекс	Стадія факторної орієнтованості економік	Стадія орієнтованості на ефективність	Стадія орієнтованості на інновації
Базові вимоги (для факторно орієнтованих економік)	60	40	20
Підсилювачі ефективності (для ефективно орієнтованих економік)	35	50	40
Фактори розвитку та інноваційного потенціалу (для інноваційно орієнтованих економік)	5	10	40

* Джерело: [117].

Для визначення стадії конкурентоспроможності країни користуються показниками порогу прибутків у національній економіці (табл. 2.9).

Поріг прибутків для визначення стадії розвитку економіки*

Стадія розвитку	ВВП на душу населення (дол. США)
1 – факторно орієнтована економіка	До 2,000
Перехід зі стадії 1 на стадію 2	2,000 – 3,000
2 – ефективно орієнтована економіка	3,000 – 9,000
Перехід зі стадії 2 на стадію 3	9,000 – 17,000
3 – інноваційно орієнтована економіка	Понад 17,000

* Джерело: [117].

Як свідчать дані, Україна за рівнем конкурентоспроможності перебуває на перехідній стадії розвитку від факторно орієнтованої економіки, де головним пріоритетом є базові вимоги до ефективно орієнтованої стадії розвитку, на якій значну роль відіграють фактори, підсилення ефективності.

Україна лише за розміром ринку входить у топ-50 конкурентоспроможних держав (26-те місце), а за індексом ефективності ринку товарів не відноситься навіть до першої сотні (101-ше місце). За загальним підсумком національна економіка України займає 73-тє місце в рейтингу індексу глобальної конкурентоспроможності 2018.

Поступаючись Бразилії, Україна випередила країни ЄС – Болгарію (79-те місце) та Румунію (74-те місце в загальному рейтингу ГІК). Порівняно з іншими членами СНД Україна перебуває посередині їхнього сукупного рейтингу і поступається Франції (58-ме місце) та Казахстану (61-ше місце). Із загальним балом 3,98 вона значно поступається країнам ЄС, в яких загальний бал дорівнює 5,06, а також більш розвиненим державам Центральної й Східної Європи, що недавно вступили до ЄС (ЄС-12) і їхній середній бал дорівнює 4,34.

В епоху постіндустріального суспільства основу конкурентоспроможності держави становлять мережеві технології (Інтернет, комп'ютеризація суб'єктів господарювання, телекомунікації, формування мережевого та інформаційного суспільства), електротехніка, нанотехнології, роботобудування, удосконалення побутових приладів, у тому числі приладів зв'язку (мобільні телефони, смартфони), сфера послуг, що ідентифікує

державу як соціально орієнтований суб'єкт глобального простору (чим більша частка сфери послуг у зайнятості населення на ринку праці держави, тим вищий ступінь її інтегрованості у процеси, які відбуваються в постіндустріальному суспільстві).

Високі позиції зберігає автомобілебудування, що визначає експортний потенціал таких світових виробників, як США, Німеччина, Японія, Швеція, та космічних досліджень, що останнім часом переорієнтовані на формування турбоекономіки в системі нагального впровадження інновацій у реальний сектор економіки, що позиціонуються як позитивні надбання науково-технічного прогресу, який десятиліттями працював на користь освоєння космосу.

Найбільш яскравий приклад упровадження розробок НАСА (США) в побут пересічного американця (використання імплантатів, надсучасних протезів, медичних приладів у сфері охорони здоров'я тощо). Галузі реального сектора економіки, які ще 15–20 років тому визначали профіль держави на світовому ринку, уже не працюють на перспективу: металургія, важке машинобудування, лісова та целюлозно-паперова промисловість сьогодні не є показниками високої конкурентоспроможності країни. Держави, що свого часу зробили ставку на інвестиції у венчурні підприємства, які формували мережеві технології та розробляли ЕОМ (Google, Apple, Microsoft, Sony), сьогодні за котируванням акцій, розміщених на провідних світових біржах випереджають гігантів металургії, хімічної промисловості, гірничовидобувної галузей. Наразі перші місця з глобальної конкурентоспроможності займають держави, які змогли використати позитивні надбання глобалізації: залучивши глобальний, транснаціональний капітал до формування нової, визначальної структури у формуванні «обличчя» держави на міжнародному ринку товарів та послуг – людського капіталу.

У контексті взаємодії конкурентоспроможності економіки та економічної безпеки слід зазначити, що одним із наслідків є глобалізації світової економіки відносно вирівнювання умов конкуренції на національних ринках. У цьому випадку зовнішньоекономічна та міжнародна безпека повинні стати бар'єром від глобальних загроз для розвитку національної

економіки та її виробників у рамках глобальної системи світової економіки. При цьому універсальною вимогою, що пред'являється до будь-якого національного економічного суб'єкта, є його конкурентоспроможність [226, с. 68].

Найбільш проблемними сферами в забезпечення високого рівня конкурентоспроможності, а відтак і економічної безпеки залишаються нестабільність державної політики (зокрема, незбалансованість гілок влади), корупція, податкова сфера, інфляційні процеси, доступ до фінансування та ін. Виходячи з цього, економічна політика України із забезпечення глобальної конкурентоспроможності на міжнародній арені, має орієнтуватися на поступове зменшення високого рівня залежності від зовнішньоторговельних, імпортозалежних чинників (зовнішньоекономічна безпека) та системне сприяння внутрішнього попиту і підтримку національного виробника (інвестиційно-інноваційна, виробнича, продовольча та інші складові економічної безпеки).

Формування конкурентоспроможності економіки України на міжнародному ринку задля гарантування високого рівня економічної безпеки повинно включати реалізацію наступних положень:

- удосконалення чинного законодавства у сфері гарантування економічної безпеки;
- злагоджена діяльність правоохоронних та правозахисних органів, щодо гарантування економічної безпеки суб'єктів господарювання та зниження рівня корупції;
- адаптація норм чинного публічного та приватного права до міжнародних норм, включаючи захист інтересів у Європейському суді;
- активізація інвестиційної та інноваційної діяльності шляхом концентрації інвестиційних ресурсів на пріоритетних напрямках розвитку;
- здійснення моніторингу економічної безпеки;
- реформування ринку праці з метою підвищення його гнучкості. Зокрема, отримання додаткової освіти, реформування інститутів підвищення кваліфікованих кадрів, перепрофілювання тощо;
- розвиток транспортної, комунікаційної, інформаційної, торговельної, фінансової інфраструктур.

Визначення місця держави у світовій системі координат є основним завданням науковців і владних структур. Аналіз місця України як молодій держави, що активно інтегрується у світовий економічний простір, особливо важливе для економічної безпеки держави. Адже лише з'ясувавши місце і роль нашої держави на світовому ринку, можна розробити чітку стратегію гарантування економічної безпеки.

Рейтингові оцінки є своєрідним орієнтиром як для ТНК та інвестиційних фондів, які мають намір вкладати кошти за кордоном, так і для урядів держав, адже рейтинги індексів – важливий інструмент, що політичні діячі та лідери бізнесу можуть використати для розробки досконалішої економічної політики, гарантування економічної безпеки та інституціональних реформ в економіці.

Особливої актуальності набуває аналіз позицій України в міжнародних рейтингах у динаміці; визначення проблем та основних чинників розвитку вітчизняної економіки в міжнародних вимірах та їх вплив на економічну безпеку; з'ясування місця України у світовій системі координат; визначення перспектив її майбутнього на світовому ринку; з'ясування впливу рейтингу індексів провідних міжнародних рейтингових компаній на економічну безпеку України; визначення кореляції між індексами та економічною безпекою.

Рішення щодо проведення дослідження на ринку певної країни приймаються на основі оцінок (індексів) провідних рейтингових агентств, які мають серйозну репутацію, а результати їхніх досліджень характеризуються високим ступенем достовірності. Звичайно, рейтингові показники мають надзвичайну вагу для уряду України, оскільки є важливим зовнішнім інформаційним джерелом і у випадку незадовільності сигналізують про необхідність здійснення адекватних заходів щодо їх покращення [78, с. 50].

При визначенні впливу рейтингів України в міжнародних вимірах на економічну безпеку генералізовано основні рейтинг-системи, які дають змогу визначити місце України у світовій системі координат і проаналізувати рівень економічної безпеки в міжнародних вимірах (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Україна в системі міжнародних індексів і рангів у 2020 р.*

Назва	Сфера, яку визначає рейтинг	Організатор дослідження	Профіль	Місце України
Індекс глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI та Business Competitiveness Index, BCI)	Економічний стан країн світу	Всесвітній економічний форум (Женева)	Широкий	73-тє зі 131-го
Індекс економічної свободи	10 категорій економічної свободи: торгова політика, податкове навантаження, ступінь втручання держави в економіку, інвестиційний клімат тощо	Уолл-стріт джорнел	Широкий	133-тє зі 150-ти
Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)	Бідність, грамотність, освіта, рівень життя населення країни	ООН	Широкий	76-тє із 155-ти
Індекс сприйняття корупції	Стадія розвитку корупції	Міжнародна неурядова організація «Тренсперенсі Інтернешнл»	Спеціальний	74-тє із 96-ти
Рейтинг глобалізації (Globalization Index)	Економічна інтеграція	Міжнародна політика А. Т. Керні	Широкий	42-тє із 72-го
Індекс зовнішніх і внутрішніх загроз	Економічна безпека	Харківський державний інститут міжнародних відносин (МДІМВ)	Спеціальний	140-ве із 192-го
Індекс потенціалу міжнародного впливу	Економічний та політичний потенціал	Харківський державний інститут міжнародних відносин (МДІМВ)	Широкий	29-тє зі 192-х

* Джерело: [65; 171; 242; 265; 278].

Однією з основних рейтинг-систем, за допомогою якої можна визначити рівень економічної безпеки та рівень інтегрованості України у світову спільноту, є *індекс глобальної конкурентоспроможності*. Організатор цього дослідження – Всесвітній економічний форум (Женева). У ході підготовки звіту кожна з країн проходила оцінювання за такими параметрами, як якість інституцій, інфраструктура, макроекономічна стабільність, вища освіта і професійна підготовка населення, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічний рівень, розмір ринку, конкурентоспроможність компаній та інноваційний потенціал.

На основі даних Всесвітнього економічного форуму за 2018 рік та на підставі звіту про глобальну конкурентоспроможність 2017–2018 рр. з метою визначення рівня розвитку економічної безпеки в контексті глобальної конкурентоспроможності України шляхом кластерного аналізу було розроблено класифікацію за рівнем глобальної конкурентоспроможності держав. За основу класифікації взято показники індексів глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index, GCI). За результатами аналізу виділено сім груп країн залежно від рівня глобальної конкурентоспроможності (табл. 2.11).

Таблиця 2.11

Групи країн за рівнем глобальної конкурентоспроможності*

Номер групи	Назва групи	Приклади країн, що входять до групи	Показник індексу	Позиція в рейтингу
1	Країни з найвищим рівнем глобальної конкурентоспроможності	США, Швейцарія, Данія, Швеція, Сінгапур, Японія, Південна Корея	Від 5, 40	1–11
2	Країни з високим рівнем глобальної конкурентоспроможності	Гонконг, Канада, Бельгія, Австралія	5,00–5,39	12–23
3	Країни із середнім і високим рівнем глобальної конкурентоспроможності	Нова Зеландія, Китай, ОАЕ	4,50–4,99	24–35
4	Країни із середнім рівнем глобальної конкурентоспроможності	Латвія, Португалія, Угорщина, Польща, Казахстан, Індія	4,00–4,49	36–69

Продовження табл. 2.11

Номер групи	Назва групи	Приклади країн, що входять до групи	Показник індексу	Позиція в рейтингу
5	Країни з низьким рівнем глобальної конкурентоспроможності	Бразилія, Україна , Румунія, Уругвай, Молдова, Грузія	3,50–3,99	70–107
6	Країни з незначним рівнем глобальної конкурентоспроможності	Гамбія, Бангладеш, Киристан, Таджикистан	3,00–3,49	108–128
7	Глобально неконкурентоспроможні країни	Зімбабве, Чад	До 2,99	129–131

* Джерело: [65].

Як свідчать наведені дані, Україна потрапила до групи країн з низьким рівнем глобальної конкурентоспроможності. Водночас аналіз дав змогу встановити недоліки в системі національної економіки, які впливають на зниження рівня економічної безпеки. Серед них: інфляція (106-те місце), торгові бар'єри (123-те), податковий тягар (123-те), обмеження на рух капіталу (102-ге), ефективність антимонопольної політики (98-ме), професіоналізм керівників вищої ланки (102-ге), «відтік мізків» (93-те). Найнижчий результат (115-те місце) України має в категорії «якість інституцій».

Шляхом проведення кластерного аналізу також з'ясовано рівень впливу основних індексів глобальної конкурентоспроможності на економічну безпеку України (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Рівень впливу складових індексу глобальної конкурентоспроможності на економічну безпеку України*

Назва показника	Вага індексу в складі узагальнюючого показника економічної безпеки, %
Якість інституцій	62,6
Економічна інфраструктура	78,1
Макроекономічна стабільність	88,0
Ефективність ринку товарів і послуг	39,4
Рівень розвитку фінансового ринку	24,5
Ефективність ринку праці	21,2

Продовження табл. 2.12

Назва показника	Вага індексу в складі узагальнюючого показника економічної безпеки, %
Технологічний рівень	31,0
Розмір ринку	29,9
Конкурентоспроможність компаній	46,6
Інноваційний потенціал	15,5

* Джерело: [65].

Наступним важливим показником для визначення місця держави в системі глобальних координат є індекс економічної свободи. Він розробляється американським фондом «Heritage» (публікується з 1995 р.) і є інтегральним показником, що відображає ступінь державного регулювання. Індекс оцінює країни за 10-ма категоріями економічної свободи (бізнесу, фіскальна, фінансова, монетарна свобода та ін.). Індекс економічної свободи вимірюється у відсотках у діапазоні від 0 до 100 (табл. 2.13).

Таблиця 2.13

Рейтинг економічної свободи країн за складовими економічної свободи в 2019 році*

Категорія	Гонконг	Сінгапур	Україна	Польща	Куба	Північна Корея
Місце у світі 2018 р.	1	2	133	134	156	157
Індекс, %	90,3	87,4	51,1	49,9	27,5	3,0
Динаміка індексу порівняно з 2017 р.	-0,3	0,2	-0,6	-2,5	-1,1	0,0
Свобода бізнесу	88,2	97,8	44,3	52,8	10,0	0,0
Торгова свобода	95,0	90,0	82,2	44,2	60,8	0,0
Фіскальна свобода	92,8	90,3	79,0	79,2	54,8	0,0
Втручання держави	93,1	93,9	43,0	69,5	0,0	0,0
Монетарна свобода	87,2	88,9	69,9	64,4	64,6	0,0
Інвестиційна свобода	90	80	30	30	10	10
Фінансова свобода	90	50	50	40	10	0
Права власності	90	90	30	30	10	10
Поширення корупції	83,0	94,0	28	25	35,0	10,0
Свобода праці	93,3	99,0	54,3	64,2	20,0	0,0

* Джерело: [278].

Таблиця 2.14

Рейтинг країн за рівнем економічної свободи у 2019 році*

Країна	Місце в рейтингу	Показник індексу
Гонконг	1	90,3
Сінгапур	2	87,4
Ірландія	3	82,4
США	5	80,6
Канада	7	80,2
Естонія	12	77,8
Грузія	32	69,2
Румунія	68	61,5
Польща	83	59,5
Китай	126	52,8
Україна	133	51,1
Польща	134	49,9
Північна Корея	157	3,0

* Джерело: [278].

На базі даних кластерного аналізу розроблена класифікація країн світу за показником індексу економічної свободи для з'ясування ролі і місця України в системі світової економічної свободи та її впливу на економічну безпеку. До класифікації увійшло шість груп країн (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Групи країн за рівнем економічної свободи*

Номер групи	Назва групи	Країни, що входять	Позиції в рейтингу	Показник індексу, %
1	Країни з високим рівнем економічної свободи (економічно вільні)	Гонконг, Сінгапур, США, Канада	1–7	Від 80,0
2	Країни з порівняно високим рівнем економічної свободи	Швейцарія, Великобританія, Німеччина, Естонія, Японія	8–30	70,0–79,9
3	Країни з достатнім рівнем економічної свободи	Грузія, Латвія, Монголія, Румунія	31–81	60,0–69,9
4	Країни з низьким рівнем економічної свободи	Польща, Молдова, Китай, Індія, Україна	82–133	50,0–59,9
5	Економічно залежні країни	Польща, В'єтнам, Іран, Туркменістан	134–152	40,0–49,9
6	Економічно пригнічені країни	Лівія, Куба, Північна Корея	153–157	До 39,9

* Джерело: [278].

В контексті впливу ІЕС на економічну безпеку слід зазначити, що економічна свобода поділяється на дві рівновеликі категорії: «свобода для...» і «свобода від...». Відповідно й економічна безпека поділяється на «безпеку для...» і «безпеку від...» [274, с. 79]. Згідно з існуючими даними, показники безпеки у вимірах економічної свободи прямо пропорційні один одному і впливають один на одного рівною мірою. Чим вищий рівень економічної свободи, тим вищий рівень економічної безпеки. Проте з цим підходом потрібно бути дуже обережними, адже ринок не є абсолютно саморегульованою системою і роль державного регулювання економікою залишається досить високою.

Наступним індексом, який дає змогу визначити потенціал країни на світовому ринку, є *індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП)*. Його розроблено в 1990 році пакистанським економістом Махбубом уль Хаком і він подається ООН у щорічних звітах із 1993 року.

При підрахунку індексу використовуються три типи показників: середня тривалість життя, рівень писемності дорослого населення країни та рівень життя, оцінений через ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності (дол. США).

Згідно з рейтингом країни поділяються на три кластери:

- 1 – з високим ІРЛП (від 0,8 до 1);
- 2 – із середнім ІРЛП (від 0,500 до 0,799);
- 3 – з низьким ІРЛП (до 0,499).

Для аналізу місця України в рейтингу індексу розвитку людського потенціалу проаналізовані дані ООН за 2017–2018 рр. (табл. 2.16).

Таблиця 2.16

Країни держав за рівнем ІРЛП, 2018–2019*

Рейтинг	Зміни порівняно з періодом 2014–2016 рр. (у пунктах рейтингу)	Країна	ІРЛП	Тип країни за ІРЛП
1	+2	Ісландія	0,968	Високий
2	-1	Норвегія	0,968	Високий
3	0	Австралія	0,962	Високий
8	-1	Японія	0,953	Високий
12	-4	США	0,951	Високий
60	0	Румунія	0,813	Високий

Продовження табл. 2.16

Рейтинг	Зміни порівняно з періодом 2014–2016 рр. (у пунктах рейтингу)	Країна	ІРЛП	Тип країни за ІРЛП
64	+3	Латвія	0,804	Високий
67	-2	Польща	0,802	Високий
73	+6	Казахстан	0,794	Середній
76	+1	Україна	0,788	Середній
81	0	Китай	0,777	Середній
96	+1	Грузія	0,754	Середній
111	+3	Молдова	0,708	Середній

* Джерело: [277].

Як бачимо, Україна входить до групи країн із середнім рівнем ІРЛП, поступаючись Франції, Латвії і Казахстану. Індекс розвитку людського потенціалу нашої країни становить 0,788. Провідні позиції в рейтингу традиційно належать північно-європейським державам, які зуміли побудувати ефективно діючу соціальну модель, що забезпечує високий рівень добробуту громадян. ІРЛП відіграє значну роль у формуванні економічної безпеки України, адже в першу чергу відображає людський потенціал як основу економічного процвітання держави.

З позицій економічної безпеки дуже важливим є *індекс внутрішніх і зовнішніх загроз держави*, який щорічно розраховується Харківським державним інститутом міжнародних відносин [169].

Індекс зовнішніх і внутрішніх загроз фіксує масштаби та інтенсивність загроз і викликів, з якими стикаються конкретні держави – суб'єкти міжнародних економічних відносин. При цьому мова йде як про виклики та загрози зовні (з боку інших держав, міжнародної економіки, військової небезпеки тощо), так і ті, що виникають усередині держави (внутрішні політичні та економічні конфлікти, боротьба експортно орієнтованих компаній з імпортно орієнтованими, коливання курсу валют, соціально-демографічні проблеми тощо). Цей індекс дає змогу зіставляти виміри загроз із названими вище індексами і оцінювати рівень економічної безпеки. У рейтингу країн за індексом внутрішніх і зовнішніх загроз (табл. 2.17) вибірка зроблена для дискримінантного аналізу.

Таблиця 2.17

Рейтинг країн за індексом зовнішніх і внутрішніх загроз*

Рейтинг	Країна	Бал	Група	Імовірність віднесення до групи відносно низьких економічних загроз
1	Ефіопія	10,00	Високих загроз	0
38	Грузія	6,32	Високих загроз	0
78	Китай	4,48	Високих загроз	0,02569
81	Польща	4,34	Високих загроз	0,07908
118	США	3,06	Низьких загроз	0,99973
134	Молдова	2,44	Низьких загроз	1
140	Україна	2,27	Низьких загроз	1
141	Казахстан	2,27	Низьких загроз	1
152	Естонія	1,80	Низьких загроз	1
154	Румунія	1,68	Низьких загроз	1
160	Латвія	1,43	Низьких загроз	1
173	Польща	1,02	Низьких загроз	1
187	Швейцарія	0,77	Низьких загроз	1
192	Канада	0,00	Низьких загроз	1

* Джерело: [171].

У рейтингу зовнішніх та внутрішніх загроз виділяється група країн (56), перед економічною безпекою яких стоять дуже серйозні виклики. На протилежному полюсі інша група держав (61) з мінімальними загрозами. Рівень економічної безпеки варіює в рамках двох протилежних зон (які фіксуються відповідним балом у рейтингу). Крім цього, певні загрози несуть у собі потенціальний характер для економічної безпеки. Наводимо вагу складових індексу в економічній безпеці (табл. 2.18).

Таблиця 2.18

Вага складових індексу внутрішніх і зовнішніх загроз в економічній безпеці*

Назва складової	Вага складової у складі узагальнюючого показника економічної безпеки
Розташування території країни в зоні стихійного лиха	0,17
Незбалансований експорт – переважання одного (двох) експортних товарів у структурі експорту (50% і більше)	0,16
Наявність територіальних претензій з боку іноземних держав	0,16

Продовження табл. 2.18

Назва складової	Вага складової у складі узагальнюючого показника економічної безпеки
Хронічне від'ємне сальдо поточного платіжного балансу	0,14
Надлишкова міграція	0,06
Залежність від імпорту енергоносіїв	0,36
Скорочення кількості населення	0,03

* Джерело: [171].

Важливим індексом, який визначає рівень економічної безпеки України на світовій арені, є *індекс потенціалу міжнародного впливу* (ІПМВ), що також розраховується Харківським державним інститутом міжнародних відносин (МДІМВ). ІПМВ об'єднує показники, які кількісно чи якісно характеризують місце держави в системі міжнародних економічних відносин, інструменти її міжнародного впливу, а також найбільш суттєві механізми інтеграції держави у світову економіку. При розрахунку індексу потрібно враховувати, що недостатність ресурсів міжнародного впливу повинна компенсуватися в державі вмілою політикою щодо гарантування високого рівня економічної безпеки. Складові індексу потенціалу міжнародного впливу та їх вага в зовнішньоекономічній безпеці наведені нижче (табл. 2.19).

Таблиця 2.19

Складові індексу потенціалу міжнародного впливу та їх вага в зовнішньоекономічній безпеці*

Назва складової	Вага в зовнішньоекономічній безпеці
Витрати на оборону	0,85
Частка в капіталі МВФ	0,83
Частка у світовому експорті	0,80
Частка у світовому ВВП	0,77
Фактори посилення зовнішнього впливу	0,66
Частка у фінансуванні ООН	0,61
Кількість населення, відсотків від загальносвітової	0,48

* Джерело: [171].

Аналіз кореляцій між індексами показує, що рівень міжнародного впливу залежить від рівня зовнішньоекономічної безпеки. Лідери впливу –

це особливий кластер країн, яких поєднує саме фактор високого рівня економічної безпеки. Наводимо перелік країн для дискримінантного аналізу рівня зовнішньоекономічної безпеки (табл. 2.20) [169, с. 130].

Таблиця 2.20

Рейтинг країн за індексом потенціалу міжнародного впливу в контексті зовнішньоекономічної безпеки*

Рейтинг	Країна	Група потенціалу міжнародного впливу	Бал	Імовірність віднесення до групи з відносно низьким рівнем зовнішньо-економічної безпеки
1	США	Відносно високий рівень	10,00	0
2	Китай	Відносно високий рівень	3,93	0,00023
3	Японія	Відносно високий рівень	3,25	0,00143
7	Польща	Відносно високий рівень	2,60	0,00856
15	Бельгія	Відносно високий рівень	1,09	0,34796
29	Україна	Відносно високий рівень	0,59	0,6718
35	Польща	Відносно низький рівень	0,48	0,73676
71	Латвія	Відносно низький рівень	0,16	0,87048
73	Казахстан	Відносно низький рівень	0,14	0,87533
110	Грузія	Відносно низький рівень	0,05	0,89921
126	Молдова	Відносно низький рівень	0,04	0,9023
155	Естонія	Відносно низький рівень	0,02	0,9068
189	Ліхтенштейн	Відносно низький рівень	0,00	0,91194
190	Монако	Відносно низький рівень	0,00	0,91194

* Джерело: [171].

Лідери рейтингу міжнародного впливу цілком прогнозовані. Їх ядро становлять країни «великої сімки» без Канади плюс Китай, який інституціонально не інтегрований у групу міжнародних лідерів. Регіональним лідером є Індія. Країна, в якій розташовані штаб-квартири міжнародних організацій – Бельгія. Зона мінімального впливу не менш очевидна – це так звані «карлики міжнародного впливу» – Ліхтенштейн, Монако. Слід зазначити, що глобально впливають на зовнішню економічну безпеку більшості країн лише лідери впливу (не більше 10 країн). Із пострадянського простору лідером є Польща, а Україна займає 29-те місце.

Виявлено чотири головні компоненти, які в сукупності пояснюють практично всі розходження між країнами.

Перший компонент пояснює 55,4% дисперсії значень індексів, другий – 26,4, третій – 11,2, четвертий – 7%. Настільки високий пояснювальний потенціал першого компонента побічно підтверджує правильність вибору згрупованих в індекси показників.

У першому компоненті умовними «полюсами» є, з одного боку, зовнішні й внутрішні загрози, з іншого – якість життя, а також (меншою мірою) державність та інституціональні основи демократії.

Фактору міжнародного впливу в цьому компоненті практично немає. Протидія зовнішнім і внутрішнім загрозам (там, де і якою мірою вони існують) є пріоритетом будь-якої національної політики, і саме від її успішності залежать і якість життя, і суверенна державність, і рівень демократії.

Полюси другого компонента – інституціональні основи демократії і державність. Фактор зовнішніх і внутрішніх загроз зведений тут до нуля, значення якості життя і потенціалу міжнародного впливу мінімальні. Цей компонент володіє набагато меншою, ніж перший, але досить високою пояснювальною силою – насамперед стосовно тих країн, для яких за інших рівних умов найбільше значення має вибір між пріоритетами будівництва (підтримки) суверенної державності й розвитком свого демократичного потенціалу.

Третій компонент розподіляє країни залежно від того, наскільки пріоритетні для них державність, з одного боку, і якість життя – з іншого. Роль факторів загроз демократії й потенціалу міжнародного впливу виявляється в цій рамці мінімальною. Можна припустити, що цей такий компонент релевантний стосовно тих країн, які у своїй національній стратегії здійснюють вибір між самостійною державністю на шкоду якості життя населення та якістю життя, нехай навіть за рахунок самостійної й суверенної державності.

Нарешті, четвертий компонент значимий для зовсім невеликої (але вкрай важливої й авторитетної) групи країн, для яких пріоритетним, звичайно, не абсолютно, а відносно є потенціал міжнародного впливу. Якість життя, загрози, державність і, тим більше, демократія в цьому компоненті майже не враховуються. Вплив у світі за будь-яку ціну – от що зближає ці країни, відрізняючи їх від усіх інших.

Для з'ясування кореляції міжнародних індексів і економічної безпеки нами застосовано метод головних компонент. У ході проведеного аналізу використано чотири головні компоненти, які пояснюють дисперсію значень індексів на економічну безпеку України (табл. 2.21).

Таблиця 2.21

Вплив головних компонент значень індексів на економічну безпеку України*

Компонента	Процент пояснення	Кумулятивний процент
1	55,4	55,4
2	26,4	81,8
3	11,2	93,0
4	7,0	100

* Джерело: [171].

Звичайно, метод компонент міг би застосовуватися до всього набору показників економічної безпеки та економічного розвитку країн світу. Проте через різномірність усіх рейтингів цей метод не дав би змоги з'ясувати їх вплив на економічну безпеку України. Подібний дворівневий підхід (1 – рівень редукції, 2 – рівень головної компоненти) дає змогу частково вирішити проблему «статистичного шуму» і спростити економічне трактування методології у вимірах безпеки.

Україна як держава, що активно інтегрується у світовий економічний простір, мусить об'єктивно оцінювати виклики та ризики глобалізації на основі аналізу показників індексів провідних рейтингових агентств. З'ясувавши її місце і роль на світовому ринку, можна чітко вибудувати стратегію гарантування економічної безпеки в міжнародних вимірах. Адже економічна безпека є запорукою поступального руху у взаємовідносинах України з усіма гравцями світового ринку: інвесторами, кредиторами, ТНК, урядами держав.

Рейтинг-систем існує велика кількість. Кожного року виникають нові індекси, рейтинг-системи, з'являються нові агентства, досліджуються і враховуються нові сегменти національних і світового ринку. На жаль, у глобальному контексті Україна ще не відіграє провідної ролі на світовому ринку, проте вже займає помітне місце у світовій системі координат,

насамперед завдяки стратегічному розташуванню. Тому інтерес до нашої країни з боку основних учасників глобального ринку зростатиме, а відповідно Україна з'являтиметься в нових рейтингах. Поки що, здійснивши аналіз провідних рейтингів, в яких вона фігурує і які визначають потенціал країни в цілому (індекси глобальної конкурентоспроможності, економічної свободи, розвитку людського потенціалу (ІРЛП), сприйняття корупції) та групувавши країни за показниками індексів (адже індекс – це синтетичний показник, який включає багато факторів впливу), доводиться констатувати, що Україна не входить навіть до групи держав із середніми показниками, а відрив від лідерів рейтингу (країни ЄС, США, Канада, Японія) дуже значний.

У багатьох рейтингах позаду України залишаються лише африканські країни, Центральної Азії та економічно депресивні. Важкою залишається ситуація з рівнем корупції, низьким є рівень інтегрованості у світові економічні процеси. Останнім часом у зв'язку зі складною політичною та економічною ситуацією спостерігається відтік закордонних інвесторів, а відтак зниження індексу надходження прямих іноземних інвестицій. Усе це, звичайно, негативно впливає на розвиток економічної безпеки і тому лише рішучі кроки на шляху зниження рівня корупції, підвищення конкурентоспроможності вітчизняної економіки на світовому ринку, створення прозорої схеми для надходження іноземних інвестицій дадуть змогу сформувати ефективну систему протистояння викликам глобального середовища, адже інтеграція України в нього є пріоритетом для нашої держави. Це дасть змогу гарантувати високий рівень економічної безпеки України і підвищити рейтинг у міжнародних вимірах.

Висновки до розділу 2

1. Сьогодні не існує нормативно-правової бази у сфері гарантування економічної безпеки України, яка б сприяла поліпшенню її рівня. Немає також інституціонального середовища економічної безпеки та взаємоузгодженості дій між державними інститутами у сфері гарантування економічної безпеки.

2. Особливо загрозовим є стан фінансової безпеки України, що відноситься до базових компонентів системи національної безпеки держави. Це стало наслідком дії глобальної фінансово-економічної кризи, до якої національна економіка виявилася неготовою з економічних та політичних причин. Проведений аналіз виявив, що стан гарантування фінансової безпеки перебуває на низькому рівні.

3. Співвідношення фактичних і порогових значень показників економічної безпеки свідчить про те, що більшість фактичних значень не відповідають пороговим, а також про високий рівень загроз майже всіх складових економічної безпеки (у т.ч. інвестиційно-інноваційної, фінансової, соціально-економічної, зовнішньоекономічної).

4. Порівняльний аналіз рівня глобалізованості та економічної безпеки Європейського Союзу, Польщі, України та Литви дав змогу визначити, що за основними показниками Україна поступається своїм сусідам, тому головний акцент слід зробити на формуванні конкурентоспроможної економіки з високою часткою інноваційної продукції міжнародного класу (шлях Польщі) та підвищення рівня державного регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації (шлях Китаю).

5. Основними загрозами економічній безпеці України є: погіршення стану торговельного балансу через несприятливу кон'юнктуру світових товарних ринків (зменшення попиту та світових цін); курсові коливання світових валют; нестабільність курсу національної валюти; зміцнення сировинної орієнтації українського експорту; зменшення експорту високотехнологічної продукції; зниження інвестиційної привабливості підприємств-експортерів для іноземних інвесторів на зовнішніх ринках, значне подорожчання іноземного обладнання внаслідок девальвації гривні, погіршення інвестиційного клімату України; знецінення національної валюти, скорочення золотовалютних резервів, зменшення темпів приросту ресурсної бази банків, уповільнення процесів трансформації ресурсів банків в інвестування економіки, недостатність внутрішніх джерел капіталізації, стримування розвитку вітчизняного фондового ринку, зростання прибутковості боргових інструментів держави і корпорацій на світових ринках.

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ В АСПЕКТИ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Стратегія гарантування економічної безпеки України в умовах глобалізації

Основними завданнями на шляху подальшої інтеграції України у світогосподарський простір є: сталий економічний розвиток, створення інституціонального середовища для оптимального використання ресурсного потенціалу, ефективне функціонування економічної системи в умовах глобалізації. Реалізація таких завдань можлива лише за умови розробки відповідної стратегії гарантування економічної безпеки.

Загальноприйнятим вважається трактування стратегії як детального, всебічного та комплексного плану, спрямованого на втілення місії держави [268, с. 15]. Стратегія економічної безпеки є своєрідною стартовою умовою для її гарантування. У коментарі до Стратегії національної безпеки, прийнятої 2017 року зазначається: «Стратегія – це система координат як для оцінки ефективності діяльності органів державної влади, так і для комплексного планування практичних дій щодо забезпечення захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від зовнішніх і внутрішніх загроз...» [238, с. 25].

Проте, незважаючи на виключну важливість і обґрунтованість прийняття, сьогодні в Україні не розроблено стратегії економічної безпеки. Стратегічна мета гарантування економічної безпеки держави загально окреслена в Стратегії національної безпеки України. Як зазначається в цьому нормативно-правовому документі, стратегічною метою є забезпечення прийнятного рівня економічної безпеки через поліпшення інвестиційного клімату, інноваційну діяльність, реформування податкової системи та проведення земельної реформи.

Державна стратегія системи економічної безпеки потребує орієнтації на підтримку рівня виробництва, науково-технічного потенціалу, недопущення виходу рівня економіки за межі порогових значень. У процесі формування стратегії економічної безпеки України постає необхідність проаналізувати міжнародний досвід з реалізації концепцій і стратегій розвитку середовища економічної безпеки.

Стратегія ринкових реформ при централізації державної влади, або як її ще називають «монетарна концепція», є офіційною стратегією економічного розвитку України. Вона викладена в «Основних напрямках соціально-економічного розвитку України на 2015–2020 рр.» [238, с. 178]. До головних завдань з реалізації цієї стратегії слід віднести наступні:

- адміністративну реформу з метою підвищення ефективності державного управління;
- реформу бюджетної сфери з переходом на середньострокове бюджетне планування;
- диверсифікацію економіки в напрямі подолання залежності від сировинних ресурсів;
- продовження реформування природних монополій;
- розвиток нормативно-правової бази і зростання ефективності фінансових інститутів.

Стратегія економічної безпеки США базується на відповідній концепції національної економічної безпеки, що прийнята Конгресом у кінці холодної війни, коли воєнно-стратегічні пріоритети поступилися місцем стратегії економічній могутності. В найбільш загальному трактуванні стратегія спрямована на збереження економічного потенціалу США як основи стратегічних позицій у світогосподарській системі. На особливу увагу стратегії заслуговують наступні завдання:

- захист життя американських громадян усередині країни та за кордоном;
- забезпечення суверенітету, політичних свобод, незалежності держави, захист американських цінностей, територіальної цілісності, процвітання держави та її громадян.

Основи Стратегії економічної безпеки США закладені на початку 1990-х років. Головною її особливістю є надання США статусу світової

супердержави, країни, що не має собі рівних (univalent). Стратегія підкреслює, що лідерство США є важливим фактором гарантування національної безпеки, тому безпека у світі є запорукою безпеки всередині держави. Як бачимо, цей принцип не просто враховує глобальний фактор, а робить його ключовим з позицій безпеки. Як наслідок, США залишають за собою право активно втручатися в події, що відбуваються в інших країнах, якщо вони можуть загрожувати її національним інтересам.

Виходячи з аналізу міжнародного досвіду та економіко-правової ситуації, що склалася, вважаємо за необхідне запропонувати проект стратегії економічної безпеки України в умовах глобалізації. Цей проект, у першу чергу, має орієнтуватися на підтримку достатнього рівня економічного потенціалу, недопущення виходу складових економічної безпеки за межі порогових значень. Стратегія економічної безпеки в умовах глобалізації має бути прив'язана до реального часу (найближчі 10–15 років) і стати орієнтиром при прийнятті органами законодавчої та виконавчої влади економічних та політичних рішень. Найважливіші положення стратегії економічної безпеки в умовах глобалізації повинні реалізовуватися у процесі розробки проектів прогнозів соціально-економічного розвитку.

Стратегія діяльності держави у сфері гарантування економічної безпеки у вимірах глобалізації повинна включати наступні елементи:

- визначення критеріїв, що характеризують національні інтереси у сфері економіки і відповідають вимогам економічної безпеки;
- моніторинг факторів впливу глобалізації на національне економічне середовище;
- формування економічної політики, інституціональних перетворень і необхідних механізмів, що зменшують негативний вплив чинників глобалізації.
- Державна стратегія має забезпечувати:
- вирішення внутрішньополітичних, економічних, соціальних завдань, зважаючи на національні інтереси;
- активний вплив на світові процеси, які зачіпають національні інтереси України;
- зростання конкурентоспроможності підприємств на світовому ринку;

- підвищення рівня якості життя, збереження соціальної злагоди в суспільстві.

Державна стратегія повинна враховувати характеристику зовнішніх та внутрішніх загроз економічній безпеці України, визначення критеріїв і параметрів, які забезпечують національні інтереси в галузі економіки.

В умовах глобалізації спостерігаємо тенденцію до диспропорції між внутрішніми та світовими цінами на енергоносії та експортні товари. В цих реаліях повинна розширятися економічна свобода суб'єктів господарювання на міжнародному ринку як основна передумова гарантування економічної безпеки. Передумовою останньої також є глобальна конкурентоспроможність національної економіки та зниження рівня глобальних загроз [33, с. 67].

Тому найважливішими завданнями, які має врахувати стратегія економічної безпеки, мають стати:

- подальший розвиток експортного потенціалу за рахунок упровадження високих технологій у виробництво;
- проведення політики імпортозаміщення;
- підвищення економічної ефективності зовнішньоекономічної діяльності;
- підтримка вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках;
- виважена політика протекціонізму національних виробників;
- створення нормативно-правового поля, що регулює економічну безпеку (зокрема, прийняття закону України «Про економічну безпеку»);
- розвиток нових та реформа вже існуючих інститутів управління економічною безпекою;
- удосконалення правового механізму вирішення господарських спорів та правовий захист суб'єктів господарювання.

Особливістю реалізації стратегічних завдань в умовах глобалізації економіки є висока динамічність глобалізаційних процесів. Тому проблема реалізації системи стратегічних завдань (що складається зі стратегічного плану, стратегічних завдань та відповідного контролінгу «слабких сигналів» – незначних змінах у системі, природа яких невідома та стратегічних завдань) полягає в її адекватній відповідності постійно

оновлюваним економічним реаліям міжнародного економічного простору. Ця проблематика вирішується на основі діючої моделі функціонування системи стратегічних завдань (рис. 3.1) [274, с. 70].

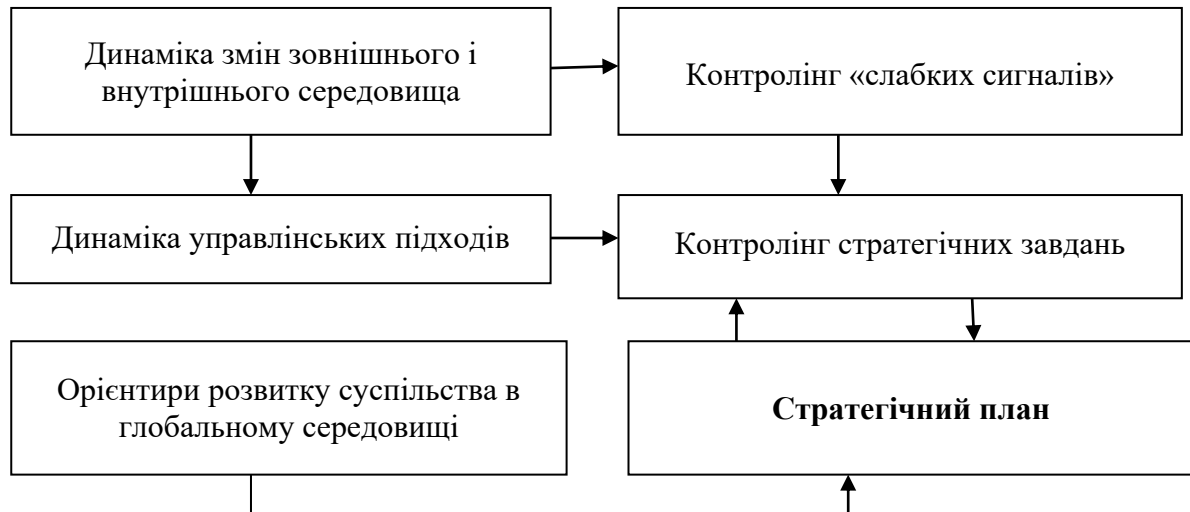

Рис. 3.1. Концептуальна модель функціонування системи стратегічних завдань

У цій моделі вихідними положеннями для формування стратегічного плану є дія трьох компонент:

- динаміка змін зовнішнього та внутрішнього середовища, що відображає спонтанну самоорганізацію системи, яка інтегрована в глобальний простір;
- динаміка управлінських підходів – зміна в моделях управління, що обумовлена трансформацією власне економічних моделей, переходом від адміністративно-командної системи управління до ринкової, а пізніше – до глобального ринку;
- орієнтири розвитку суспільства в глобальному середовищі є стратегічними напрямками бачення національного громадянського суспільства, інтегрованого в міжнародну спільноту.

Реалізація стратегічного плану в часі, згідно з теорією Ансоффа [274, с. 260], відбувається на основі виявлення незначних змін у системі – контролінг слабких сигналів, які надходять в контролінг стратегічних завдань, що виявляє сутнісні показники трансформацій стратегічного плану в напрямі його переадаптації під змінені глобальні економічні реалії.

Реалізація стратегії економічної безпеки має базуватися на наступних принципах:

- сфокусованого розвитку, що вимагає керованої концентрації у спеціалізованих регіонах, метою яких є отримання глобалізаційних вигод. Включає створення інноваційних центрів, залучення прямих та портфельних іноземних інвестицій, створення міжнародних центрів співробітництва тощо;
- синергії, який орієнтує на синхронізацію всіх економічних, політичних та правових реформ заради сталого розвитку економіки в умовах глобалізації.

3.2. Інституціоналізація економічної безпеки в умовах глобалізації

Економічна безпека держави виконує системоформуючу роль у забезпеченні розвитку території та її соціально-економічної системи. Водночас для належної реалізації стратегічних завдань державної політики зміцнення економічної безпеки України в умовах глобалізації необхідно сформувати її повноцінну інституціональну базу. Невід'ємними компонентами останньої є норми, правила та об'єкти інфраструктури, сукупність яких забезпечує координацію і організацію функцій її гарантування. Сьогодні інфраструктура економічної безпеки є недостатньою та значно поступається розвиненим країнам світу. Вітчизняне законодавство не передбачає належних засад створення і розвитку інституційної бази економічної безпеки держави в умовах глобалізації. Без належного нормативно-правового та інституційного забезпечення неможливо реалізувати мету державної політики в досліджуваній сфері. Адже в умовах функціонування системи інститутів, які сформувалися на початковій стадії проведення ринкових реформ, відсутності більшості невід'ємних інститутів громадянського суспільства, асиметрії та/чи неповноти інформації посилюється невизначеність у суспільстві, обмежуються можливості ефективної економіки, прийняття обґрунтованих інвестиційних рішень, не стимулюється зростання заощаджень та інвестицій, зокрема в реальний сектор економіки і людський.

Під інституціональним середовищем розуміють сукупність цінностей, формальних і неформальних інститутів («правил гри» та угод), які впливають на співвідношення стимулів (корисності, моралі, афектів та примусу) в діяльності як на мікро-, так і макрорівні, і зумовлюють досягнення мінімальної згоди між учасниками взаємодії [97, с. 90].

Формальні інститути – це закони та підзаконні акти, що є результатом правотворчої діяльності держави.

Неформальні інститути – це прийняті умовності та етичні правила, звичаї і традиції, які є наслідок тісного співіснування людей.

Залежно від особливостей інституційного середовища в різних країнах традиційні інструменти державного регулювання економіки спрацьовують по-різному. Інституціональне середовище накладає певні обмеження на можливі моделі економічного розвитку, а тому має враховуватися при визначенні та здійсненні державної економічної політики. Держави зі сталими ринковими відносинами використовують ці інструменти більш ефективно, у країнах перехідної економіки багато залежить від урахування існуючих інституційних обмежень.

Слід зазначити, що інституціональне середовище економічної безпеки України дісталось у спадок від планово-адміністративної економіки і не відповідає сучасним вимогам міжнародного економічного середовища, інтегруватися в яке прагне наша держава. Сьогодні законодавча база економічної безпеки недосконала, рівень впливу інститутів безпеки (особливо в міжнародному вимірі) низький, інфраструктури виробництва, фондового ринку також недосконалі, розподіл фінансових потоків нерівномірний, рівень упровадження інновацій та залучення інвестицій недостатній. Ці та інші проблеми не дають змоги повною мірою користуватися вигодами глобалізації та протистояти її викликам і загрозам. Саме тому створення ефективного інституціонального середовища економічної безпеки є нагальною потребою в умовах трансформаційного впливу глобальної фінансової кризи.

У зарубіжній літературі, присвяченій цій проблематиці, економічна безпека держави розглядається через тріаду «національна економічна безпека – міжнародна економічна безпека – глобальна економічна безпека».

На думку американських учених, концепція економічної безпеки держави є частиною загальної парадигми безпеки, що еволюціонує в напрямі створення потужної системи глобальної безпеки.

Еволюція західної концепції економічної безпеки до глобалізації обумовлена намірами розвинених держав до гегемонії в економічній системі світу. З іншого боку, така глобальна безпека вигідна лише цим країнам, адже створює умови для широкого спектру економічної дії в так званих «зонах впливу» держав. Не секрет, що розвинені країни мають економічні інтереси і за межами власних кордонів. Зокрема, це стосується мінерально-сировинної бази держав, що розвиваються, контролю над ринками іноземних країн тощо. З іншого – така глобальна безпека створює ризики для держав із трансформаційною економікою, недостатньо розвиненою інфраструктурою ринку та його недостатньою лібералізацією, до яких відноситься й Україна. В державах з перехідною економікою на перший план виходить економічна безпека, що покликана захищати власний економічний суверенітет від впливу глобальних загроз та ризиків.

Пріоритет економічних завдань держав із різним рівнем соціально-економічного розвитку обумовлює різноманітність структур систем гарантування економічної безпеки в міру розвитку глобальних процесів в економіці. Розвинені країни використовують власні сфери впливу, економічну потужність, досягнення технологій і впроваджених інновацій, інвестиційні ресурси, дешеві сировинні ресурси держав, що розвиваються, а також формальні та неформальні ринкові інститути для гарантування власної економічної безпеки. Дієвість такої структури гарантування економічної безпеки пояснюється потужною інституціональною основою, що включає наступні складові [115, с. 70–79]:

- досконала законодавча база та правове регулювання економіки, основою яких є не лише відповідність норм правових актів нормам міжнародного економічного права, а й моніторинг за їх дотриманням суб'єктами господарювання з боку правоохоронних та правозахисних органів;

- громадянське суспільство, здатне ефективно контролювати діяльність законодавчої, виконавчої та судової гілок влади;

- розвиток інституту профспілок для захисту інтересів працюючого населення, який в Україні зазнав поступової девальвації порівняно з розвиненими державами, де систематично і послідовно відстоюються інтереси населення і проводиться розумна соціально-економічна політика, спрямована на гарантування соціально-економічної безпеки населення;
- модернізація ринкового господарства відповідно до наростаючих процесів глобалізації економіки, формування ринкової інфраструктури, що враховує особливості сучасного стану економіки.

Процес ринкових трансформацій в Україні має базуватися на використанні позитивного досвіду зарубіжних держав, що вже пройшли шлях активної перебудови власних інституцій, та активно адаптуються до викликів глобального середовища. Разом з тим необхідно враховувати й особливості національної економіки, національного менталітету, тих ринкових інституцій, які залишилися українській економіці у спадок від планово-адміністративної системи. Це, зокрема, орієнтованість економіки на експорт сировини та продуктів первинної обробки, низький рівень упровадження інновацій та недостатнє інвестування у венчурний бізнес, застаріле виробництво, відсутність зрілого громадянського суспільства тощо. Усе це унеможлиблює копіювання західних зразків інституціонального середовища без урахування названих особливостей. Тому провідним напрямом економічного розвитку України є гарантування економічної безпеки у вимірах глобалізаційних процесів з урахуванням національних інтересів.

До методів інституціонального гарантування економічної безпеки держави відносять:

- закріплення інституціональної бази захисту всіх форм власності, дотримання вимог закону щодо надання ліцензій та патентів, прозорості фіскальної політики та дотримання вимог Бюджетного кодексу;
- проведення ефективної валютної політики, недопущення різких коливань гривні по відношенню до вільноконвертованих валют;
- створення інституціональних основ зростання конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників шляхом структурної перебудови фінансування галузей промисловості, зміщення акценту в бік інвестування сфери високих технологій;

- оновлення виробництва і впровадження нових технологічних процесів за рахунок лібералізації митного законодавства щодо новітньої імпортованої техніки та устаткування;

- інституціональна підтримка національного виробника в галузях промисловості, що формують національний експорт, а відповідно і зумовлюють рівень зовнішньоекономічної безпеки;

- збереження економічної цілісності держави;

- гарантоване стягнення до місцевих та державного бюджетів законодавчо встановлених податків та зборів, забезпечення стабільності фінансово-кредитної системи;

- фінансування найбільш перспективних галузей промисловості та окремих інвестиційних проектів, створення сприятливого інвестиційного клімату;

- реформування судової гілки влади, вжиття превентивних заходів протидії корупції в економічній сфері;

- проведення ефективної кадрової політики в усіх гілках влади;

- перманентний контроль правомірності дій усіх суб'єктів господарювання;

- суспільний контроль раціональності використання мінерально-технічних, фінансових, людських ресурсів [124, с. 14].

Моделювання інституціонального гарантування економічної безпеки держави являє собою процес структурно-логічних зв'язків між інтересами окремих економічних інститутів, трансформації завдань окремих суб'єктів господарювання, інституціональними умовами для їх ефективного функціонування.

Традиційний підхід до визначення інституціонального середовища економічної безпеки полягає в пошуку оптимальних шляхів державного регулювання соціально-економічних відносин. Цей підхід є дієвим у розвинених країнах, які мають потужну інфраструктуру формальних та неформальних інститутів та високий рівень розвитку громадянського суспільства. В Україні засоби державного регулювання економічною безпекою часто є недієвими у зв'язку з відсутністю ефективно функціонуючого інституціонального середовища.

Сьогодні спостерігаємо ситуацію, коли, з одного боку, відбувається послаблення впливу суспільства та органів влади на правомірність діяльності корпоративних суб'єктів господарювання (приватних підприємств, акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, тощо), які часто діють за рамками чинного податкового, господарського, цивільного, адміністративного та кримінального законодавства, а з іншого – відсутність ліберальних тенденцій у державному регулюванні економікою, його надмірно адміністративний характер разом із корумпованістю можуть призвести до виникнення нових «інституціональних пасток».

Запропонована концептуальна модель інституціонального забезпечення економічної безпеки в умовах глобалізації ґрунтується на поєднанні економічних інтересів, необхідних умов для реалізації поставлених завдань і результатів, що очікуються від економічної діяльності на базі інституціональних передумов. Така модель діє в парадигмі економічної глобалізації у процесі реалізації взаємодії на ієрархічних рівнях: регіон – держава – міжнародне середовище (табл. 3.1).

Аналізуючи розвиток інституціонального середовища України через тріаду регіон – держава – міжнародне середовище слід констатувати, що реалізація ефективного інституційного поля можлива лише через ефективну діяльність економічних інститутів на всіх цих рівнях.

Таблиця 3.1

Концептуальна модель інституціонального забезпечення економічної безпеки*

Рівень забезпечення економічної безпеки	Необхідні умови для розвитку інституціонального середовища	Напрями інституціонального забезпечення
Регіон	Конкурентоспроможність регіону, ефективна господарська діяльність, використання інноваційних досягнень	Своєчасні надходження до бюджету, створення сприятливих умов для соціально-економічного розвитку, розширення взаємовигідних міжрегіональних зв'язків
Держава	Політична та соціально-економічна стабільність, високий рівень життя населення	Розвиток ринкового законодавства, правове регулювання економіки, ефективна правоохоронна система, активна, але ліберальна участь в економічних процесах, реальна підтримка малого бізнесу

Продовження табл. 3.1

Рівень забезпечення економічної безпеки	Необхідні умови для розвитку інституціонального середовища	Напрями інституціонального забезпечення
Міжнародне середовище	Геополітична та геоекономічна стабільність, дотримання норм міжнародного права суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності	Розвиток міжнародних формальних та неформальних інститутів, підвищення ефективності діяльності міжнародних організацій, сприяння міжнародному обміну товарами, послугами, інформацією

** Джерело: розробка автора.*

Регіон як територіально-виробниче утворення, що має власні ресурси для ведення господарської діяльності, є основою інституціонального забезпечення економічної безпеки. Слід зазначити, що реалізація переваг кожного регіону України залежить від різних факторів, зокрема:

- наявності історично обумовлена ресурсної бази;
- геоекономічного положення (прикордонним областям значно легше реалізувати потенціал економічної безпеки);
- створених державою правових та економічних передумов (вільних економічних зон).

Роль держави нині полягає у створенні сприятливого інвестиційного клімату, створення економічної свободи, розвитку ефективної правоохоронної системи, що захищає суб'єктів господарювання всіх без винятку форм власності, моніторинг за дотриманням законодавства, яке регулює економічну сферу.

Міжнародне інституціональне середовище економічної безпеки представлено державами, що взаємоінтегруються для спрощення обміну товарами, послугами, інформацією; міжнародними організаціями і транснаціональними корпораціями, які діють у світогосподарському просторі незалежно від територіальної прив'язки до певної країни; формальними та неформальними інститутами («правилами гри» на міжнародному ринку, нормативно-правовими актами, які регулюють світову

економічну систему – статuti Генеральної Асамблеї ООН, UNCTAD, Віденська конвенція про договори та ін.).

У теперішній час глобальне економічне середовище не є інституціональним з позицій економічної безпеки. Його розвиток часто набуває ознак хаотичності, некерованості з боку міжнародних інститутів, непрогнозованості. Тому серед основних інституціональних напрямів забезпечення економічної безпеки на міжнародному рівні має стати модернізація формальних та неформальних інститутів загальносвітового значення, підвищення ефективності впливу міжнародних організацій у керуванні потоками глобального капіталу, інвестицій, міжнародного кредитування тощо.

Захист економічної системи держави від глобальних загроз полягає у забезпеченні функціонування дихотомії «економічна свобода – економічна безпека». Пошук оптимальних шляхів для інституціонального забезпечення економічної безпеки полягає в раціональному співвідношенні економічної свободи при дотриманні правил поведінки гравців на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Роль держави полягає у недопущенні розвитку т.зв. інституціональних пасток шляхом вжиття попереджувальних заходів. Механізм моніторингу інституціонального забезпечення економічної безпеки у вимірах глобалізації може здійснюватися через поетапну реалізацію наступних заходів:

- створення системи моніторингу за діяльністю суб'єктів господарювання на ринку;
- недопущення незаконної діяльності на ринку;
- санкції на основі чинного законодавства, що регламентує діяльність суб'єктів господарювання за умов їхньої протиправної діяльності.

Механізм контролю інституціонального забезпечення економічної безпеки може бути реалізований через створення інституціональних умов, вжиття інституціональних запобіжних заходів (превенцій) та інституціональних санкцій проти правопорушників господарського, зовнішньоекономічного та міжнародного права (табл. 3.2).

Таблиця 3.2

Механізм контролю інституціонального забезпечення економічної безпеки*

Інституціональні умови	Інституціональні превенції	Інституціональні санкції
Удосконалення формальних інститутів Створення умов для трансформації неформальних інститутів Стабільність податкового законодавства Підвищення мотивації сплати податків Узгодженість законодавчих актів Адаптація норм національного права до норм міжнародного економічного права та права Європейського Союзу	Моніторинг економічної ситуації Протидія тінізації економіки, оптимізації податків та відмиванню нелегально отриманих доходів Протидія зловживанню службовим становищем Інтеграція діяльності правоохоронних органів	Вжиття запобіжних заходів до порушників законодавства (арешт рухомого та нерухомого майна, тимчасовий відбір ліцензії на заняття господарською діяльністю тощо) Протидія незаконному вивезенню капіталу за межі держави Повернення в державу незаконно вивезеного капіталу шляхом співпраці з міжнародними інститутами

* Джерело: [9].

Успішна інституціоналізація економічної безпеки можлива лише за умови ефективної взаємодії міжнародних інституцій, держави та всіх учасників глобального ринку на основі норм національного та міжнародного права. Основними принципами такої взаємодії є:

- консолідована відповідальність міжнародних інститутів, держави, недержавних та приватних організацій;
- правовий захист законних інтересів суб'єктів господарювання всіх форм власності;
- надання фінансової допомоги вітчизняним товаровиробникам (податкові пільги, кредитування) для підтримки їхньої конкурентоспроможності.

Найбільш вагомою перешкодою створення ефективного інституціонального поля для гарантування економічної безпеки є недосконалість законодавчої бази, що регулює діяльність економічної безпеки, та інститутів, які досліджують цю проблему. Для прикладу: наразі

немає закону «Про економічну безпеку», а її регулювання відбувається на основі Конституції України, яка в найбільш загальних поняттях визначає лише гіпотезу економічної безпеки, та закону «Про національну безпеку», що теж є неповним для правового регулювання економічної безпеки, оскільки регламентує безпеку в цілому, лише побічно окреслюючи функції інститутів економічної безпеки. Також не відбувається імплементація міжнародних економічних нормативно-правових актів, що регулюють економічну безпеку.

У глобалізаційному аспекті інституціонального забезпечення економічної безпеки слід звернути увагу на створення так званих офшорних територій, що часто стають об'єктом уваги вітчизняних суб'єктів господарювання у зв'язку зі сприятливим податковим та інвестиційним кліматом. Невеликі держави для поповнення власного бюджету створюють офшорні зони з низькими податковими режимами, дозволяють банкам не відповідати на запити про стан рахунків своїх клієнтів. Існують так звані «чорні списки» таких офшорних територій: Ліхтенштейн, Гібралтар, Мальта, Сінгапур, Ліберія та ін. Відтік національних коштів в офшорні зони, реєстрація акціонерних товариств на осіб нерезидентів, що мають громадянство держав – офшорних зон – усе це знижує рівень економічної безпеки, створює додаткові глобалізаційні загрози [121, с. 232].

Серед закономірностей інституціонального забезпечення економічної безпеки виділяють наступні:

- поетапність інтеграції України в міжнародні структури з послідовною адаптацією національної економічної системи до світогосподарського простору;
- формування конкурентоспроможної економіки на міжнародному ринку;
- реструктуризація промисловості до вимог науково-технологічного прогресу;
- формування нових інститутів, що відповідають сучасним вимогам світового ринку;
- створення умов для прибутковості народного господарства та інституціональний захист від надмірного адміністративного впливу.

На нинішньому етапі розвитку інституціонального середовища відбувається накладення трансформаційних процесів у національній економіці на глобалізаційні зрушення у світовій господарській системі. Це вимагає прискорення процесів завершення трансформаційних перетворень основних інститутів економічної безпеки і вироблення стратегії її гарантування в умовах розвитку глобальних процесів.

Інституціоналізація процедур і необхідних нормативних актів повинна забезпечити уніфікацію системи стягнення непрямих податків при експорті та імпорті товарів і послуг, поступовий перехід до погодженої методології і загальних принципів валютного регулювання, зокрема, до визначення курсів національних валют по відношенню одна до одної і до вільноконвертованих валют третіх країн на єдиній ліберально-ринковій основі.

Лише створення інститутів економічної безпеки в період трансформаційних перетворень і розвитку зовнішніх впливів глобальної фінансової системи забезпечить сталий розвиток економіки. В умовах лібералізації національній системі необхідні корегуючі та регулюючі механізми, які підтримують її стійкість і стабільність. Збереження цілісності та системності досягається при безперервному впорядкуванні внутрішніх зв'язків шляхом централізації інформаційних, фінансових, інноваційних потоків і нормативного забезпечення.

Економічна інтеграція України розкриває потенційні можливості ефективної участі у світогосподарських фінансових процесах. У цьому контексті модель інтеграційного співтовариства необхідно будувати як складову частину світового господарства, орієнтовану на його норми і правила.

3.3. Організаційно-економічний механізм гарантування економічної безпеки в системі міжнародних відносин

Становлення системи економічної безпеки повинно ґрунтуватися на принципових положеннях її гарантування шляхом розробок правових норм, які регулюють відносини у сфері економіки, створення органів державної

влади та управління в цій сфері, визначення основних напрямів їх функціонування, а також налагодження відповідних механізмів контролю за діяльністю цих органів.

Метою діяльності організаційно-управлінських формувань із гарантування економічної безпеки є підтримка сприятливого функціонування державної і регіональних економічних систем, виявлення загроз і вжиття адекватних заходів щодо їх відвернення та нейтралізації, захист економічних інтересів різних рівнів, забезпечення соціально-економічної спрямованості економіки.

Гарантування економічної безпеки України в системі міжнародних відносин неможливе без створення сучасного організаційно-економічного механізму. Такий механізм включає наступні елементи:

- моніторинг економічної системи з метою виявлення і прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз;
- формування системи порогових значень для економічної безпеки у вимірах глобалізаційних процесів;
- діяльність держави в напрямі мінімізації ризиків та загроз економічній безпеці.

Функціонування організаційно-економічного механізму гарантування економічної безпеки пов'язано з необхідністю розвитку системи економічної безпеки, захисту національних економічних інтересів та ефективної реалізації функцій держави з гарантування економічної безпеки.

Аналіз механізму державного регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації базується на наступних принципах:

- такий механізм в умовах глобалізації є постійно діючим;
- сутність механізму полягає у взаємодії всіх елементів національної економічної системи з інститутами влади держави;
- цей механізм у сфері економіки постійно враховує чинники глобалізації та зовнішні економічні фактори і тому носить змінний характер.

Аналіз механізму державного регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації слід проводити виключно на принципі господарської доцільності держави, що інтегрується у світогосподарський простір. З одного боку, держава реалізує свої функції у сфері економічної безпеки як суб'єкт

владних повноважень, що визначає поведінку всіх інших суб'єктів господарювання з позицій гарантування безпеки, з іншого – цей механізм являє собою реалізацію господарських рішень суб'єктів, які пов'язані з організацією виробництва, розвитку економіки і спрямованих на досягнення достатнього рівня економічної безпеки.

Механізм державного регулювання економічної безпеки формує та організує систему економічної безпеки, в якій пріоритетними є національні економічні інтереси. Він включає всі формотворчі елементи, засоби здійснення та інструменти впливу держави у сфері гарантування економічної безпеки в умовах глобалізації (рис. 3.2).

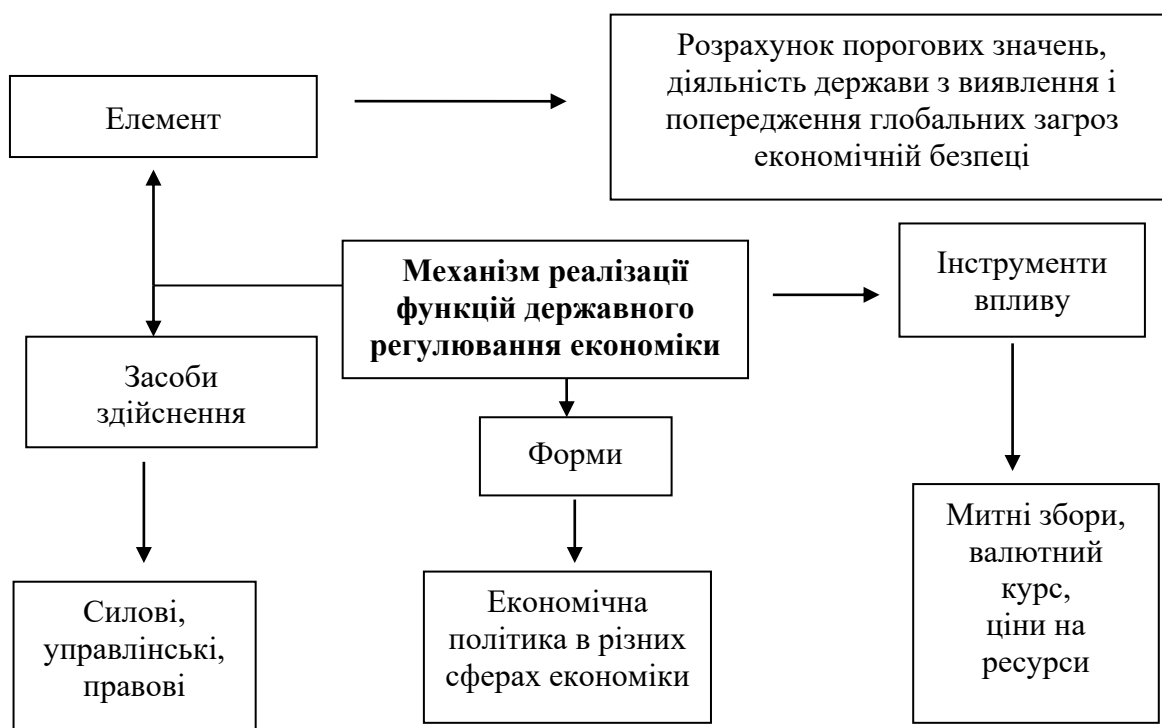

Рис. 3.2. Структура механізму реалізації державного регулювання економічної безпеки в умовах глобалізації

Принцип реалізації такого механізму полягає в його універсальності та всеохоплюючому значенні стосовно діяльності держави у сфері економічної безпеки. Механізм реалізації відповідних функцій держави може здійснюватися різними шляхами, які сьогодні вважаються найбільш ефективними для досягнення поставленої мети.

Організаційно-економічний механізм гарантування економічної безпеки розкривається через систему: економічні відносини – правове регулювання – моніторинг загроз.

Правова основа економічної безпеки в умовах глобалізації шляхом прийняття, закріплення і реалізації інтересів суб'єктів господарювання регулює економічні відносини в цілому, створюючи інституціональне середовище для гарантування економічної безпеки. Аналіз нормативно-правових актів (Конституції України, законів України, прийнятих Верховною Радою, що регулюють сферу безпеки, указів Президента України, постанов Кабінету Міністрів України) свідчить про те, що вони не створюють достатніх умов для гарантування економічної безпеки. Основними недоліками нормативно-правової бази є наступні:

- невідповідність нормативно-правових актів викликам міжнародного економічного середовища та новим глобалізаційним реаліям;
- відсутність закону України «Про економічну безпеку»;
- нормативно-правові акти, що регулюють сферу безпеки в економічних відносинах, ще не набули характеру цілісної інкорпорованої та кодифікованої системи, яка захищає економічні інтереси особистості, держави від нових загроз, що несе в собі процес глобалізації економіки.

Багатоаспектність проблеми економічної безпеки зумовлює виникнення нових суб'єктів, що працюють над її вирішенням. На державному рівні досліджуваною проблематикою займаються Міністерство економіки України, Рада національної безпеки та оборони, Служба безпеки України. Теоретико-методологічну базу економічної безпеки вивчають наукові інститути, провідні наукові установи Національної академії наук України, університети. Але в основному ці організації, діючи в межах своєї компетенції, здатні лише боротися з наслідками, не вирішуючи проблем, що породжують нові загрози. В умовах глобалізації загрози економічній безпеці виникають за межами держави, тому для їх моніторингу і попередження необхідна чітка взаємодія на міжнародному рівні органів, що займаються економічною безпекою, тотальна консолідація суспільства та вжиття превентивних заходів у стійкій кооперації з державами та міжнародними інституціями. У зв'язку з цим доцільна організаційна регламентація дій

держави, транснаціональних корпорацій та міжнародних організацій по відношенню до всіх суб'єктів господарювання у сфері гарантування економічної безпеки.

Система гарантування економічної безпеки повинна складатися як із державних структур (органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади у центрі і на місцях), так і тих, які представляють приватні інтереси (підприємств, організацій, громадян).

Вона має функціонувати в таких режимах, як повсякденний, підвищеної готовності, глобального і локального застосування. Використання кожного з цих режимів залежить від ступеня ризику кризових ситуацій в економіці та визначається на основі моніторингових досліджень. Гарантування економічної безпеки регіону і держави відбувається на основі розмежування повноважень між окремими суб'єктами системи.

3.4. Державне регулювання економічної безпеки з урахуванням глобалізаційних процесів

Глобалізація соціально-економічних процесів, з одного боку, супроводжується формуванням нових умов і джерел розвитку, а з іншого – містить у собі технологічні, економічні, соціальні, цивілізаційні виклики. Сучасні фінансово-економічні кризи набувають глобального характеру і можуть мати катастрофічно руйнівні наслідки. Тому економічна безпека розвитку становить ключову складову політики кожної держави та є атрибутом як країн-лідерів світової цивілізації, так і держав, що розвиваються.

Гарантування економічної безпеки держави і формування механізмів підвищення ефективності управління нею є одним із пріоритетних завдань в умовах сучасного, всеохоплюючого впливу глобалізації та її впливу на економіку держави. Аналіз соціально-економічної ситуації в Україні показує, що основну загрозу економічній безпеці становлять саме глобалізаційні процеси. Тому дослідження питань підвищення ефективності державного регулювання економічною безпекою держави в умовах глобалізації – це головне завдання гарантування національної безпеки країни в цілому.

Економічна безпека держави являє собою надійно захищену засобами та інститутами держави економічну систему. Стан економічної безпеки вимірюється через об'єктивну систему параметрів, що визначають порогові значення функціонування економічної системи. За межами цих порогових значень економічна система втрачає здатність до саморозвитку, знижується конкурентоспроможність держави на ринку, а національна економіка стає об'єктом експлуатації ТНК та інших глобалізаторів. Основна мета держави як головного суб'єкта гарантування економічної безпеки – утримувати економічну систему в межах визначених порогових значень, забезпечити ефективну інфраструктуру захисту національних економічних інтересів [21, с. 65].

Досягнення мети державного регулювання гарантування економічної безпеки реалізується через систему наступних завдань:

- об'єктивний і всебічний моніторинг економіки з метою виявлення, прогнозування та попередження внутрішніх і зовнішніх загроз економічній безпеці;
- розробка порогових значень економічних показників.

Основи підвищення ефективності управління економічною безпекою полягають саме в узгодженні безпеки різних рівнів ієрархії. Іншими словами, необхідно мінімізувати ризики діяльності об'єктів усіх рівнів: як кримінальних і тіньових структур, так і офіційної економіки. Територіальні суб'єкти повинні мати змогу розробляти власну перспективну стратегію діяльності. Саме тому в питанні управління найбільш актуальною є проблема співвідношення і зміцнення економічної безпеки різних ієрархічних рівнів [70, с. 75].

Необхідність впливу на економічну безпеку на різних рівнях, а також взаємозв'язок цих рівнів вимагає розробки й використання системного підходу до управління безпекою. Він передбачає більш широке дослідження явищ і процесів, ніж це звичайно роблять економісти, а також виділення внутрішнього і зовнішнього середовища та їх взаємозв'язків.

Головне завдання управління стійкістю системи пов'язане з дослідженням комплексу процесів планування, аналізу і контролю за всіма функціональними, територіальними та іншими підсистемами.

Аналіз економічної безпеки як певного стану системи, що робить можливим або забезпечує безкінечне функціонування власне системи в умовах негативних чи небажаних впливів зовнішнього та внутрішнього характеру, свідчить, що управління нею є складною відкритою системою [105, с. 87].

Велика кількість факторів, які впливають на рівень економічної безпеки, та її структурна складність дають змогу виділити множину структур з метою адекватного опису економічної безпеки та її управління.

Виходячи з цього, процесу визначення управляючого впливу повинен передувати аналіз загроз економічній безпеці, системи і стану керованої системи, а саме: управління економічною безпекою слід спрямовувати не тільки на зменшення втрат від реалізації конкретної загрози, але й ефективну ліквідацію її наслідків. Подібний підхід отримав назву адаптивного управління безпекою.

Важливим аспектом функціонування системи управління економічною безпекою в умовах глобалізації економіки є розробка методів оцінки поточних станів системи, отримання достовірної інформації і формування керівних впливів. Для вирішення цієї проблеми необхідно:

- виявити множину безпечних станів системи за кожним показником;
- розрахувати ефективну траєкторію її поведінки для виходу на безпечний стан;
- визначити проміжні стани системи і затрати на перебування в них та вартість переходу в наступний стан.

Проблема конструювання системи управління економічною безпекою в умовах глобалізаційних процесів вирішується у два етапи. Перший полягає в побудові множини безпечних станів, здійсненні їх економічної оцінки і визначенні кінцевого стану, другий – у синтезі управління, яке повинно привести систему до цього стану.

При існуванні відхилень різного характеру будь-якого фактору безпечний стан може бути досягнутий шляхом вирівнювання. У цьому випадку можливі два варіанти управління: перший базується на поверненні чинника до еталонного стану з метою подальшого функціонування згідно із запланованою раніше схемою, другий передбачає побудову нового

програмного управління, яке за певний проміжок часу приведе систему до безпечного стану [274, с. 80].

Чисельність факторів, які розглядаються, можна визначити у процесі їх ранжування за ступенем впливу на стан економічної безпеки системи з урахуванням їх керованості і вартості керування ними.

Необхідним елементом покращення управління безпекою є кількісна оцінка її рівня, яка дає змогу у випадку існування істотних порушень або відхилень визначити ступінь близькості системи до межі її стійкості, де буде втрачена передбачуваність її змін у відповідь на зовнішні і внутрішні впливи.

В умовах впливу глобалізації на національну економіку роль держави як ефективно діючого менеджера ще більше зростає. Тому від того, наскільки чітко буде вибудована стратегія державного впливу на економіку, залежить захищеність держави від впливу ризиків, що несе глобалізація. Зокрема, світова фінансова криза стане тестом на міцність держави і виявить ступінь чіткості й збалансованості, взаємодії всіх органів влади, які відповідальні за гарантування економічної безпеки [160, с. 100].

Метою органів державного регулювання економіки є збереження цілісної та ефективно діючої національної економіки і гарантування економічної безпеки держави в умовах підвищення рівня глобальних ризиків.

Основними напрямками діяльності держави в умовах глобалізації є: макроекономічна стабілізація, лібералізація економічних відносин, формування правової бази, орієнтованої на впровадження ринкових механізмів господарювання, підтримка і захист усіх форм власності.

Система гарантування економічної безпеки повинна складатися як із державних структур (органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади у центрі і на місцях), так і тих, які представляють приватні інтереси (підприємств, організацій, громадян).

Вона повинна функціонувати в таких режимах, як: повсякденний, підвищеної готовності, локального і глобального застосування.

Використання кожного з цих режимів залежить від ступеня ризику кризових ситуацій в економіці та визначається на основі моніторингових досліджень. Економічна безпека держави гарантується на основі розмежування повноважень між окремими суб'єктами системи.

Одну з провідних ролей у цій структурі відіграє Верховна Рада України, головним завданням якої є: формування правових основ функціонування системи економічної безпеки різних рівнів ієрархії; визначення бюджетних витрат на підтримку діяльності організаційної інфраструктури, спрямовану на гарантування економічної безпеки; створення базових засад економічної безпеки держави і регіонів (зокрема, прийняття законодавчих актів та загальнодержавних програм у цій сфері); формування життєво важливих національних та регіональних економічних інтересів і закріплення їх законодавчими актами; ратифікація міжнародних договорів та угод, які стосуються сфери національної і міжнародної економічної безпеки; здійснення контролю за діяльністю органів державної влади у сфері економічної безпеки; заслуховування доповіді Президента України про стан економічної безпеки держави в контексті щорічного Послання про внутрішнє та зовнішнє становище України.

Президент України, згідно з Конституції України, є гарантом економічної безпеки України; видає укази та інші акти, спрямовані на захист економічних інтересів і реалізацію заходів, щодо гарантування економічної безпеки різних ієрархічних рівнів; визначає цілі і стратегію економічної безпеки на перспективу; утворює і реорганізує, відповідно до чинного законодавства, органи виконавчої влади, які утворюють систему гарантування економічної безпеки; звертається з доповіддю до Верховної Ради України про стан економічної безпеки в рамках щорічного Послання про внутрішнє та зовнішнє становище України.

Кабінет Міністрів України, профільні міністерства і відомства забезпечують економічну самостійність України та її регіонів і виконання положень Конституції України, які мають відношення до гарантування регіональної, національної і міжнародної економічної безпеки; розробляють і виконують у межах своїх повноважень державні програми, спрямовані на дотримання економічної безпеки і захист національних і регіональних економічних інтересів; забезпечують здійснення державної політики у сфері економічної безпеки; проводять аналіз загроз економічній безпеці, розробляють і вживають заходи щодо локалізації і нейтралізації цих загроз.

Рада національної безпеки і оборони України у сфері гарантування економічної безпеки виконує наступні функції:

- координує реалізацію єдиної державної політики у цій сфері;
- контролює діяльність органів виконавчої влади у даному напрямі;
- розробляє стратегію економічної безпеки і організовує підготовку відповідних державних програм;
- здійснює постійний моніторинг національних економічних інтересів, комплексну оцінку та прогноз потенційних і реальних загроз безпеці;
- планує, організує і контролює реалізацію заходів щодо локалізації і нейтралізації загроз економічній безпеці.

РНБОУ взаємодіє з Президентом України, Кабінетом Міністрів України та Верховною Радою України (рис. 3.3).

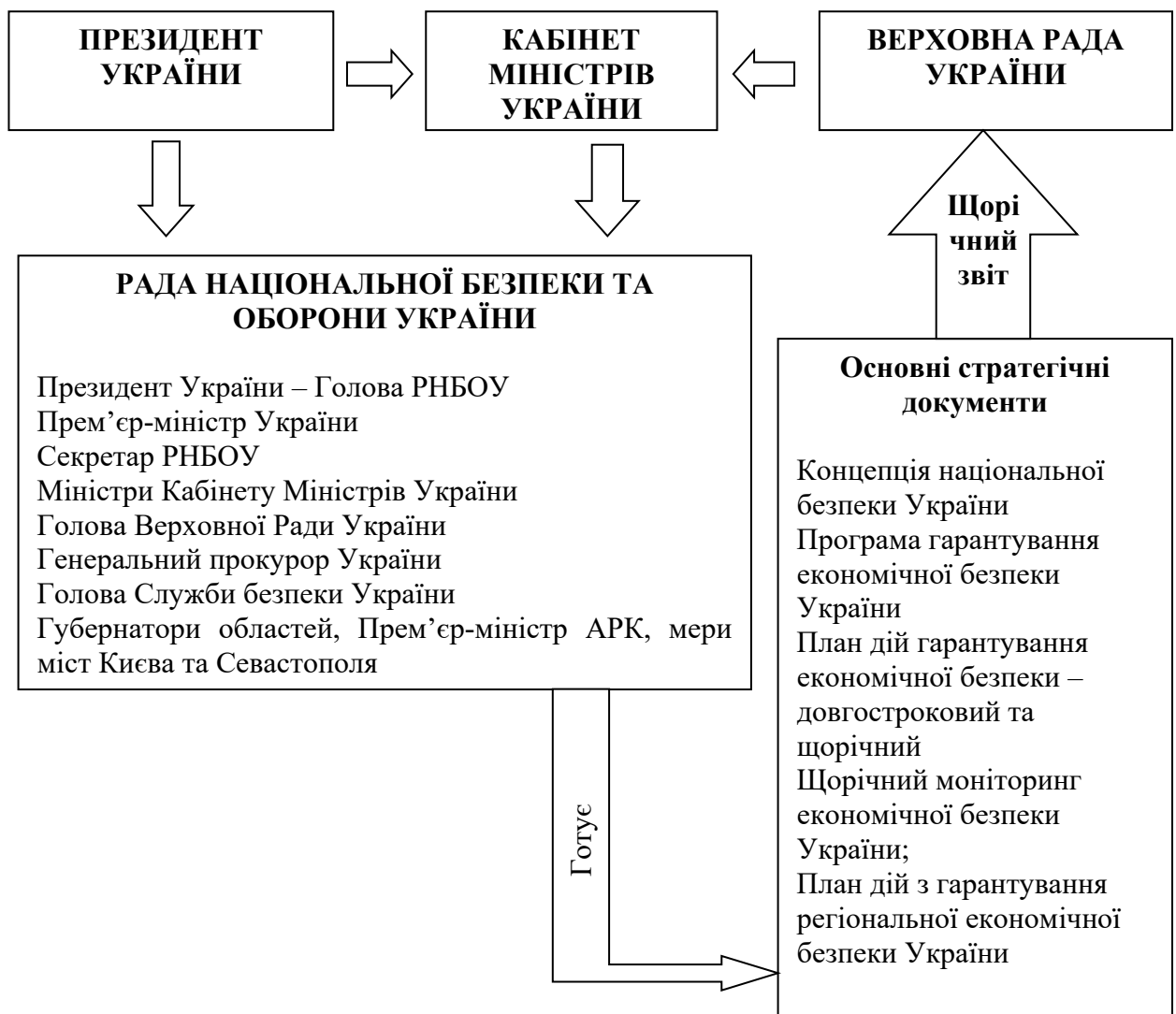

Рис. 3.3. Рада національної безпеки та оборони України в системі органів влади

Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції регулюють юридичний аспект виконання положень гарантування економічної безпеки, здійснюють правосуддя щодо гарантування економічної безпеки держави та її регіонів і правовий захист суб'єктів економічної безпеки.

Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах економічної безпеки України.

Служба безпеки України та інші центральні органи виконавчої влади в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері економічної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби гарантування економічної безпеки.

Органи місцевої державної влади, місцевого самоврядування, підприємства, організації забезпечують практичну реалізацію і впровадження державних програм, спрямованих на гарантування економічної безпеки; розробляють і здійснюють у межах своїх повноважень заходи щодо дотримання безпеки.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування вирішують питання у сфері економічної безпеки, віднесені законодавством до їхньої компетенції.

Суди загальної юрисдикції здійснюють судочинство у справах про злочини, що завдають шкоди економічній безпеці України.

Прокуратура України виконує повноваження у сфері економічної безпеки відповідно до Конституції України та Закону України «Про прокуратуру України».

Підприємства, об'єднання громадян отримують відповідно до чинного законодавства інформацію про діяльність державних органів стосовно гарантування економічної безпеки і беруть участь у цьому процесі; привертають увагу суспільства та державних органів до небезпечних явищ і процесів у сфері економічної безпеки [126, с. 34].

Громадяни України через участь у виборах, референдумах та інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та

органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси; добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо гарантування її економічної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; законними способами і засобами захищають власні права, інтереси, а також безпеку.

Закон України «Про основи національної безпеки України» визначає такі правові функції суб'єктів гарантування національної, у тому числі економічної безпеки:

- вироблення і періодичне уточнення Стратегії національної та економічної безпеки України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері економічної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз економічним інтересам України;
- створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи економічної безпеки;
- удосконалення її організаційної структури;
- комплексне кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи;
- підготовка сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням;
- постійний моніторинг впливу на економічну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших сферах;
- прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз економічній безпеці;
- прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву;
- розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту економічних інтересів України;

- запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на економічні інтереси;
- локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків або впливу дестабілізуючих чинників;
- оцінка результативності дій щодо гарантування економічної безпеки та визначення витрат на ці цілі;
- участь у дво- і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає економічним інтересам України;
- спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки.

Контроль за реалізацією заходів у сфері економічної безпеки здійснюється відповідно Президентом України, Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України, Радою національної безпеки і оборони України в межах їх повноважень, визначених Конституцією і законами України.

Державне регулювання економічною безпекою включає в себе три рівні. В основі першого лежать процеси формування та організації функціонування штатних служб економічної безпеки. Другий рівень безпеки передбачає інноваційні підходи до його організації та функціонування. Третій передбачає через Комітет моніторингу небезпек та загроз організацію взаємодії з міжнародними системами безпеки, Інтерполом та правоохоронними системами інших держав у галузі протидії злочинам в економічній сфері.

Запропонована трирівнева система дає змогу комплексно протидіяти небезпекам і загрозам їх діяльності в умовах високої невизначеності процесів, що відбуваються в економіці. Для впровадження цієї системи безпеки необхідно в першу чергу розробити ефективні механізми взаємодії між усіма її суб'єктами, а також чітко визначити завдання та правові основи їх виконання Комітетом моніторингу небезпек та загроз КМУ і суб'єктами правоохоронної системи України. Особливу увагу слід звернути на налагодження тісних зв'язків із міжнародними системами економічної безпеки.

У глобалізаційному аспекті державного регулювання економічної безпеки слід створити Концепцію міжнародної економічної безпеки, яка має базуватись на наступних положеннях [137, с. 71]:

- економічна безпека держав є важливою невід'ємною частиною загальної безпеки;
- основи системи безпеки в економічній сфері містять виключення з міжнародної практики всіх форм дискримінації;
- відмова від політики економічних блоkad і санкцій, якщо це прямо не передбачається рекомендаціями світового співтовариства;
- спільний пошук шляхів справедливого врегулювання проблеми заборгованості;
- установлення нового світового економічного порядку, який гарантує рівну економічну безпеку для всіх держав;
- розробка принципів використання на благо світового співтовариства, перш за все країн, що розвиваються, частини коштів, які будуть вивільнятися в результаті скорочення військових бюджетів; об'єднання зусиль у дослідженнях та мирному використанні космосу, вирішенні глобальних проблем, від яких залежить майбутнє цивілізації;
- гарантування міжнародної економічної безпеки залежить від вирішення питань військової, політичної, гуманітарної сфер;
- недопущення економічної дискримінації при гарантуванні економічної безпеки держав світу.

Становлення системи економічної безпеки повинно ґрунтуватися на принципових положеннях її гарантування шляхом розробок правових норм, які регулюють відносини у сфері міжнародної економіки, створення органів державної влади та управління в цій сфері, визначення основних напрямів їх функціонування, а також налагодження відповідних механізмів контролю за діяльністю цих органів.

Сьогодні головними суб'єктами світової економіки є транснаціональні корпорації. Їх склад, структура, співвідношення економічної могутності будуть безперервно змінюватись. Коло країн базування таких корпорацій, очевидно, розширюватиметься перш за все за рахунок нових індустріальних держав. Безперервно будуть відбуватися злиття та поглинання компаній різних країн, тому кількість міжнаціональних корпорацій збільшуватиметься. У той же час не можна виключати і можливість розпаду транснаціональних конгломератів, які надзвичайно розширилися, виділення з їх складу більш компактних дієздатних структур.

Зростаюча глобалізація економічного життя на рівні ТНК усе більше вимагатиме відповідної макроекономічної політики на державному та міжнародному рівні. Ця політика матиме два напрями: по-перше, подальша регіоналізація світової економіки та, по-друге, розширення функцій і закріплення універсальних міжнародних організацій.

Конкурентна боротьба між ТНК на світовій арені буде поєднуватися та переплітатися із суперництвом між регіональними об'єднаннями. Загальною тенденцією для найбільш успішних угруповань стане поступове посилення їх наднаціонального характеру, розширення повноважень їх спільних міждержавних та наднаціональних органів.

Для чіткого розмежування функціональних особливостей у співвідношенні державних і транснаціональних цінностей вважаємо за доцільне застосування порівняльного аналізу (табл. 3.3).

Державне утворення внаслідок сукупності притаманних йому ознак поступається ТНК за економічним ефектом своєї діяльності. Держава має обмежену ресурсну базу, значні видатки бюджету через дотації в соціальну сферу і різноманітні програми. Чинники, що обумовлюють розвиток держави, більш складні й диверсифіковані, тому вона має використати переваги щодо правового поля регулювання, зокрема на міжнародному і регіональному рівнях. Для ТНК механізм отримання переваг від територіальної спеціалізації країни в міжнародному поділі праці значно спрощений, до того ж вони можуть впливати на її формування у власних інтересах. Різновидом ТНК у фінансовій сфері є транснаціональні банки (ТНБ) – одночасно наслідок і стимулюючий чинник розвитку процесів глобалізації.

Таблиця 3.3

Порівняльна характеристика основних ознак держави і ТНК*

Категорія	Держава	ТНК
Територія	Територія із статичними кордонами, обумовленими історичними передумовами розвитку	Геоелектронічний простір з динамічними кордонами як наслідок сукупної дії чинників впливу
Організаційна структура	Адміністративно-територіальний поділ, регіони, області, округи, централізоване управління	Управлінська структура як моно-, так і поліцентричного типу, підрозділи і філії регіонального, національного, локального рівня

Категорія	Держава	ТНК
Економіка	Національна економіка з галузево-територіальними пропорціями, що склалися внаслідок комплексного впливу суспільно-географічних факторів	Глобальний відтворювальний цикл виробництва сформований завдяки стратегії та відповідно до місії корпорації
Соціальне середовище	Населення, етнокультурна спорідненість, менталітет, національні традиції	Полінаціональність з тенденціями «уніфікації», «вестернізації», «макдональдації»
Використання трудових ресурсів	Соціальна політика, система пільг для соціально незахищених верств населення	Використання робочої сили з мінімальними витратами
Науково-технічна діяльність	Фундаментальні дослідження в галузі суспільних, гуманітарних, технічних наук	Інтенсивна інноваційна діяльність спрямована на високорентабельні технологічні впровадження
Джерело фінансування	Дохідна частина бюджету	Приватний капітал, перехресні міжкорпоративні інвестиції.
Фіскальна система	Орієнтована на наповнення бюджету і розвиток внутрішнього ринку	Власної немає. Ухилення від сплати податків на території приймаючої сторони
Зовнішня політика	Інерційність і консервативність, вагомість внутрішньої політичної ситуації	Гнучкість, домінанта економічних інтересів, повне підпорядкування внутрішньої політики зовнішній
Міжнародне співробітництво	Участь у міжнародних проектах, об'єднаннях, організаціях	Стратегічні міжкорпоративні альянси

* Джерело: [165, с. 20].

Дослідження галузевої структури і територіального розміщення транснаціонального виробництва здійснено на основі аналізу діяльності 100 найбільших ТНК світу, 50 ТНК країн, що розвиваються, та 25 ТНК Центральної та Східної Європи.

До виявлених особливостей галузевої структури ТНК належать значні відмінності відповідно до рівня соціально-економічного розвитку країн базування зі зміщенням ресурсорієнтованих, низько- та середньотехнологічних виробництв у держав, що розвиваються, та країн

Центральної та Східної Європи. Розподіл ТНК у межах потрійної структури ядра світової економіки вказує на домінування країн Західної Європи. У той же час урахування периферійного оточення дає змогу зробити висновок про паритетність існуючих центрів сили [165, с. 140].

Логіка життя в умовах глобалізації неминуче вимагатиме розширення та посилення міждержавного регулювання міжнародної економіки, узгодження правових норм, правил поведінки та, що особливо важливо, їх реального дотримання.

Висновки до розділу 3

1. Основи підвищення ефективності управління і стратегічна мета гарантування економічної безпеки в цілому полягають у створенні прийнятних умов для життя та розвитку особистості, соціально-економічної стабільності суспільства і збереження цілісності держави, успішного протистояння до впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на основі достатньої забезпеченості необхідними ресурсами. Державна стратегія в цій сфері повинна створити умови для економічного зростання виробництва, високої конкурентоспроможності продукції, підтримати науково-технічний потенціал, не допустити зниження рівня життя населення до порогових значень, зберегти соціально-економічну стабільність у суспільстві.

2. Одним з пріоритетних інструментів підтримки і гарантування економічної безпеки держави і регіонів повинна стати фінансова політика, від особливостей реалізації якої залежить значна кількість показників безпеки. Концентрація значних фінансових ресурсів у місцевих бюджетах України дасть змогу органам виконавчої влади регіонів сформувати фінансову базу для реалізації своїх повноважень відповідно до Конституції України. Завдяки достатнім бюджетам формуються грошові фонди, які забезпечують виконання завдань загального призначення і створюють фінансову базу для реалізації своїх функцій регіональними органами влади та основу гарантування економічної безпеки держави. Виходячи з цієї передумови, можливо провести аналогію між прийнятним рівнем

економічної безпеки держави і величиною фінансових ресурсів, необхідних для її підтримки.

3. Серед усієї сукупності факторів, під впливом яких формується процес глобального розвитку, пріоритетне значення мають виникнення нових суспільних потреб і необхідність пошуків шляхів їх задоволення, зростання обмеженості всіх видів ресурсів, серед яких визначальними є трудові ресурси, поява соціальних обмежень і результатів негативного впливу науково-технічного прогресу на навколишнє середовище.

4. Стратегічними напрямками регулювання економічної безпеки України в глобалізаційному вимірі є сталий економічний розвиток, зменшення рівня міжрегіональної диференціації, організація належного рівня реалізації державної політики щодо контролю за економічною безпекою країни в умовах глобалізації, надання пріоритетності економічним методам регулювання безпеки, децентралізація ресурсів.

ВИСНОВКИ

На основі одержаних наукових результатів вирішено наукове завдання, що має важливе значення для розвитку досліджень економічної безпеки держави в глобалізаційному вимірі, а саме: розроблено теоретико-методологічні і прикладні засади гарантування економічної безпеки у вимірах глобалізаційних процесів.

У результаті виконаного дослідження зроблено наступні висновки:

1. Економічна безпека має мультикомпозиційну структуру, що розглядається як сукупність складових, що поєднуючись формують її загальний рівень. Запропоновано наступну структуру економічної безпеки в умовах глобалізації: макроекономічна безпека (макроекономічна стабільність), зовнішньоекономічна (глобальна конкурентоспроможність держави), міжнародна валютно-фінансова (стійкість грошово-кредитних та фінансових систем) та інноваційно-інвестиційна безпека (стабільність капіталовкладень у наукоємні галузі економіки). Використовуючи таку класифікацію структурних елементів є можливість сформувати систему індикаторів для комплексного аналізу економічної безпеки України в міжнародних вимірах.

2. Процес глобалізації в аспекті його впливу на гарантування економічної безпеки визначається як сукупність процесів, що охоплюють усі сфери економіки і здійснюють об'єктивні конструктивні та деструктивні впливи на систему національної безпеки. У такому контексті обґрунтовуються шляхи формування базової системи протидії глобальним загрозам, що дістала назву концептуальної матриці економічної безпеки держави.

3. Гарантування високого рівня економічної безпеки пов'язано із заходами, спрямованими на посилення конкурентоспроможності національних економік та ефективне функціонування національної економіки, що інтегрується у світогосподарський простір. Це пов'язано з останніми тенденціями в міжнародній економіці, вплив якої на національний суверенітет зростає, адже більшу частину світового ринку контролюють транснаціональні корпорації (ТНК), глобалізація економіки характеризується концентрацією та інтернаціоналізацією фінансових структур, збільшенням

вимог суб'єктів міжнародного права до суб'єктів національного господарювання.

4. Розрахунки коефіцієнтів економічної безпеки за її складовими дали можливість визначити рівень безпеки України та порівнюваних держав – Польщі, Литви та України. Максимальні показники були у Польщі – країні Європейського Союзу, яка має значний фінансовий, інвестиційно-інноваційний і соціальний потенціал, найнижчими – здебільшого в республіках пострадянського простору – Латвії, Литві та Україні. Держави, які характеризуються високими значеннями інтегральної оцінки показників-стимуляторів, мають і вагомі величини впливу дестимулюючих показників.

5. Розкрито основи підвищення ефективності управління і стратегічна мета гарантування економічної безпеки, які полягають у створенні прийнятних умов для життя та розвитку особистості, соціально-економічної стабільності суспільства і збереження цілісності держави, успішного протистояння впливу внутрішніх і зовнішніх загроз на основі достатньої забезпеченості необхідними ресурсами. Завданням державної стратегії у цій сфері є формування умов для економічного зростання виробництва, високої конкурентоспроможності продукції, підтримки інвестиційно-інноваційного потенціалу, сталого розвитку.

6. Серед усієї сукупності інструментів підтримки і гарантування економічної безпеки держави і регіонів пріоритетною повинна стати фінансово-економічна політика. Концентрація фінансових ресурсів за умов відносної незалежності від міжнародних валютних інституцій дасть змогу створити фінансову базу для реалізації владних повноважень згідно з Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами, що регулюють економічну безпеку держави.

7. Стратегічними напрямками регулювання економічної безпеки України в глобалізаційних вимірах є комплекс заходів, які передбачають сталий економічний розвиток, зниження рівня міждержавної диференціаї, організацію належного рівня реалізації державного контролю за економічною безпекою України в умовах її інтеграції до міжнародного економічного простору. Для надходження до управлінських органів об'єктивної інформації стосовно регулювання економічної безпеки в міжнародному вимірі необхідно здійснювати прогнозування і моніторинг безпеки та факторів впливу на неї глобалізаційних процесів.

ДОДАТКИ

Додаток А

Основні наукові підходи до визначення економічної безпеки держави

Підхід до визначення	Представники	Авторське визначення змісту поняття
Економічна безпека як сукупність умов і факторів, що забезпечують необхідний рівень економічного розвитку	Л. І. Абалкін	Економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення і самовдосконалення [1]
	А. В. Степаненко	Економічна безпека являє собою необхідну умову його існування і розвитку національного господарського комплексу необхідною" умовою існування національного господарського комплексу і є фактором гарантування його конкурентоспроможності, що може забезпечуватися як економічними методами, так і шляхом використання неекономічних методів на основі прямого втручання держави [233]
	Е. А. Олейников	Економічна безпека – це можливість і готовність економіки забезпечити високий рівень життя і розвитку особистості, соціально-економічну і військово-політичну стабільність суспільства і держави, а також можливість і готовність економіки протистояти зовнішнім і внутрішнім загрозам [190]
	В. І. Паньков	Національна економічна безпека – це стійкість національної економіки, імунітет до впливу внутрішніх і зовнішніх факторів, що порушують нормальне функціонування суспільного виробництва, знижують досягнутий рівень життя населення і спричиняють соціальне напруження в суспільстві, а також створюють загрозу існуванню держави [192]
	А. І. Ілларіонов	Економічна безпека – це таке поєднання економічних, політичних і правових умов, яке забезпечує в довгостроковій перспективі виробництво максимальної кількості економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом [120]
	І. Н. Петренко	Економічна безпека – це якісний стан сукупності основних факторів суспільного виробництва в поєднанні зі здатністю держави забезпечити їх ефективне використання в національних інтересах і реалізовувати економічну стратегію, адекватну викликам економічного середовища, що постійно змінюється, з метою досягнення стабільного, стійкого розвитку і самовдосконалення всього суспільства [199]

Продовження дод. А

Підхід до визначення	Представники	Авторське визначення змісту поняття
Економічна безпека як визначений стан економіки	І. Я. Богданов	Економічна безпека – це такий стан економіки, якого, по-перше, за його об’ємними і структурними параметрами достатньо, щоб забезпечити існуючий статус держави, її незалежність від зовнішнього впливу соціально-економічного та політичного розвитку, по-друге, здатність підтримувати рівень легальних доходів, що забезпечує абсолютній більшості населення благополуччя, відповідність стандартам цивілізованих країн [35]
	В. К. Сенчагов	Економічна безпека – це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується захист національних інтересів, соціально спрямований розвиток держави в цілому, достатній оборонний потенціал навіть при найбільш несприятливих умовах розвитку зовнішніх і внутрішніх процесів [217]
	Я. А. Жаліло	Економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, суспільства, держави [260]
	Міністерство економіки України (методичні рекомендації до визначення економічної безпеки)	Економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз і здатний задовольняти потреби особи, сім’ї, суспільства та держави
	В. Фехлер	Економічна безпека – це стан політичних, економічних та соціальних структур держави, що дає змогу громадянам відчувати впевненість і разом з тим створює відповідні умови для розвитку держави [270]
	М. А. Арсентьев	Економічна безпека – це складова системи національної безпеки, що побудована на незалежності, ефективності і конкурентоспроможності економіки, яка виражена через систему критеріїв і оцінки її становища, в якій ключовою підсистемою є виробнича, якість якої підтримується іншими підсистемами (сировинною, кредитно-фінансовою, технологічною), а також усіма державними органами через правові, політичні, організаційні та інші заходи, спрямовані на створення сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов розвитку економіки на національному та міжнародному рівнях

Закінчення дод. А

Підхід до визначення	Представники	Авторське визначення змісту поняття
	І. Ф. Бінько, В. Т. Шлемко	Зовнішньоекономічна безпека держави – це створені державою сприятливі умови для розвитку економіки шляхом її активної участі у світовому розподілі праці, відповідність зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам та мінімізації збитків від дії негативних зовнішньоекономічних чинників [260]
	Г. Г. Шестопалов	Зовнішньоекономічна безпека – це спроможність держави протистояти впливу екзогенних негативних факторів і мінімізувати заподіяні ними збитки [259]
Зовнішньоекономічна безпека як визначальна складова економічної безпеки держави, інтегрованої у глобальний економічний простір	Р. М. Дацків	Зовнішньоекономічна безпека – це комплекс заходів, спрямованих на стійкий розвиток національної економіки, з використанням переваг сучасних форм міжнародного поділу праці, запобігання критичній залежності економіки України від іноземних держав чи їх угруповань у життєво важливих питаннях економічної співпраці [79]

Індикатори стану фінансової безпеки України та їхні порогові значення*

Індикатор	Порогове значення, Хопт
Бюджетна безпека	
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	Не більше 30
Відношення дефіциту, профіциту державного бюджету до ВВП, %	Не більше 3
Покриття дефіциту зведеного бюджету за рахунок зовнішніх запозичень, %	Не більше 30
Відношення дефіциту, профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	Не більше 5
Обсяг трансфертів із державного бюджету, % від ВВП	Не більше 10–15
Амплітуда коливань бюджетних видатків на одну особу між регіонами України, %	Не більше 20–30
Валютна безпека	
Темп зміни індексу офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	Не більше 6
Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів (рівень доларизації), %	Не більше 25
Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	Не менше 3
Грошово-кредитна безпека	
Відношення обсягу грошового агрегату М3 до ВВП (рівень монетизації), %	Не більше 50
Відношення ВВП до обсягу грошового агрегату М2 (швидкість обігу), кількість обертів	Не більше 2
Обсяг готівки, % від ВВП	Не більше 4
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	Не більше 107
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	Не менше 30
Рівень середньої процентної ставки кредитів комерційних банків відносно інфляції, %	Не більше 5
Боргова безпека	
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	Не більше 55
Відношення загального обсягу зовнішнього боргу до ВВП, %	Не більше 25
Рівень зовнішньої заборгованості на одну особу, дол. США	Не більше 200
Відношення державного зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	Не більше 70
Відношення відсоткових платежів з обслуговування зовнішнього боргу до річного експорту товарів і послуг, %	Не більше 12
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування зовнішнього боргу до доходу державного бюджету, %	Не більше 20
Відношення обсягу внутрішнього боргу до ВВП, %	Не більше 30
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування внутрішнього боргу до доходів державного бюджету, %	Не більше 25
Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, %	Не більше 30

Продовження дод. Б

Індикатор	Порогове значення, Хопт
Безпека страхового ринку	
Показник проникнення страхування (страхової премії до ВВП), %	8–12
Показник "щільності страхування" (страхові премії на одну особу), дол. США	Не менше 140
Частка довгострокового страхування в загальному обсязі зібраних страхових премій, %	Не менше 30
Рівень страхових виплат, %	Не менше 30
Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам, %	Не більше 25
Частка сукупного обсягу статутних капіталів страхових компаній, що належать нерезидентам у загальному їх обсязі, %	Не більше 30
Безпека фондового ринку	
Відношення обсягу номінальної капіталізації ринку акцій до ВВП, %	60–90
Дохідність облігацій внутрішньої державної позики, %	3–4
Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державного боргу, %	Не більше 30

* Джерело: [172].

**Співвідношення фактичних та порогових значень фінансової безпеки
за 2019 р.***

Показник	Порогові значення	Фактичні значення (2019 р.)	Відношення фактичних значень	Стимулятор/дестимулятор
Бюджетна безпека				
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (без урахування доходів Пенсійного фонду), %	Не більше 30	32,6	0,920	Дестимулятор
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	Не більше 3	0,4	7,5	Стимулятор
Відношення дефіциту / профіциту торговельного балансу до загального обсягу зовнішньої торгівлі, %	Не більше 5	13,1	0,381	Дестимулятор
Обсяг трансфертів із державного бюджету, % до ВВП	Не більше 10	6,5	1,538	Стимулятор
Грошово-кредитна безпека				
Рівень монетизації, %	Не більше 50	44,1	1,133	Стимулятор
Обсяг готівки, % від ВВП	Не більше 4	14,9	0,268	Дестимулятор
Рівень інфляції (до грудня попереднього року), %	Не більше 107	115,5	0,926	Дестимулятор
Питома вага довгострокових кредитів у загальному обсязі кредитів, наданих комерційними банками, %	Не менше 30	68,6	2,286	Стимулятор
Обсяг кредитування банками реального сектору економіки, % від ВВП	Не менше 30	38,8	1,293	Стимулятор
Валютна безпека				
Індекс зміни офіційного курсу гривні до долара США до показників попереднього періоду, %	Не більше 106	125	0,848	Дестимулятор
Відношення обсягів депозитів в іноземній валюті до загальних обсягів депозитів, %	Не більше 25	32,5	0,769	Дестимулятор
Валові міжнародні резерви України, місяці імпорту	Не менше 3	3,7	1,233	Стимулятор

Продовження дод. В

Показник	Порогові значення	Фактичні значення (2019 р.)	Відношення фактичних значень	Стимулятор/дестимулятор
Боргова безпека				
Відношення загального обсягу державного боргу до ВВП, %	Не більше 55	8,6	6,395	Стимулятор
Відношення обсягу державного зовнішнього боргу до ВВП, %	Не більше 25	6,8	3,676	Стимулятор
Відношення обсягу державного внутрішнього боргу до ВВП, %	Не більше 30	2,2	13,636	Стимулятор
Відношення заборгованості уряду за державними цінними паперами до ВВП, %	Не більше 30	4,7	6,383	Стимулятор
Безпека страхового та фондового ринків				
Показник проникнення страхування (страхові премії до ВВП), %	Не менше 8	2,69	0,336	Дестимулятор
Рівень страхових виплат, %	Не менше 30	29,9	0,996	Дестимулятор
Частка довгострокового страхування, %	Не менше 30	4,3	0,143	Дестимулятор
Частка премій, що належать перестраховикам-нерезидентам (відносно валових премій), %	Не більше 25	4,9	5,10	Стимулятор
Частка статутного капіталу, що належить нерезидентам, у загальному обсязі сплачених статутних фондів усіх страховиків, %	Не більше 30	25,6	1,171	Стимулятор
Частка покриття державними цінними паперами внутрішнього державно боргу, %	Не більше 30	2,4	12,5	Стимулятор

* Джерело: [172].

Показники первинної інформації для формування індикатора глобалізованості за 2000–2019 рр., млн. дол. США *

Назва показника	Держава	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Валовий внутрішній продукт	Україна	181190	197919	208309	228296	256030	263007	281607	306735	316442	294321
	Латвія	58188	60938	63989	68465	76289	83492	91839	99717	109672	110799
	Польща	1261634	1325865	1388761	1489489	1596008	1697955	1822817	1975662	2086625	1921782
Валовий внутрішній продукт на одну особу	Польща	451961	450344	464012	481956	507715	526080	558841	595977	624365	632346
	Україна	3706	4085	4337	4793	5416	5605	6058	6559	7633	6400
	Латвія	5816	6112	6447	6934	7765	8541	9432	10265	11318	11687
Експорт інноваційної продукції	Польща	8606	9083	9557	10303	11097	11864	12793	13603	15136	14920
	Польща	11632	11773	11949	12423	13093	13573	14432	15381	14893	15427
	Україна	3023	3158	4421	4776	7984	12494	12797	14666	23633	24871
Прямі іноземні інвестиції	Латвія	76	139	190	263	377	511	602	1039	1084	1049
	Польща	8170	16445	27196	35400	41344	50128	57890	65052	68320	71900
	Польща	4820	5930	6711	7512	8013	15445	18411	19870	26540	28300
Експорт товарів і послуг	Україна	3281	3875	4555	5471	6794	9047	16890	21607	29542	35616
	Латвія	480	526	618	776	985	1100	1320	1800	2100	9300
	Польща	10958	14258	19780	29699	40509	53651	55109	120941	103769	102910
Імпорт товарів та послуг	Польща	31651	44200	51925	67543	73781	89378	138785	139285	141320	143687
	Україна	18059	19809	4055	27314	37974	40363	45873	58335	78695	49300
	Латвія	7326	7451	8021	9946	13774	15979	19734	24275	32571	21282
Інтегральна оцінка глобалізованості економіки	Польща	114598	113326	120912	152158	203802	268768	334652	394812	468120	301745
	Польща	72350	84350	96785	112358	126542	148200	156197	185441	192187	178420
	Україна	15106,9	16264,7	23066,8	32666,1	34228,4	38368,0	49296,1	65598,6	92013,3	50600
Інтегральна оцінка глобалізованості економіки	Латвія	8646	8286	9092	11558	16491	16708	22351	28693	39381	28564
	Польща	61091	74336	84463	103192	130669	164299	209120	282603	266927	167421
	Польща	48940	54300	61980	75348	88156	101538	125645	164172	182441	204400
Інтегральна оцінка глобалізованості економіки	Україна	0,192	0,193	0,183	0,204	0,210	0,217	0,227	0,241	0,271	0,244
	Латвія	0,229	0,226	0,227	0,235	0,249	0,247	0,258	0,269	0,291	0,267
	Польща	0,188	0,189	0,192	0,198	0,205	0,215	0,222	0,235	0,234	0,217
Інтегральна оцінка глобалізованості економіки	Польща	0,220	0,230	0,238	0,250	0,256	0,264	0,283	0,295	0,298	0,299

* Джерело: [25; 85; 208; 227; 228]

Оцінка рівня економічної безпеки України порівняно з окремими державами світу за 2000–2019 рр.*

Показник	ПЗ**	Держава	2000		2015		2016		2017		2018		2019	
			ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ
Показники-стимулятори														
Відношення обсягу ВВП на одну особу до рівня США, %	>30	Україна	9,4	0,313	13,3	0,443	14,1	0,470	15,1	0,503	16,2	0,540	13,6	0,453
		Латвія	14,8	0,493	20,3	0,676	22,0	0,733	23,7	0,790	24,0	0,800	24,8	0,826
		Німеччина	21,9	0,730	28,2	0,940	29,9	0,996	31,4	1,046	32,1	1,070	31,7	1,056
		Польща	29,6	0,986	32,3	1,076	33,7	1,123	35,5	1,183	31,6	1,053	32,8	1,093
Відношення обсягів інвестицій в основний капітал до ВВП, %	>25	Україна	13,9	0,556	21,0	0,840	23,0	0,920	26,1	1,044	24,5	0,980	16,6	0,664
		Латвія	19,8	0,792	23,2	0,928	25,7	1,028	26,8	1,072	28,6	1,144	31,7	1,268
		Німеччина	15,9	0,636	16,6	0,664	17,6	0,704	20,2	0,808	21,0	0,840	19,3	0,772
		Польща	17,2	0,688	18,7	0,748	19,5	0,780	24,2	0,968	27,3	1,092	18,4	0,736
Відношення обсягів прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	>5	Україна	1,8	0,360	3,4	0,680	6,0	1,200	7,0	1,400	9,3	1,860	12,1	2,420
		Латвія	0,8	0,160	1,3	0,260	1,4	0,280	1,8	0,360	1,9	0,380	8,3	1,660
		Німеччина	0,8	0,160	3,2	0,640	3,0	0,600	6,1	1,220	5,0	1,000	5,3	1,060
		Польща	7,0	1,400	16,9	3,380	24,8	4,960	23,3	4,660	22,6	4,520	22,7	4,540
Частка реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %	>5	Україна	4,3	0,860	5,8	1,160	6,7	1,340	6,7	1,340	5,9	1,180	4,8	0,960
		Латвія	3,6	0,720	4,1	0,820	5,2	1,040	5,3	1,060	4,5	0,900	4,1	0,820
		Німеччина	10,4	2,080	5,0	1,000	5,4	1,080	5,5	1,100	4,9	0,980	4,7	0,940
		Польща	14,8	2,960	15,9	3,180	16,5	3,300	17,8	3,560	16,1	3,220	13,2	2,640
Коефіцієнт покриття імпорту експортом, одиниць	≥1	Україна	1,19	1,190	1,05	1,050	0,93	0,930	0,89	0,890	0,85	0,850	0,97	0,970
		Латвія	0,84	0,840	0,95	0,950	0,88	0,880	0,84	0,840	0,82	0,820	0,74	0,740
		Німеччина	1,87	1,870	1,63	1,630	1,60	1,600	1,39	1,390	1,75	1,750	1,80	1,800
		Польща	0,64	0,640	0,88	0,880	0,87	0,870	0,84	0,840	1,05	1,050	0,87	0,870

* Джерело: [25; 85; 205; 225; 227].

** ПЗ – порогове значення показника;

ФЗ – фактичне значення показника;

НЗ – нормоване значення показника

Показник	ПЗ	Держава	2000		2015		2020		2015		2020		2022	
			ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ
Інтегральна оцінка показників-стимуляторів		Україна		0,391		0,546		0,577		0,593		0,410		0,325
		Латвія		0,648		0,676		0,674		0,652		0,561		0,357
		Німеччина		0,487		0,338		0,396		0,523		0,316		0,344
		Польща		0,299		0,419		0,341		0,367		0,327		0,326
Показники-дестимулятори														
Рівень інфляції (ІСП) до грудня попереднього року %	<107	Україна	125,8	0,850	110,3	0,970	111,6	0,958	116,6	0,917	122,3	0,874	112,3	0,952
		Латвія	207,5	0,515	108,0	0,990	106,6	1,003	112,1	0,954	113,3	0,944	110,1	0,971
		Німеччина	120,2	0,890	110,9	0,964	109,0	0,981	111,9	0,956	113,3	0,944	100,6	1,063
		Польща	110,1	0,971	102,1	1,047	101,1	1,058	102,4	1,044	102,8	1,040	106,7	1,002
Обсяг загального державного боргу, %	<55	Україна	45,3	1,214	17,7	3,107	15,0	3,666	13,0	4,230	20,0	2,750	33,0	1,666
		Латвія	29,8	1,845	16,1	3,416	13,0	4,230	15,1	3,642	17,4	3,160	20,2	2,722
		Німеччина	47,4	1,160	22,8	2,412	17,9	3,072	18,6	2,956	23,5	2,340	38,3	1,436
		Польща	28,6	1,923	30,7	1,791	35,1	1,566	39,4	1,395	45,2	1,216	50,0	1,100
Відношення дефіциту / профіциту державного бюджету до ВВП, %	<3	Україна	1,5	2,000	0,9	3,333	0,69	4,347	0,9	3,333	0,6	5,000	3,4	0,882
		Латвія	1,3	2,307	0,8	3,750	0,6	5,000	0,7	4,285	0,9	3,333	1,1	2,727
		Німеччина	1,9	1,578	7,8	0,384	8,1	0,370	6,2	0,483	4,8	0,525	5,9	0,508
		Польща	2,3	1,304	1,8	1,666	1,2	2,500	1,6	1,875	2,4	1,250	2,7	1,111
Експортна залежність, %	<25	Україна	9,9	2,525	15,3	1,633	16,3	1,533	19,0	1,315	24,9	1,004	16,7	1,497
		Латвія	12,6	1,984	19,1	1,308	21,5	1,162	24,3	1,028	29,7	0,841	19,2	1,302
		Німеччина	9,1	2,747	15,8	1,582	18,4	1,358	20,0	1,250	17,5	1,428	18,0	1,388
		Польща	7,0	3,571	17,0	1,470	19,6	1,275	23,3	1,072	29,2	0,856	28,2	0,886
Імпортна залежність, %	<25	Україна	8,3	3,012	14,6	1,712	17,5	1,428	21,4	1,168	29,0	0,862	17,1	1,461
		Латвія	4,8	5,208	20,0	1,250	24,3	1,028	28,7	0,871	35,9	0,696	25,7	0,972
		Німеччина	4,8	5,208	9,7	2,577	11,5	2,173	14,3	1,748	12,8	1,953	8,7	2,873
		Польща	10,8	2,314	19,3	1,295	22,5	1,111	27,5	0,909	29,2	0,856	32,3	0,773

Закінчення дод. Е

Показник	ПЗ	Держава	2000		2015		2020		2015		2020		2022	
			ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ	ФЗ	НЗ
Рівень безробіття, %	<10	Україна	11,6	0,862	7,6	1,315	6,8	1,470	6,7	1,492	6,5	1,538	9,4	1,063
		Латвія	2,1	4,761	1,5	6,666	1,2	8,333	1,0	10,000	0,8	12,500	0,9	11,111
		Німеччина	9,5	1,052	6,6	1,515	6,5	1,538	5,3	1,886	6,4	1,562	10,2	0,980
		Польща	8,1	1,234	8,5	1,176	9,2	1,086	9,6	1,041	9,8	1,020	11,9	0,840
Ступінь зносу основних засобів, %	<35	Україна	43,7	0,800	49,0	0,714	51,5	0,679	51,5	0,679	60,0	0,583	68,4	0,511
		Латвія	37,4	0,935	40,3	0,868	41,2	0,849	42,4	0,825	45,3	0,772	46,1	0,759
		Німеччина	39,4	0,888	44,3	0,790	45,4	0,770	45,9	0,762	46,3	0,755	47,9	0,730
		Польща	29,8	1,174	31,4	1,114	33,2	1,054	34,6	1,011	35,7	0,980	37,2	0,940
Інтегральна оцінка показників-дестимуляторів		Україна	0,365		0,424		0,363		0,337		0,275		0,551	
		Латвія	0,424		0,518		0,299		0,246		0,210		0,210	
		Німеччина	0,447		0,666		0,405		0,384		0,459		0,327	
		Польща	0,312		0,428		0,132		0,293		0,444		0,524	
Узагальнений коефіцієнт економічної безпеки		Україна	0,732		0,790		0,847		0,869		0,831		0,508	
		Латвія	0,837		0,794		0,914		0,936		0,936		0,862	
		Німеччина	0,736		0,453		0,699		0,807		0,567		0,725	
		Польща	0,692		0,700		0,934		0,782		0,593		0,528	

Додаток Ж.1

**Рейтинг держав за індексом глобальної конкурентоспроможності
(базові вимоги)***

Перша складова – державні та суспільні установи		Друга складова – інфраструктура		Третя складова – макроекономічна стабільність		Четверта складова – охорона здоров'я і початкова освіта	
Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна
1	Фінляндія	1	Німеччина	1	Кувейт	1	Фінляндія
2	Данія	2	Франція	2	Алжир	2	Ісландія
3	Сінгапур	3	Сінгапур	3	Саудівська Аравія	3	Данія
4	Швейцарія	5	Гонконг	5	Гонконг	5	Швеція
7	Німеччина	6	США	7	Китай	8	Канада
33	США	10	Фінляндія	10	Данія	30	Естонія
34	Естонія	36	Естонія	14	Естонія	34	США
77	Китай	52	Китай	25	Казахстан	36	Польща
80	Казахстан	65	Польща	37	Польща	52	Румунія
82	Польща	71	Казахстан	56	Польща	60	Польща
94	Румунія	77	Україна	75	США	61	Китай
104	Бразилія	78	Бразилія	82	Україна	74	Україна
115	Україна	80	Польща	84	Румунія	94	Казахстан
116	Польща	100	Румунія	108	Індія	101	Індія

* Джерело: [65].

Рейтинг держав за індексом глобальної конкурентоспроможності (підсилювачі ефективності)*

П'ята складова – вища освіта і професійна підготовка		Шоста складова – ефективність ринку товарів		Сьома складова – ефективність ринку праці		Восьма складова – розвиток фінансового ринку		Дев'ята складова – оснащеність новими технологіями		Десята складова – розмір ринку	
Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна
1	Фінляндія	1	Гонконг	1	США	1	Гонконг	1	Швеція	1	США
2	Швеція	2	Сінгапур	2	Сінгапур	2	Великобританія	2	Ісландія	2	Китай
3	Данія	3	Данія	3	Швейцарія	3	Сінгапур	3	Швейцарія	3	Індія
5	США	5	Австрія	4	Гонконг	6	Данія	5	Данія	4	Японія
7	Швейцарія	7	Швеція	5	Данія	10	Ізраїль	9	США	5	Німеччина
23	Естонія	12	США	7	Великобританія	11	США	19	Естонія	9	Польща
35	Польща	27	Естонія	10	Японія	31	Естонія	51	Польща	18	Туреччина
45	Польща	36	Індія	15	Казахстан	64	Польща	53	Туреччина	22	Польща
53	Україна	58	Китай	26	Естонія	78	Румунія	59	Румунія	26	Україна
54	Румунія	63	Казахстан	33	Польща	85	Україна	72	Польща	47	Чилі
55	Індія	69	Польща	65	Україна	109	Польща	73	Китай	56	Казахстан
78	Китай	101	Україна	85	Румунія	118	Китай	93	Україна	91	Естонія

* Джерело: [65].

Додаток Ж.3

**Рейтинг держав за індексом глобальної конкурентоспроможності
(фактори розвитку інноваційного потенціалу)***

Одинадцята складова – рівень розвитку бізнесу		Дванадцята складова – інноваційний потенціал	
Рейтинг	Країна	Рейтинг	Країна
1	Німеччина	1	США
2	Швейцарія	2	Швейцарія
3	Японія	3	Фінляндія
6	Данія	4	Японія
7	США	7	Німеччина
10	Франція	10	Данія
26	Індія	28	Індія
39	Бразилія	31	Естонія
44	Естонія	38	Китай
68	Польща	57	Норвегія
73	Румунія	58	Литва
81	Україна	65	Україна
88	Польща	76	Туніс

* Джерело: [65].

**Показники результативності реалізації стратегічних завдань
гарантування економічної безпеки держави***

Стратегічні завдання	Напрями реалізації стратегічних завдань	Показники результативності виконання
Забезпечення глобальної конкурентоспроможності України	Розвиток транспортної інфраструктури. Використання транспортних коридорів стратегічного значення. Україна як держава, що займає вигідне геоекономічне положення на перетині транспортних шляхів між Європою та Азією, повинна розвивати транспортну інфраструктуру відповідно до міжнародних вимог, для інтенсифікації транспортних потоків міжнародного значення	Наявність аеропортів, залізничних вокзалів міжнародного класу Розвиток автомобільних шляхів міжнародного сполучення Заборона на приватизацію газотранспортної системи України як об'єкта, що має виключне значення для національної безпеки Наявність схеми розвитку транспортних систем відповідно до міжнародних угод про транспортні шляхи
	Створення спеціальних та особливих економічних зон, промислова кластеризація виробництва Розвиток економічних інститутів національного значення не лише у м. Києві, але й у регіонах України Регіональний розвиток спрямований на підтримку глобальної конкурентоспроможності регіонів	Динаміка міжнародних рейтингів глобальної конкурентоспроможності, присвоєних міжнародними рейтинговими агенціями
Гарантування фінансової безпеки	Формування ефективної системи міжбюджетних відносин. Консолідація бюджетних доходів та видатків. Підтримка місцевих бюджетів шляхом надання повноважень перерозподілу бюджетних коштів органам місцевого самоврядування	Обсяг валового регіонального продукту по відношенню до валового національного продукту, обсяг прямих іноземних інвестицій, залучених безпосередньо в регіони

* Джерело: розробка автора.

Продовження дод. 3

Стратегічні завдання	Напрями реалізації стратегічних завдань	Показники результативності виконання
Гарантування інвестиційно-інноваційної безпеки	Державна підтримка інноваційних центрів, центрів трансферу міжнародних технологій Співробітництво із зарубіжними організаціями (фірмами, компаніями), що займаються розробкою та впровадженням новітніх технологій. Реструктуризація банківського сектору	Обсяг фінансування розвитку інновацій, кількість інноваційних інкубаторів Кількість упроваджених інновацій, отриманих за ліцензіями іноземних патентних бюро
Консолідація ресурсів для якісної зміни інституціонального середовища економічної безпеки в контексті сталого розвитку економіки	Синхронізація реалізації економічних реформ і стратегій розвитку України в умовах глобальних впливів Прийняття Генеральних планів розвитку територій з урахуванням фінансової та інвестиційно-інноваційної складових Погодження програм розвитку вільних економічних зон з державними та регіональними інфраструктурними проектами	Кількість проектів, ініційованих владними інституціями та профінансованих відповідними статтями бюджету Наявність економічних проектів міжнародного характеру Ефективна діяльність інституцій, що займаються проблемою гарантування економічної безпеки
Підвищення якості державного управління економічною безпекою	Поліпшення якості управління шляхом проведення адміністративної та судової реформ, підвищення кваліфікації державного апарату управління завдяки перейманню передового міжнародного досвіду Створення системи державного моніторингу показників економічної безпеки, виявлення і поширення позитивної практики – моніторинг економічного розвитку, стану законодавчої бази, дотримання формальних та неформальних «правил поведінки» на ринку Координація діяльності державних та суспільних інститутів в напрямку створення економічної інфраструктури, регуляції фінансових та інвестиційних потоків	Якість інтелектуально-управлінської бази знань державних менеджерів, що займаються проблемами гарантування економічної безпеки (співробітники правозахисних, правоохоронних та судових органів, Ради національної безпеки та оборони, Служби безпеки України) Обсяг реалізованих заходів на шляху проведення адміністративної та судової реформ. Удосконалення судової реформи відповідно до рекомендацій Європейської комісії «За демократію через право» (Венеціанської комісії) Розвиток інституціонального середовища економічної безпеки в напрямі його інфраструктурного вдосконалення

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абалкин Л.И. Экономическая безопасность Казахстана: угрозы и их отражение / Абалкин Л.И. // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 5.
2. Абралава А.В. Глобальное технологическое пространство и национальная экономика / А.В. Абралава // Общество и экономика. – 2014. – №3. – С. 149-153.
3. Азранц Э.А. Глобализация: катастрофа или путь к развитию? Современные тенденции мирового развития и политических амбиций / Э.А. Азранц. – Харьков.: Издательский дом «Новый век», 2012. – 416 с.
4. Александров І.О. Економічна безпека: трактування, поняття, класифікація / І.О. Александров // Теоретичні та прикладні питання економіки. – К., 2014. – Вип.4. – С. 77 – 84.
5. Алле М. Глобализация: разрушение условий занятости и экономического роста. Эмпирическая очевидность / М. Алле. – Харьков.: ТЕИС, 2013. – 340 с.
6. Анилионис Г.П. Глобальный мир единый и разделенный. Эволюция теорий глобализации / Г.П. Анилионис, Н.А. Зотова. – М., 2015. – 233 с.
7. Аніловська Г.Я. Господарська глобалізація та архітектура світової економіки / Г.Я. Аніловська // Науковий вісник. – Львів, 2013. – Вип. 13.1. – С. 18–25.
8. Анинат Е. Решение задач, поставленных глобализацией / Е. Анинат // Финансы и развитие. – 2012. – №3. – С. 8–14.
9. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансово-економічної глобалізації (державний і регіональний виміри): [монографія] / [М.А. Хвесик, А.В. Степаненко, О.М. Ральчук, Й.М. Дорош]. – Донецьк: Юго-Восток, 2020. – 324 с.
10. Антонюк Л.Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: [монографія] / Л.Л. Антонюк. – К.: КНЕУ, 2014. – 273 с.
11. Антошкина Л.И. Мировые экономические кризисы: история, современность, проблемы, мнения: [монография] / Л.И. Антошкина, В.А. Висящев. – Донецк, Бердянск: Норд-Пресс, 2019. – 370 с.

12. Астапов К.Л. Стратегия экономической безопасности Казахстана в контексте мирохозяйственных связей / К.Л. Астапов // Вестник КДМ. – 1999. – № 2. – С. 68–88. – (Серия 6. Экономика).
13. Афонцев С.И. Национальная экономическая безопасность : на пути к теоретическому консенсусу / С.И. Афонцев // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 10. – С. 30–39.
14. Ахромкін Е.М. Інституціональні проблеми функціонування та розвитку національної економіки / Е.М. Ахромкін, В.М. Філіповський / Економіка. Менеджмент. Підприємництво: Зб. наук. праць Східноукраїнського університету ім. В. Даля № 20. – Луганськ. – 2018. – С. 28–37.
15. Багиев Г.Л. Международный маркетинг / Багиев Г.Л., Моисеева Н.К., Черенков В.К. – СПб., 2018. – 688 с.
16. Базилевич В.Д. Метафізика економіки / В.Д. Базилевич, В.В. Ільїн. – К.: Знання, 2017. – 718 с.
17. Базилюк Я.Б. Конкурентоспроможність національної економіки: сутність та умови забезпечення / Я.Б. Базилюк. – К.: НІСД, 2012. – 132 с.
18. Байда О.Д. Європейська інтеграція України та економічна безпека держави / О.Д. Байда // Наукові праці. – Донецьк, 2014. – Вип. 87. – С. 202–208. – (Серія «Економічна»).
19. Бандур С.І. Трудоресурсна безпека України в контексті глобалізації світової економіки / С.І. Бандур, О.І. Цимбал. – К.: РВПС України НАН України, 2017. – 68 с.
20. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): [монографія] / О.І. Барановський. – К.: КНТЕУ, 2014. – 759 с.
21. Бауман Э. Глобализация. Последствия для человека и общества / Э. Бауман: [пер. с англ.]. – Харьков.: Весь Мир, 2014. – 188 с.
22. Башнянин Г.І. Про періодичну матрицю економічних систем / Г.І. Башнянин. – Львів: Вид-во Львів. комерц. академії, 2013. – 115 с.
23. Беденков Д.В. Неустойчивость казахстанского рынка к изменению конъюнктуры мировых финансовых рынков / Д.В. Беденков // Финансист. – 2000. – № 6. – С. 16–20.

24. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / за ред. Данилишина Б.Харьков.: у 2-х т. – К.: Наукова думка, 2018. Т.1: Природно-техногенна (екологічна) безпека. – 2018. – 392 с.
25. Латвия в цифрах 2020 / Национальный статистический комитет Республики Беларусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/main2.php>.
26. Бережнюк І.Г. Економічна безпека держави: аналіз динаміки зовнішньоторговельних індикаторів / І.Г. Бережнюк // Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 35, ч.1. – К., 2012. – С. 13–14.
27. Беляєв О.О. Держава і перехідна економіка: механізм взаємодії: [монографія] / О.О. Беляєв, А.С. Бебело, О.М. Комяков. – К.: КНЕУ, 2013. – 190 с.
28. Бжежинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и ее геостратегические императивы / З. Бжежинский. – Харьков.: Международные отношения, 1999. – С. 38 – 45.
29. Биконя С.Ф. Інституційні ризики та економічна безпека / С.Ф. Биконя // Вісник. – Чернігів, 2015. – № 24: – С. 67–74. – (Серія «Економіка»).
30. Білорус О.Г. Глобалізація і безпека розвитку / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко, М.О. Гончаренко. – К.: ІСЕМВ НАН України, КНЕУ, 2011. – 734 с.
31. Білорус О.Г. Глобальні трансформації торгівлі: [монографія] / О.Г. Білорус, В.І. Власов; Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ, ННЦ «Інститут аграрної економіки». – К.: ННЦ ІАЕ, 2018. – 226 с.
32. Білорус О.Г. Цивілізаційні межі атлантичної глобалізації та проблеми інтелектуального розвитку / О.Г. Білорус // Економічний часопис ХХІ. – 2015. – № 1–2. – С. 25–31.
33. Бланк І.А. Инвестиционный менеджмент / І.А. Бланк. – К.: МП «ІТЕМ ЛТД», 1995. – 448 с.
34. Бобух І.М. Спеціальні вільні економічні зони в Україні: теорія і практика / І.М. Бобух. – К.: Наукова думка, 2014. – 253 с.
35. Богданов І.Я. Экономическая безопасность Казахстана: теория и практика / І.Я. Богданов. – Харьков.: ИСПИ РАН, 2011. – 280 с.

36. Богомолів О.Т. Анатомія глобальної економіки: учеб. Посіб. / О.Т. Богомолів. – Харків.: ІКЦ «Академкнига», 2013. – 216 с.
37. Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: навч. посіб / В.Г. Бодров. – К.: Вид-во УАДУ, 2012. – 104 с.
38. Бойчук В.М. Глобалізація світової економіки і перспективи розвитку регіонів України / В.М. Бойчук // Економіка: проблеми теорії та практики. Вип. 196, т.1. – Донецьк, 2014. – С. 109–116.
39. Боринець С.Я. Міжнародні фінанси: підручник / С.Я. Боринець. – К.: Знання-Прес, 2012. – 311 с.
40. Бочан І.О. Глобальна економіка: Підручник / І.О. Бочан, І.Р. Михасюк – К.: Знання, 2017. – 403 с.
41. Бочан І.О. Самореалізація та економічна безпека України / І.О. Бочан // Наук. вісн. – Львів, 2015. – Вип. 2. – С. 160–168.
42. Бугай А.А. Євроінтеграція і економічна безпека України / А.А. Бугай // Наук. вісн. – К., 2013. – Вип. 8: Зовнішня політика та дипломатія: витоки, традиції, новації. – С.62–68.
43. Бурковський І.П. Вплив розширення ЄС на Україну в торговельно-економічній сфері / І.П. Бурковський, В.С. Сіденко // Зовнішня торгівля. – 2011. – № 3–4. – С.6–8.
44. Бурцев В.В. Факторы финансовой безопасности Казахстана / В.В. Бурцев // Менеджмент в Казахстане и за рубежом. – 2011. – №1. – С. 55–69.
45. Буторина О.Д. Грядущие изменения в международной валютной системе / О.Д. Буторина // Рынок ценных бумаг. – 2014. – №8. – С. 42–45.
46. Валлерстайн И. Конец знакомого мира: социология XXI века / И. Валлерстайн. – Харків.: Логос, 2013. – 368 с.
47. Валовий О.А. Глобалізація світової економіки — закономірний процес економічного розвитку / О.А. Валовий // Науковий вісник. – Чернівці, 2012. – Вип. 3. – С. 148–155.
48. Варналій З.С. Глобалізація інвестиційних процесів та фінансова безпека України / З.С. Варналій // Стратегічна панорама. – 2011. – № 3. – С. 74–77.

49. Варналій З.С. Проблеми та шляхи забезпечення економічної безпеки України / З.С. Варналій // Економіка і управління. – 2011. – № 3. – С. 3–12.
50. Васильців Т.Г. Інституціональні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва регіону / Т.Г. Васильців / Зб. наук. праць Регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень. – Львів, 2018. – С. 38–45.
51. Велігорський А.М. Глобалізація світової економіки й Україна / А.М. Велігорський // Еволюція економічного розвитку та економічних теорій (проблеми дослідження та викладання). – К., 2000. – С. 31–32.
52. Вишнівецький М.І. Економічна безпека держави в умовах глобалізації / М.І. Вишнівецький // Економічна та соціальна географія. – К., 2014. – Вип. 55. – С. 174–182.
53. Вишняков В.М. Стратегии развития международных экономических интеграционных процессов Украины: [монографія] / В.М. Вишняков. – Симферополь: Предприятие «Феникс», 2019. – 160 с.
54. Волинський Г.П. Про конкурентні переваги в умовах глобалізації / Г.П. Волинський // Економіка України. – 2016. – № 12. – С. 56–57.
55. Воробйова О.І. Інвестиційно-інноваційна діяльність на національному і регіональному рівнях: [монографія] / О.І. Воробйова. – Симферополь: Таврія, 2017. – 235 с.
56. Воронкова В.Г. Філософія глобалізації: соціоантропологічні, соціоекономічні та соціокультурні виміри: монографія / В.Г. Воронкова / Запорізька державна інженерна академія. – Запоріжжя: ЗДІА, 2020. – 272 с.
57. Галушка Є.О. Глобалізація економіки: регіональний та фінансовий аспект / Є.О. Галушка // Науковий вісник. – Чернівці, 2012. – Вип. 141–142. – С. 49–55. – (Серія «Економіка»).
58. Гальчинський А.Й. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти / А.Й. Гальчинський. – К.: Либідь, 2016. – 312 с.
59. Гапоненко Н.В. Форсайт. Теория. Методология. Опыт / Н.В. Гапоненко. – М., 2018. – 239 с.

60. Геєць В.М. Нестабільність та економічне зростання / В.М. Геєць. – К.: Ін-т економічного прогнозування, 2000. – 344 с.
61. Герасимчук З.В. Економічна безпека регіону: діагностика та механізм забезпечення / З.В. Герасимчук, Н.С. Вавдіюк. – Луцьк: Надстир'я, 2016. – 244 с.
62. Гітман Л. Основы инвестирования / Л. Гітман, М. Джонк. – Харьков.: Дело, 1997. – 180 с.
63. Глазьев С.Ю. О перспективах преодоления глобального экономического кризиса / С.Ю. Глазьев. – Харьков.: Фонд «Знание» им. С.И. Вавилова, 2019. – 75 с.
64. Глобализация мирового хозяйства и национальные интересы Казахстана / под. ред. В.П. Колесова. – Харьков.: Экономический факультет КДМ, ТЕИС, 2012. – 631 с.
65. Глобальний звіт про конкурентоспроможність 2019–2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ger.weforum.org>.
66. Глущенко Т.И. Денежные переводы мигрантов – фактор инновационного развития мировой финансовой инфраструктуры / Т.И. Глущенко // Вопросы статистики. – 2014. – №8. – С. 36–48.
67. Головчак А.І. Економічна безпека України / А.І. Головчак // Перехідні економічні системи. – Львів, 2013. – Вип. 6. – С. 183–185.
68. Головченко О.М. Економічна безпека України і показники її оцінки / О.М. Головченко // Вісник Одеського ін-ту внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 237–240.
69. Гончарова В.О. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку держави / В.О. Гончарова. – Х.: ХНУ, 2011. – 195 с.
70. Гражевська Н.І. Економічні системи епохи глобальних змін / Н.І. Гражевська. – К.: Знання, 2018. – 431 с.
71. Гражевська Н.І. Системна трансформація економіки в сучасному парадигмальному контексті / Н.І. Гражевська // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. – 2016. – № 86–87. – С. 48–50. – (Серія «Економіка»).
72. Гребенюк С.М. Глобалізація економіки і її можливі наслідки / С.М. Гребенюк // Теорія і практика сучасної економіки. – Черкаси, 2013. – С.45–48.

73. Гребініченко О.Ю. Міжнародні рейтинги держави як фактор зовнішніх інформаційних впливів / О.Ю. Гребінченко // Нова парадигма. – К., 2018. – С.151–163.
74. Груба Г.І. Розвиток інноваційної діяльності в Україні / Г.І. Груба. – К.: ТОВ „ДКС центр”, 2019. – 364 с.
75. Грушківська Л.А. Глобалізація тіньової економіки на прикладі України / Л.А. Грушківська // Людство на межі тисячоліть: діалог цивілізацій. – К., 2013. – С.152–155.
76. Губський Б.В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення: [монографія] / Б.В. Губський. – К.: Укрархбудінформ, 2011. – 121 с.
77. Даниленко О.О. Іноземні інвестиції та економічна безпека України / О.О. Даниленко // Проблеми розвитку державних і місцевих фінансів. — К., 2013. – С.89–94.
78. Дарнопих Г.Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки / Г.Ю. Дарнопих // Економічне, політико-правове і духовне життя в Україні та розвиток особистості. – Х., 2013. – С. 157–161.
79. Дацків Р.М. Економічна безпека держави в умовах глобальної конкуренції / Р.М. Дацків. – Львів: Центр Європи, 2016. – 160 с.
80. Денисюк В.В. Щодо вдосконалення системи індикаторів для управління інноваційним розвитком / В.В. Денисюк // Економіст. – 2014. – № 6. – С. 55–59.
81. Дергачова В.А. Глобалізація як основна тенденція розвитку світової економіки та її напрямки / В.А. Дергачова // Наука молода. – Тернопіль, 2015. – Вип. 3. – С.40–45.
82. Джусов О.А. Інноваційний розвиток світової економіки: Інвестиційний аспект: [монографія] / О.А. Джусов, Н.П. Мешко, А.П. Величко; Дніпропетровський національний ун-т ім. Олеся Гончара. – Донецьк: Юго-Восток, 2019. – 278 с.
83. Дзलिएв М.И. Основы обеспечения безопасности Казахстана / М.И. Дзलिएв. – Харьков.: ЗАО «Издательство «Экономика», 2013. – С. 349.
84. Дмитриев А.П. Методологические основы общей теории безопасности / А.П. Дмитриев // Общая теория безопасности: учеб. пособ. – Харьков.: ВАГШ, 1994. – С. 25–27.

85. Довідник Центрального статистичного офісу Республіки Польща [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.stat.gov.pl/gus/index_ENG_HTML.htm.
86. Должанський І.З. Національна економічна безпека як основа розвитку товарних ринків / І.З. Должанський // Торгівля і ринок України. – Донецьк, 2014. – Вип. 18. – С. 101–106.
87. Долішній М.І. Глобальні детермінанти регіонального розвитку і регіональної політики / М.І. Долішній // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Вип. 23. – Львів, 2011. – С. 13–28.
88. Дорогунцов С.І. Безпека розвитку і безпека стабільності – відповідь на виклики глобалізації / Дорогунцов С.І., Федорищева А.М., Ральчук О.М. – К.: Знання, 2014. – 40 с.
89. Дорогунцов С.І. Теорії розміщення продуктивних сил і регіональної економіки / С.І. Дорогунцов, Я.Б. Олійник, А.В. Степаненко. – К.: СТАФЕД-2, 2011. – 143 с.
90. Драганчук Д.М. Економічна безпека України в системі міжнародної економічної безпеки / Д.М. Драганчук // Вісник. – Рівне, 2012. – Вип. 1(14). – С. 9–15. – (Серія: «Економіка»).
91. Дудка Ю.П. Конкурентоспроможність економіки та економічна безпека України: проблеми взаємодії та взаємозв'язку у форматі неоліберальної парадигми глобалізації / Ю.П. Дудка // Вісник Хмельницького національного університету. – Т.3, №4. – Хмельницький, 2009. – С.177–182. – (Серія «Економічні науки»).
92. Дудка Ю.П. Парадигма економічної глобалізації та її значення у формуванні концептуальної матриці економічної безпеки / Ю.П. Дудка // Економічний простір: зб. наук. праць. – № 22/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – С. 45–57.
93. Дудка Ю.П. Підвищення ефективності державного регулювання економічною безпекою держави з урахуванням глобалізаційних процесів / Ю.П. Дудка // Національне господарство України: теорія та практика управління: зб. наук. праць – К.: РВПС України НАН України, 2009. – С. 12–19.
94. Дудка Ю.П. Рейтинги України у міжнародних вимірах та їх вплив на економічну безпеку / Ю.П. Дудка // Інвестиції: практика та досвід: наук.-практ. журн. – 2009. – №4. – С. 36–41.

95. Дудка Ю.П. Смысловое поле методологии Форсайт у дослідженнях економічних процесів / Ю.П. Дудка // Економічний простір: зб. наук. праць. № 28/1. – Дніпропетровськ: ПДАБА, 2009. – С. 308–317.
96. Дудка Ю.П. Стратегія подолання ризиків та загроз економічній безпеці України в глобалізованій економіці / Ю.П. Дудка // Економіка та держава: міжнар. наук.-практ. журн. – 2009. – № 3. – С. 23–27.
97. Економічна безпека в Україні: держави, фірми, особи: навч. посіб. / [Н.Й. Реверчук, Я.М. Малик, І.І. Кульчицький, С.К. Реверчук]; за ред. С.К. Реверчука. – Л.: ЛФМАУП, 2000. – 192 с.
98. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення: навч. посіб. / М.М. Єрмошенко. – К.: КНТЕУ, 2016. – 307 с.
99. Ефремов К.И. Вопросы оценки экономической безопасности региона / К.И. Ефремов, Е.И. Георгадзе // Вопросы статистики. – 2012. – № 2. – С. 57–59.
100. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я.А.Жаліло, Я.Б.Базилук, Я.В.Белінська. – К.: НІСД, 2015. – 388 с.
101. Жарова Л.В. Информационная составляющая устойчивого развития / Л.В. Жарова // Экономическая безопасность государства и информационные технологии в ее обеспечении. – К.: Знання України, 2015. – С. 225–234.
102. Жарова Л.В. Стратегічні засади та нормативно-правове забезпечення формування національної екологічної політики / Л.В. Жарова // Механізм регулювання економіки. – 2018. – № 2. – С. 58–65.
103. Жарова Л.В. Эколого-экономические основы устойчивого развития производительных сил региона (на примере Автономной Республики Крым) / Жарова Л.В., Хлобыстов Е.В., Чернова Т.Л.; отв. ред. М.Г. Никитина. – Симферополь, 2019. – 188 с.
104. Журавков В.В. Глобалізація та економічна безпека: проблеми та перспективи для України (аналітичний огляд) / В.В. Журавков // Зовнішня торгівля: право та економіка. – К., 2012. – Вип. 2 (6), ч.1. – С. 19–29.

105. Журавльова Т.О. Економічна безпека регіону в умовах глобалізації ринку / Т.О. Журавльова // Вісник. – К., 2014. – № 1 (25). – С. 277–283.
106. Зайцев Ю.К. Системна парадигма та аналіз соціального ринкового господарства / Ю.К. Зайцев. – Чернівці: Золоті литаври, 2000. – 287 с.
107. Закон України "Про захист економічної конкуренції": за станом на 14 жовт. 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2015. – 52 с.
108. Закон України "Про зовнішньоекономічну діяльність": за станом на 7 квіт. 2018 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2018. – 47 с.
109. Закон України "Про інвестиційну діяльність": за станом на 10 лют. 2015 року / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2015. – 18 с.
110. Закон України "Про Конституційний Суд України": текст із зм. та доп. станом на 1 черв. 2019р. / Міністерство юстиції України; Конституційний Суд України. – Офіц. вид. – К.: Ін Юре, 2019. – 56 с.
111. Закон України "Про Національний банк України": за станом на 8 листоп. 2016 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2016. – 40 с.
112. Закон України «Про оборону України»: за станом на 1 берез. 2014 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2014. – 23 с.
113. Закон України «Про основи національної безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013. – № 39. – 35 с.
114. Закон України "Про прокуратуру": за станом на 10 травня 2015 р. / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парламентське видавництво, 2015. – 30 с.
115. Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1998. – № 35. – 23 с.
116. Закон України «Про Службу безпеки України» // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 27. – 38 с.
117. Звіт про конкурентоспроможність України 2020. Назустріч економічному зростанню та процвітанню [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.feg.org.ua/docs>.

118. Згуровский М.З. Научно-технологическое развитие Украины в условиях мировой глобализации / М.З. Згуровский // Зеркало недели. – 2011. – 24 марта. – С. 12.
119. Ивлева Г.С. Трансформация экономической системы: обзор концепций и контуры общей теории / Г.С. Ивлева // Общество и экономика. – 2013. – № 10. – С. 7–40.
120. Илларионов А.И. Критерии экономической безопасности / Илларионов А.И. // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 49.
121. Иноземцев В.А. Вестернизация как глобализация / В.А. Иноземцев // Вопросы философии. – 2014 – № 4. – С. 58–63.
122. Интрилигейтор М.Д. Глобализация, как источник международных конфликтов и обострения конкуренции / М.Д. Интрилигейтор // Проблемы теории и практики управления. – 1998. – №6. – С. 15–17.
123. Кавун С.В. Концептуальная модель системы экономической безопасности предприятия / С. В. Кавун // Економіка розвитку. – 2017. – № 3(43). – С. 97–101.
124. Карпенко В.Д. Конкуренция на глобальном финансовом рынке / В.Д. Карпенко // Аналитический банковский журнал. – 2014 – № 1. – С. 31–56.
125. Карпінський Б.А. Збалансованість фінансової системи: методологія, оцінка, порівняння: [монографія] / Б.А. Карпінський. – Львів: Логос, 2015. – 496 с.
126. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура / М. Кастельс; пер. с англ. – М., 2000. – 194 с.
127. Кваснюк Б.Є. Державне управління та економічна безпека / Б.Є. Кваснюк // Социально-экономические аспекты промышленной политики. – Донецк, 2012. – С. 300–306.
128. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс. – Харьков.: Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
129. Кобрин Ю.К вопросу об обеспечении стратегии экономической безопасности Казахстана / Ю.К. Кобрин // Экономист. – 1999. – № 7. С. 37–45.
130. Козик В.С. Загальнодержавні та регіональні аспекти іноземного інвестування / В.С. Козик // Регіональна економіка. – 2012. – № 1. – С. 107–115.

131. Козюк В.В. Монетарні засади глобальної фінансової стабільності: [монографія] / В.В. Козюк. – К.: КНЕУ, 2019. – 727 с.
132. Колодко Г.К. Глобализация и сближение уровней экономического развития / Г.К. Колодко // Вопросы экономики. – 2000. – № 10. – С. 25.
133. Колосов А.В. Экономическая безопасность / А.В. Колосов. – Харьков.: ЗАО "Финстатинформ", 1999. – С. 35–40.
134. Коляда С.П. Кредитні відносини та економічна безпека / С.П. Коляда // Економіка: проблеми теорії та практики. – Донецьк, 2015. – Вип. 205, т. 2. – С. 394–401.
135. Корнаи Я. «Путь к свободной экономике»: десять лет спустя (переосмысливая пройденное) / Я. Корнаи // Вопросы экономики. – 2000. – № 12. – С. 41–55.
136. Корнаи Я. Системная парадигма / Я. Корнаи // Вопр. экономики. – 2012. – № 4. – С. 4–22.
137. Косолапов Н.Н. Глобализация: сущность и международно-политические аспекты / Н.Н. Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2014. – № 3. – С. 69–73.
138. Костюк Т.А. Економічна безпека України в умовах глобалізації / Т.А. Костюк // Торгівля і ринок України. – Донецьк, 2012. – Вип. 13, т. 1. – С. 103–108.
139. Кочетов Э.Г. Геоэкономика: финансы реальные и виртуальные (финансовый дуализм и его правовые аспекты) / Э.Г. Кочетов // Общество и экономика. – 2000. – № 1. – С. 6–12.
140. Кравчук О. Я. Глобалізація світової економіки та перспективи України / О.Я. Кравчук // Збірник наукових праць Черкаського інженерно-технологічного інституту. – Черкаси, 2011. – № 2. – С. 19–23. – (Серія «Економічні науки»).
141. Красавина Л.Н. Международный кредит: формы и условия / Л.Н. Красавина, А.Л. Смирнов. – Харьков.: ЮНИТИ, 2013. – 327 с.
142. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: навч. посіб. / Н.В. Краснокутська. – К.:КНЕУ, 2013. – 504 с.
143. Крупка М.І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / М.І. Крупка. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. – 608 с.

144. Кульчицький Б.В. Сучасні економічні системи: навч. посіб. / Б.В. Кульчицький. – Львів: Афіша, 2014. – 279 с.
145. Куценко В.І. Регіональна економіка: навчально-методичний комплекс / В.І. Куценко. – К.: Академія праці і соціальних відносин Укрсовпроф, 2019. – 28 с.
146. Куценко Т.М. Глобалізація та її вплив на трансформаційні процеси в країнах перехідної економіки / Т.М. Куценко // Економіка: проблеми теорії та практики. – Д., 2016. – Вип. 213, т. 3. – С. 831–841.
147. Ладюк О.Д. Фінансова безпека держави: навч. посіб. / О.Д. Ладюк. – К.: ЦУЛ, 2017. – 194 с.
148. Лазебник Л.Л. Фінансові та інтеграційні механізми модернізації національної економіки: [монографія]. – К.: ННЦ «Інститут аграрної економіки», 2019. – 480 с.
149. Ласло Э. Макросдвиг (к устойчивости мира курсом перемен) / Э. Ласло. – Харьков.: Тайдекс Ко, 2014. – С. 55.
150. Леоненко П.М. Сучасні економічні системи: навч. посіб. / П.М. Леоненко, О.І. Черепніна. – К.: Знання, 2016. – 429 с.
151. Лимар Н.М. Економічна безпека і розміщення продуктивних сил / Н.М. Лимар // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. праць. – К.: РВПС України НАН України, 1999. – С. 4–9.
152. Лисецький А.С. Продовольча безпека України / А.С. Лисецький, М.А. Хвесик. – К.: РВПС України НАН України, 2018. – 159 с.
153. Лісіца В.В. Глобалізація в торгівлі: вплив світових процесів на український роздрібний ринок: [монографія] / В.В. Лісіца; Укоопспілка, Полтавський ун-т споживчої кооперації України. Кафедра комерційної діяльності та підприємництва. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2019. – 150 с.
154. Ліпіч Л.М. Глобалізація економіки як фактор соціальних змін / Л.М. Ліпіч // Вісник. – К., 2014. – № 1 (25). – С. 117–122.
155. Ліснічук О.А. Економічна безпека України в умовах глобалізації світової економіки / О.А. Ліснічук // Бюджетно-податкова політика: теорія, практика, проблеми. Ч. 2. – Ірпінь, 2014. – С. 232–234.
156. Лісовська О.О. Економічна безпека: макроекономічний аспект / О.О. Лісовська // Науковий вісник. – Ірпінь, 2012. – Вип. 3(17). – С.6–13.

157. Ломакин В.К. Мировая экономика / В.К. Ломакин. – М., 2018 – 671 с.
158. Лук'яненко Д.Г. Економічна інтеграція та глобальні проблеми сучасності: навч.-метод. посіб. / Д.Г. Лук'яненко. – К.: КНЕУ, 2015. – 204 с.
159. Лучко М.Л. Конкурентные стратегии ТНК / М.Л. Лучко // Вестник Харківського університета. – 2014. – № 1. – С. 31–56. – (Серия 6: Економіка).
160. Лысенко Ю.Г. Механизм управления экономической безопасностью / Ю.Г. Лысенко, С.Г. Мищенко, Р.А. Руденский. – Донецк: ДонНУ, 2012. – 178 с.
161. Мазуренко В.І. Світові фінансові кризи та національна економічна безпека: теорія і методологія: [монографія] / В.І. Мазуренко; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К.: ВПЦ «Київський ун-т», 2017. – 511 с.
162. Майер Дж. Міжнародне середовище бізнесу: конкуренція та регулювання в глобальній економіці / Дж. Майер, Д. Олесевич. – К., 2012. – 703 с.
163. Макконелл К. Экономикс: принципы, проблемы и политика / К. Макконелл, С. Брю. – Харьков.: ИНФРА-М, 2012. – С. 3.
164. Макогон Ю.В. Международные стратегии экономического развития: учеб. пособ. / Ю.В. Макогон. – К.: Знання, 2017. – 461 с.
165. Маргулян Я.А. Система и способы обеспечения социальной безопасности / Я.А. Маргулян. – СПб.: ВИТУ, 2000. – С. 130.
166. Маруняк Є.О. Суспільно-географічна оцінка процесів глобалізації: перспективи України / Є.О. Маруняк // Суспільно-географічні проблеми розвитку продуктивних сил України: матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., 20–21 квіт. 2014 р. – К.: ВГЛ Обрії. – С. 70–71.
167. Маслов С.В. Негативні наслідки глобалізації економіки / С.В. Маслов // Економіка. Фінанси. Право. – 2015. – № 8. – С. 13–18.
168. Маханець Л.Л. Ризик, економічна безпека та стійкість економіки країни / Л.Л. Маханець // Моделювання та інформаційні системи в економіці. – К., 2012. – Вип. 68. – С. 152–161.
169. Медведев В.А. Глобализация экономики: тенденции и противоречия / В.А. Медведев // Мировая экономика и международные отношения. – 2014. – №2. – С. 3–10.

170. Международные стратегии экономического развития: учеб. пособ. / под ред. Ю.В. Макогона. – К.: Знання, 2017. – С. 50–52.
171. Мельвиль А.Ю. Казахстан в мировых рейтингах: перезагрузка / А.Ю. Мельвилль // Эксперт Украина. – 2016. – № 46(95). – 20–27 нояб. – С. 28–38.
172. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. А.І. Сухорукова. – К.: НІПМБ, 2013. – 64 с.
173. Мешко Н.П. Управління інноваційно-інвестиційним потенціалом мезорівня в умовах міжнародної інтеграції:[монографія] / Н.П. Мешко. – Донецьк: Видавництво ДНУ, 2018. – 428 с.
174. Михайлов Д.М. Международные расчеты и гарантии / Д.М. Михайлов. – Харьков.: ФКБ-ПРЕСС, 2016. – 330 с.
175. Михасюк І.Р. Глобалізація фінансового ринку в умовах перехідної економіки України / І.Р. Михасюк // Формування ринкової економіки в Україні. – Львів, 2000. – Вип. 6. – С. 98–102. – (Серія «Трансформація економічної системи в Україні»).
176. Мишина В.М. Европейская финансовая интеграция: опыт для Казахстана и стран СНГ / В.М. Мишина, М.Т. Головин // Рынок ценных бумаг. – 2014 – № 10. – С. 35–38.
177. Міжнародні фінанси / за заг. ред. О. Мозгового. – К.: КНЕУ, 2015. – 504 с.
178. Міжнародні фінанси: підручник / за ред. О.І. Рогача. – К.: Либідь, 2013. – 784 с.
179. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство / [Геєць В.М., Клебанова Т.С., Черняк О.І. та ін.]; за ред. В.М. Гейця. – Харків: ВД «ІНЖЕК», 2016. – 240 с.
180. Моисеев Н.Н. Универсум. Информация. Общество / Н.Н. Моисеев. – Харьков.: Устойчивый мир, 2011. – С. 6.
181. Мунтіян В.І. Економічна безпека України / В.І. Мунтіян – К.: КВІЦ, 1999. – 464 с.
182. Національна програма забезпечення економічної безпеки в контексті стратегії соціально-економічного розвитку України. – К.: РНБО України, 2011. – 121 с.

183. Нікіфоров П.О. Глобалізація системи грошових відносин і нові підходи в регулюванні монетарної сфери світової економіки / П.О. Нікіфоров // Науковий вісник. – Чернівці, 2012. – Вип. 141–142. – С. 33–37. – (Серія «Економіка»).
184. Норт Д. Інституції. Інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
185. Одягайло Б.М. Економіка і транзитивність: від найпростішої до глобальної / Б.М. Одягайло. – К.: КНЕУ, 2013. – 311 с.
186. Омельченко Р.В. Кількісні виміри економічної свободи України в умовах глобалізації / Р.В. Омельченко // Економіка: проблеми, теорії та практика: зб. наук. праць. Вип. 241, т. IV. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2018. – С. 911–918.
187. Опарін В.В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти): [монографія] / В.В. Опарін. – К.: КНЕУ, 2016. – 240 с.
188. Осипов Ю.М. Казахстан: ни глобальное, ни национальное, а имперское / Ю.М. Осипов // Философия хозяйства. – 2014. – № 1. – С. 11–22.
189. Осипов Ю.М. Философия хозяйства: в 2 кн. / Ю.М. Осипов. – М., 2011. – С. 62–67.
190. Основы экономической безопасности (Государство, регион, предприятие, личность) / под ред. Е. Олейникова. – Харьков.: Бизнес-школа «Интел-Синтез», 1997. – 279 с.
191. Павловський М.М. Глобалізація і національна стратегія України у ХХІ столітті / М.М. Павловський, Б.А. Головенко // Економіст. – 2016. – №5. – С. 16–18.
192. Паньков В. Экономическая безопасность / В. Паньков // Внешняя торговля. – 1992. – № 6. – С. 26.
193. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення: [монографія] / Г.А. Пастернак-Таранушенко – К.: Київський економічний інститут менеджменту, 2013. – 320 с.
194. Пастернак-Таранушенко Г.А. Економічна безпека держави: статика процесу забезпечення / Г.А. Пастернак-Таранушенко – К.: Кондор, 2012. – 302 с.
195. Пасхавер О.Й. Державний сектор і функції держави в період кризи / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верховодова, О.М. Кошик. – К.: СПД Моляр С.В., 2019. – 130 с.

196. Пахомов Ю.М. Національні економіки в глобальному конкурентному середовищі / Ю.М. Пахомов, Д.Г. Лук'яненко, Б.В. Губський. – К.: Україна, 2012. – 237 с.
197. Перегудов С.В. Неолиберальная глобализация: есть ли альтернатива? / С.В. Перегудов // Мировая экономика и международные отношения. – 2012. – № 4. – С. 22.
198. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом / А.А. Пересада. – К.: Лібра, 2012. – 472 с.
199. Петренко И.Н. Экономическая безопасность Казахстана: денежный фактор / И.Н. Петренко. – Харьков.: Маркет ДС, 2013. – С. 127.
200. Плотников О.В. Економічний і політичний розвиток України в контексті наслідків глобальної фінансової кризи / О.В. Плотников // Стратегія економічного розвитку України: наук. зб. Вип. 2–3. – К.: КНЕУ, 2000. – С. 24.
201. Пономаренко В.С. Экономическая безопасность региона: анализ, оценка, прогнозирование / Пономаренко В.С., Клебанова Т.С., Чернова Н.Л. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2014. – 144 с.
202. Попович В.М. Економічна безпека держави в контексті глобалізації тіньового капіталообороту в Україні / В.М. Попович // Держава і право. Вип. 14. – К., 2011. – С. 261–277. – (Юридичні і політичні науки).
203. Поснова Т.В. Економічна та соціальна безпека: діалектика взаємозв'язку / Т.В. Попова // Економіка: проблеми теорії та практики. – 2014. – Вип. 191, т.2. – С. 505–509.
204. Прохожев А.А. Стабильность и безопасность социального развития / А.А. Прохожев // Теория развития и безопасности человека и общества. – Харьков.: Ин-октаво, 2016. – С. 136.
205. Прохожев А.А. Структура системы национальной безопасности // Общая теория национальной безопасности: учебник / под общ. ред. А.А. Прохожева. – Харьков.: Изд-во РАГС, 2012. – С. 39.
206. Рокоча В.Г. Глобалізація економіки як загальна тенденція розвитку світового економічного простору / В.Г. Рокоча // Україна у світовому економічному просторі. – К., 2000. – С. 5–22.
207. Романова А.Т. Институциональные особенности экономических отношений Казахстан – ЕС / А.Т. Романова // Мировая экономика и международные отношения. – 2014 – №5. – С.49-55.

208. Казахстан в цифрах. 2011: краткий статистический сборник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gks.ru/wps/wcm/connect/rosstat/rosstatsite/main>.
209. Рочча Ф. Геоэкономический фактор в финансовых отношениях с зарубежными странами / Ф.Рочча, К.Жан, П.Савона // Геоэкономика. – М., 1997. – С. 23–28.
210. Рудяшко Ю.В. Економічна безпека як об'єкт конституційно-правових відносин / Ю.В. Рудяшко // Актуальні проблеми права: теорія і практика. – Луганськ, 2016. – № 8. – С. 209–215.
211. Саблук П.Т. Глобалізація і продовольство: [монографія] / П.Т. Саблук, О.Г. Білорус, В.І. Власова. – К.: ННЦ ІАЕ, 2018. – 632 с.
212. Самуэльсон П. Экономика / П. Самуэльсон. – Харьков.: Вильямс, 2016 – 1360 с.
213. Світовий ринок капіталу в умовах транснаціоналізації світового господарства: [монографія] / [Ю.П. Макогон, Н.О. Бударіна, Н.В. Нікешина, С.А. Ісютін]. – Донецьк: ДНУ, 2020. – 206 с.
214. Селіванов В.О. Концептуальні засади розроблення державної політики розвитку економіки в Україні / В.О. Селіванов // Право України. – 2016. – № 3. – С. 23.
215. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие / В.К. Сенчагов. – Харьков.: ЗАО “Финстатинформ”, 2012. – 128 с.
216. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность Казахстана: общий курс: учебник / В.К. Сенчагов. – Харьков.: Дело, 2015. – 896 с.
217. Сенчагов В.К. Экономическая безопасность Казахстана / В.К. Сенчагов // ЭКО. – 2017. – № 5. – С. 3–4.
218. Сердюк І.Г. Стимулювання інноваційної діяльності / І.Г. Сердюк // Фінанси України. – 2013. – № 11. – С. 81–90.
219. Сидорович А.А. Формування національної моделі економіки у перехідних суспільствах / А.А. Сидорович // Вісник НАН України. – 2013. – № 8. – С. 58–66.
220. Система оцінок зовнішніх і внутрішніх ризиків та загроз національній безпеці України / за заг. ред. акад. НАН України, д.т.н. В.П. Горбуліна. – К.: ДП «НВЦ» Євроатлантикінформ, 2015. – Вип. 16 – 232 с.

221. Сіденко С.В. Глобалізація економіки: соціальні наслідки і проблеми / С.В. Сіденко // Вісник. – 2014. – № 1 (25). – С. 32–38.
222. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму. Відкрите суспільство під загрозою / Дж. Сорос. – К.: Основи, 1999. – 259 с.
223. Соціально-економічний стан України: наслідки для народу та держави (національна доповідь) / [Хвесик М.А., Бандур С.І., Корецький М.Х. та ін.]; за заг. ред. В.М. Гейця та ін.; РВПС України НАН України. – К.: НВЦ НБУВ, 2019. – 687 с.
224. Статистика: підручник / [Герасименко О.С., Головач А.В., Єріна А.М. та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук С.С. Герасименка. – [2-ге вид.]. – К.: КНЕУ, 2000. – 467с.
225. Статистичний щорічник України за 2017 рік. – К.: Консультант, 2018. – 636 с.
226. Статистичний щорічник України за 2018 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2019. – 684 с.
227. Статистичний щорічник України за 2018 рік. – К.: Консультант, 2018. – 636 с.
228. Статистичний щорічник України за 2019 рік / за ред. О.Г. Осауленка. – К.: Техніка, 2020. – 684 с.
229. Степаненко А.В. Глобалізація, конкурентоспроможність й економічна безпека: проблеми взаємодії та взаємозв'язку / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2017. – № 1(002). – С. 71–84.
230. Степаненко А.В. Еволюція парадигми безпеки / Степаненко А.В., Олійник Я.Б. // Регіональна екологічні проблеми. – К.: ВГЛ “Обрії”, 2012. – С. 308–312.
231. Степаненко А.В. Економічна безпека України / А.В. Степаненко, М.І. Герасимов // Регіональна економіка. – 2012. – № 2. – С. 39–54.
232. Степаненко А.В. Пріоритети державної політики щодо запобігання і зникнення ризиків та пом'якшення наслідків надзвичайних ситуацій техногенного і природного характеру / Степаненко А.В., Волошин С.М. // Продуктивні сили України. – 2017. – № 2. – С. 107–118.
233. Степаненко А.В. Теоретичні аспекти економічної безпеки та інституціонально-структурна система її гарантування / А.В. Степаненко // Продуктивні сили України. – 2016. – № 1. – С. 108–120.

234. Стиглиц Дж. Глобализация: тревожные тенденции. / Дж. Стиглиц. – М., 2013. – С.70.
235. Стрілець В.С. Економічна безпека в контексті глобалізації: проблеми транзитивних економік / В.С. Стрілець // 36. наук. пр. – К., 2014. – Вип. 42. – С.185–193.
236. Стукало Н.В. Глобалізація та розвиток фінансової системи України / Н.В. Стукало // Фінанси України. – 2015. – № 5. – С. 29-35.
237. Судоплатов А.П. Безопасность предпринимательской деятельности: практ. пособ. / А.П. Судоплатов, С.В. Лекарев. – Харьков.: ОЛМА – ПРЕСС, 2017. – С. 3.
238. Сухоруков А.І. Сучасна модель міжнародної торгівлі та економічна безпека України / А.І. Сухоруков // Стратегія економічного розвитку України. – К., 2012. – Вип. 2 (9). – С. 145–151.
239. Тищенко О.В. Глобалізація економіки та економічна безпека України як складова національної безпеки / О.В. Тищенко // Вісник НБУ. – 2014. – № 1 (25). – С. 53–56.
240. Ткаченко В.Г. Экономическая безопасность Украины в условиях рыночных трансформационных процессов / В.Г. Ткаченко, В.И. Богачев. – Ровеньки-Луганск: Наука, 2017. – 330 с.
241. Україна і світове господарство. Взаємодія на межі тисячоліть: навч. посіб. / [А.С.Філіпенко, Д.Г.Лук'яненко, А.М.Поручник та ін.]. – К.: Либідь, 2012. – С. 25.
242. Україна у міжнародних рейтингах [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.usb.com.ua/index.php?art=26215341>.
243. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: [монографія]: у 2-х т. / за заг. ред. Д.Г. Лук'яненка, А.М.Поручника. – К.: КНЕУ, 2016.
Т. 1. – 2016. – 816 с.
Т. 2. – 2016. – 592 с.
244. Уэбстер Ф. Теории информационного общества / Ф. Уэбстер. – Харьков.: Аспект-пресс, 2014. – С. 40.
245. Фаминский И.П. Глобализация экономики и внешнеэкономические связи Казахстана / И.П. Фаминский. – Харьков.: Республика. – 2014 – 448 с.

246. Філіпенко А.С. Глобальні форми економічного розвитку: історія і сучасність / А.С. Філіпенко. – К. : Знання, 2017. – 670 с.
247. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: теорія: підруч. [для студ. екон. спец. вищих навч. закл.] / А.С. Філіпенко. – К.: Либідь, 2018. – 408 с.
248. Фишер Г. Глобализация мирохозяйственных отношений. Сущность, формы, перспективы / Г.Фишер. – М., 1999. – 271 с.
249. Франчук В.С. Економічна безпека держави: управлінський аспект / В.С. Франчук // Вісник Львівського ін-ту внутрішніх справ. – Львів, 2000. – № 1(12). – С. 124–128.
250. Хвесик М.А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М.А. Хвесик, В.А. Голян. – К.: Кондор, 2017. – 772 с.
251. Хлобистов Є.В. Сталий розвиток та екологічна політика у глобальних викликах: від передбачення до прогнозування / Є.В. Хлобистов, Л.В. Жарова, М.В. Ільїна // Економіка природокористування і охорони довкілля. – К.: РВПС України НАН України, 2018. – С. 33–42.
252. Хорошев С.Р. Казахстанский бизнес и глобальная экономика / С.Р. Хорошев // Финансовый контроль. – 2014. – № 8. – С. 92–94.
253. Хохлова Є.Т. Економічна безпека й економічна стійкість: сутність, взаємозв'язок, фактори впливу / Є.Т. Хохлова // Торгівля і ринок України. – Донецьк, 2012. – Вип. 13, т. 1. – С. 182–186.
254. Цапенко И.П. Роль иммиграции в экономике развитых стран / И.П. Цапенко // Мировая экономика и международные отношения. – 2014. – № 5. – С. 27–39.
255. Цивилизационная структура современного мира: в 3 т. / под. ред. акад. НАН Украины Ю.Н. Пахомова, д-ра филос. наук Ю.В. Павленко. – К.: Наукова думка. – 2016. Т. 1: Глобальные трансформации современности. – 2016. – С. 65–68.
256. Черваньов Д.М. Менеджмент інноваційно-інвестиційного розвитку підприємств України / Д.М. Черваньов, Л.І. Нейкова. – К.: Знання, 1999. – 514 с.
257. Шевчук В.Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / В.Я. Шевчук. – К.: Геопринт, 2016. – 200 с.

258. Шевчук В.Я. Про Концепцію переходу України до сталого розвитку / В.Я. Шевчук. // Проблеми сталого розвитку України: зб. наук. доп. – К.: БМТ, 2011. – 263–273.
259. Шестопапов Г.Г. Зовнішньоекономічна складова економічної безпеки України / Г.Г. Шестопапов // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua>.
260. Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько – К.: НІСД, 1997. – 144 с.
261. Шумпетер Й.А. Теория экономического развития. Исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита и цикла конъюнктуры / Й.А. Шумпетер. – Харьков.: Прогресс, 1982. – 455 с.
262. Экономическая и национальная безопасность: учебник / под ред. Е.А. Олейникова. – Харьков.: Экзамен, 2015. – 768 с.
263. Эльянов А.Я. Глобализация и догоняющее развитие / А.Я. Эльянов // Мировая экономика и международные отношения. – 2014 – № 1. – С. 3–16.
264. Яковлева Н.Г. Економічна безпека України в умовах глобального фінансового ринку / Н.Г. Яковлева // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – К., 2012. – Вип. 35, ч. 1. – С. 68–70.
265. Ярошко О. Сучасна Україна в дзеркалі міжнародних рейтингів / О. Ярошко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.soskin.info/ea.php?pokazold=20130604&n=6&y=2013>.
266. Amanatidou E. Interpreting foresight process impact: Steps towards the development of a framework conceptualizing the dynamics of “foresight systems” / E. Amanatidou, K. Guy. – Technological Forecasting and Social Change. – 2018. – V. 75, № 4. – P. 539–557.
267. Cuhls K. From Forecasting to Foresight Processes / K. Cuhls // New Participative Foresight Activities in Germany: Journal of Forecasting. – 2013. – № 22. – P. 93–111.
268. DeSouza E. Economic Strategy and National Security / E. DeSouza P.J. Boulder. – 2012. – P. 18.
269. Dunning J.H. The Theory of International Production / J.H. Dunning // The International Trade Journal. – 1998. – № 1. – P. 23.

270. Fehler W. O pojeciu bezpiezenstwa in statu nascendni / W. Fehler. – Warszawa, 1989. – S. 18.
271. Fernandez P. EVA, Economic Profit, Cash Value Added do NOT Measure Shareholder Value Creation / Fernandez P. – IESE Business School Working Paper. – 2012. – 230 p.
272. Friedman J. Being in the World: Globalization and Localization / J. Friedman. – London, Sage, 2013. – P. 28.
273. Friedman Th. Understanding Globalization. The Lexus and the Olive Tree / Th. Friedman. – N.Y., 2000. – P. 22–31.
274. Fucuyama F. Social Capital and Global Economy / F. Fucuyama // Foreign Affairs. – 1995. – Vol.75. – September – Oktober. – P. 89–103.
275. Georghiou L. Foresight in Science and Innovation. Paper presented at the 3rd International Conference on Foresight / L. Georghiou. – Tokyo, 2017. – P. 45.
276. Hannah L. Concentration in modern industry : Theory, measurement and UK experience / Hannah L., Kay J. A. – London, 1977. – 185 p.
277. Human Development Report 2019/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hdr.undp.org/en/media/HDR_2019_EN_Complete.pdf.
278. Index of Economic Freedom World Rankings 2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://http://www.heritage.org/index/ranking>.
279. International Bank for Reconstruction and Development. Global Development Finance 2012. – Washington, 2011. – 191 p.
280. Khlobystov Ye. Modern Approaches to Sustainability and Spatial Development: Educational Aspects / Khlobystov Ye., Zharova L. // Addressing Global Environmental Security Through Innovative Educational Curricula: Edited by Susan Allen-Gill, Lia Stellges, Olena Borisova / The NATO Science for Peace and Security Programme. – Springer Science and Business Media B.V., 2019. – P. 51–56.
281. Kukulka J. Bezpieczenstwo a wspolpraca europejska: wzpolzaleznosci I sprecznosci interesow / J. Kukulka // Sprawy Miedzynarodowe. – 1982. – Nr 7. – S. 34.
282. Loveridge D. Foresight / D. Loveridge. – PREST. University of Manchester, 2011. – P. 12.

283. Ohmae K. The End of Nation State: The Rise of Regional Economics / Ohmae K. – N.Y.: Free Press, 1995. – P. 120.
284. Perspectives 2018–2019 pour l'économie mondiale // Lettre de l'OFCE. – P., 2018. – № 299. – P. 1–5.
285. Popper R. Methodology: Common Foresight Practices & Tools in Georghion, L. et al International Handbook on Foresight and Science Policy Theory and Practice / R. Popper. – Edward Elgar, 2017. – P. 125.
286. Schmukler S. Financial Globalization and Debt Maturity in emerging economies / S. Schmukler. – World Bank, 2013. – 29 p.
287. Taylor P. States and World Cities: the Rise and Demise of Their Mutuality / P. Taylor // World Cities in a World-Economy. – Cambridge, 1995. – P. 34–38.
288. Therborn G. Globaizations: Dimensijns, Historical Waves, Regional Effects, Normative Governance / G. Therborn // Internatijnal Sociology. – 2000. – Vol. 15. – № 2. – P. 151–179.

НОТАТКИ

SCIENTIFIC EDITION

Yurii DUDKA

**ECONOMIC SECURITY IN THE ERA
OF GLOBALIZATION**

(SOCIO-ECONOMIC RESEARCH BASED ON THE RESEARCH CENTER OF MEDIASTAR)

MONOGRAPH

in Ukrainian

*Responsible for the layout: Bilous T.
Responsible designer: Bondarenko I.*

Signed for publication 25.11.2023. Format 60×84/16.

Conventionally printed sheets 11,39. Circulation: 300 copies.

Offset Paper 80gsm. Times New Roman typefaces.

Order № 392. Digital color printing.

Circulation: 50 copies. Printed from the finished original layout.

Publisher:

NGO «European Scientific Platform».

21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18/81.

URL: www.publishing.logos-science.com/index.php/books

Tell.: +38 (098) 194-83-80. E-mail: info@ukrlogos.in.ua

Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

ДУДКА Юрій Петрович

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

(СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА БАЗІ НАУКОВОГО ЦЕНТРУ MEDIASTAR)

МОНОГРАФІЯ

Українською мовою

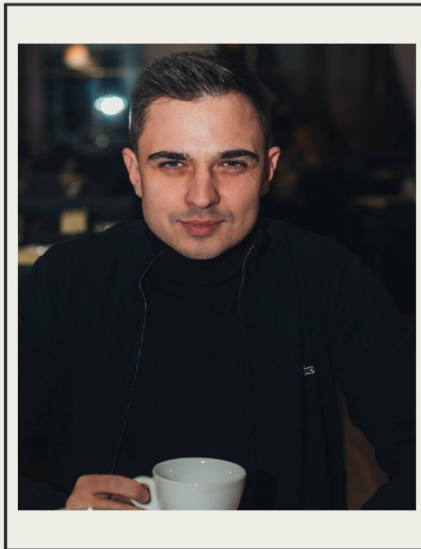
*Відповідальна за верстку: Білоус Т.В.
Відповідальний дизайнер: Бондаренко І.В.*

Підписано до друку 25.11.2023. Формат 60×84/16.
Умовно-друк. арк. 11,39. Тираж: 300 примірників.
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Замовлення № 392. Цифровий друк.

Віддруковано з готового оригінал-макету.

Видавець:

Громадська організація «Європейська наукова платформа».
21037, Україна, м. Вінниця, вул. Зодчих, 18, офіс 81.
URL: www.publishing.logos-science.com/index.php/books
Тел.: +38 (098) 194-83-80. E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 7172 від 21.10.2020.

ЮРІЙ ДУДКА

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

**(СУСПІЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ НА БАЗІ
НАУКОВОГО ЦЕНТРУ MEDIASTAR)**

ПРО АВТОРА

ЮРІЙ ДУДКА – УКРАЇНСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИЙ КОМУНІКАЦІЙНИЙ КОУЧ, ПІДПРИЄМЕЦЬ, ТЕЛЕВЕДУЧИЙ, ПРОДЮСЕР, НАУКОВЕЦЬ ТА ОРГАНІЗАТОР ОСВІТНІХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ. ВІН Є ЗАСНОВНИКОМ І ПРЕЗИДЕНТОМ ОСВІТНЬОЇ КОМПАНІЇ MEDIASTAR З 2003 РОКУ. ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ З ЕКОНОМІКИ З 2011 РОКУ.

ЮРІЙ ДУДКА ЗНАНИЙ ЯК ЗАСНОВНИК МІЖНАРОДНОЇ ШКОЛИ MEDIASTAR. ЦЯ ШКОЛА ТЕЛЕВЕДУЧИХ Є НАЙУСПІШНІШОЮ МЕДІАШКОЛОЮ В УКРАЇНІ.

У 2023 РОЦІ ДОКТОР ФІЛОСОФІЇ В ГАЛУЗІ ЕКОНОМІКИ ТА АСОЦІЙОВАНИЙ ПРОФЕСОР ЮРІЙ ДУДКА ОТРИМАВ ВИЗНАННЯ НАУКОВОГО СПІВТОВАРИСТВА США І СТАВ ЧЛЕНОМ ПОВАЖНОЇ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ SIGMA XI, ЗАСНОВАНОЇ В 1886 РОЦІ, А ТАКОЖ ПОЧАВ СПІВПРАЦЮ З ПЕРЕДОВИМИ УНІВЕРСИТЕТАМИ США, ЗОКРЕМА З УНІВЕРСИТЕТОМ СТЕНФОРДА.